

PROF. DR ANTONÍN VÁCLAVÍK
(12 VII 1891 — 4 XII 1959)

Dnia 4 grudnia 1959 r. nagle i nieoczekiwanie odszedł jeden ze znanych przedstawicieli etnografii słowiańskiej, dr Antonín Václavík, profesor zwyczajny, kierownik katedry etnografii w Brnie.

Prof. Václavík urodził się w biednej rodzinie chłopskiej we wschodniomorawskiej wsi Pozlovicach, położonej niedaleko uzdrowiska Luhačovice, a więc w miejscu stykania się trzech wielkich regionów etnograficznych Wołoszczyzny (Valašska), Słowacji i Hany. Warunki materialne, w jakich znajdowała się rodzina, nie pozwoliły mu na normalne studia w szkole średniej i wyższej. Studia wyższe ukończył dopiero mając 34 lata. W tym czasie był już jednak wybitnym znawcą kultury ludowej swego rodzinnego kraju, gdzie też pracował z dużym powodzeniem, zakładając tam m. in. regionalne muzeum etnograficzne. Oprócz znajomości rodzinnych stron zapoznaje się dokładnie ze sposobem życia ludu w południowowschodniej Słowacji, poświęcając temu obszarowi kilka lat intensywnych studiów. Z tego okresu pochodzi jego obszerna i znakomita monografia wsi Chorvátského Grobu, *Podunajská dedina v Československu*, w której miał możliwość, czerpiąc z bogactwa miejscowej kultury ludowej, wydobyć jej odrębność spowodowaną wpływami chorwackiej kolonizacji. W okresie przygotowania następnej monumentalnej monografii *Luhačovské Zálesí*, w której złożył hołd swemu rodzinnemu krajowi, prof. Václavík zajął się także zagadnieniami teoretycznymi, nie wahając się już w 1928 r. bronić rodzimości ludowej kultury przeciwko wówczas modnym i politycznie intratnym poglądom szkoły kulturowo-historycznej. A kiedy go zwiódł kilkakrotnie na bezdroża ówczesny chaos teoretyczny, na przykład w skądinąd metodycznie i materiałowo cennej pracy *Slovenské palice*, pamiętał zawsze o właściwym pochodzeniu ludowej kultury i sztuki ludowej. Nigdy też nie zniżył się do tego, aby uważać ją jako całość za w pełni zależną od kultury warstw panujących, choć nie wykluczał wzajemnego oddziaływania twórczości ludowej i sztuki profesjonalnej.

Przypuśćmy, że prof. Václavík popełniał tu i ówdzie, w swoich starszych i ostatnich pracach, pomyłki. Mylił się dlatego, że poszukiwał. Nie mylił się jednak zasadniczo w tym, co było podstawą jego prac, gdyż nieustannie kładł nacisk na fakt zasadniczy, iż twórcą swej kultury i sztuki jest sam lud, że lud w ciągu stuleci wytwarzał nieprzebrany zasób artystycznych motywów, technik itp., nie będąc zmuszonym czekać na wywar sztuki oficjalnej. Za podstawowy, twórczy element uważał prof. Václavík wytwory artystyczne pełne treści, mające swój sens, zrodzone z pracy i życia, służące jego zabezpieczeniu i ugruntowaniu. Praca stwarzała obrzędy, które lud wywyższył do najprzedniejszej godności społecznej, podniósł je, a w nich i dla nich dojrzewały liczne artystyczne wartości. Według Václavíka przełomowe, graniczne

momenty w życiu człowieka: narodzenie, wesele, wiek dojrzały, śmierć, wywoływały bezlik zjawisk estetycznych. Václavík dzieli twórczość ludową na dwie kategorie. Do pierwszej zalicza aktywną, rodzimą sztukę ludową, obejmującą wytwory związane z ludowym obrzędem i obyczajem, tkwiącą w najżywotniejszych materialnych warunkach życia ludu. Działały w nich pierwiastki pozaestetyczne, przerastające wpływ czynników estetycznych; one też w końcu stały się reprezentatywnymi. Ta właśnie sztuka, która zanikła dopiero po stracie funkcji społecznych pierwotnie z nią związanych, jest jedynym punktem wyjściowym przy studiowaniu genezy sztuki ludowej. Do jej zakresu należą na przykład pisanki, zdobione pieczywo, *nove lietka* (figurki z ciasta), dożynkowe wisiorki i wieńce ze słomy, obrzędowe części ludowego stroju, wyszywki itp. Drugą kategorię sztuki cechują elementy pasywne, odbierane, nie posiadające powiązań. Ta kategoria nie była nigdy niezbędną częścią ludowych zainteresowań materialnych czy kulturalnych. Bywała wnoszona do środowiska ludowego przez ugrupowania społecznie, a często i etnicznie obec. Jej przedstawicielami na przykład są krajki, malowane sprzęty, miejska ceramika, zdobione szkło, obrazy na szkłe itp. Taką to koncepcję wysuwa Václavík w swych ostatnich pracach o sztuce ludowej. Według jego poglądu u kolebki najstarszej sztuki ludowej stała praca. W dziele sztuki pragnął człowiek ucieleśnić swój obraz świata. Chodziło mu przede wszystkim o ochronę życia, a więc rodzącą się sztukę włączył do walki o dostateczną ilość pożywienia, do służby magicznego, nierealnego zabezpieczenia pomyślności w życiu i w pracy. W swej bezradności przed niewyświełconymi siłami przyrody uciekał się do magii, kultu i wróżby. Cykl obrzędów związany jest przede wszystkim z początkami rolniczych, pasterskich i innych zajęć. Te to początki wytworzyły pojęcia przyrodzonego, wiosennego, nowego roku. Według mniemania ludu w tymże okresie musiało być wszystko dobrze zabezpieczone w gospodarstwie, w rodzinie czy grupie społecznej. A sztuka na początku służyła w pełni zabezpieczeniu tej pomyślności. Przy studiowaniu genezy sztuki ludowej trzeba brać pod uwagę wzajemną zależność i uwarunkowanie przejawów twórczości ludowej z pozostałymi elementami ludowej kultury, mianowicie z ludowymi obrzędami i zwyczajami. To pojęcie, bardzo dalekie koncepcjom badaczy o nastawieniu ahistorycznym w odniesieniu do wytworów kultury ludowej, przypisującym ludowi wyłącznie prymitywizm, konserwatywność i brak autentyzmu, jest niewątpliwie sprzeczne ze stosowanymi dotąd z powodzeniem metodami opracowywania sztuki ludowej. Niedowierzenie Václavíka w możliwość rozwiązywania zagadnienia przy pomocy jednej z metod okresu międzywojennego przejawiało się na przykład w tym, że stosował znane mu sposoby równocześnie tam, gdzie jeden z nich nie dawał wyników. Nigdy mu nie szło wyłącznie o metodę, lecz przede wszystkim o rzecz. Jest przecież jasne, że najlepsza, precyzyjna metoda nie jest jeszcze rękojmnią słuszności naukowych wniosków.

W zamęcie międzywojennego okresu, jaki się u nas wytworzył, nie było łatwo dojrzeć pozytywne, optymistyczne i demokratyczne cechy charakteryzujące ludową kulturę i sztukę. Václavíkovi pomogła w tym głęboka znajomość życia ludu, długoletnie wysiłki i mozolne prace terenowe. Sam z ludu wyszedł i zawsze się życzliwie do niego odnosił. Uczył swoich uniwersyteckich słuchaczy, że lud, jego kulturę i sztukę trzeba nie tylko znać, ale i kochać, i bronić przed fałszywymi poglądami o ich pochodzeniu i charakterze.

Wkrótce po uzyskaniu doktoratu Václavík habilitował się. Jednakże w tym okresie nie było możliwości utworzenia Instytutu Etnografii przy uniwersytecie w Brnie. Dlatego też wykładał jako prywatny docent, a swoje bogate doświadczenie i wiedzę wykorzystywał zakładając kilka muzeów na Morawach i w Słowacji. Dopiero po 1945 r. było mu dane założenie Seminarium Etnograficznego na uniwersytecie

w Brnie, gdzie działał do ostatnich chwil i wychował jako pierwszy na Morawach całą generację młodych, oddanych nauce i ludowi etnografów¹.

W czasie działalności uniwersyteckiej opublikował prof. Václavík kilkanaście prac, z których wielkiego rozgłosu doczekała się okazała publikacja o ludowych artystycznych tkaninach, wydana w trzech światowych językach. W ostatnich dniach życia oczekiwał, niestety na próżno, ukazania się już całkowicie wydrukowanej pracy, nad którą pracował całe życie, tj. *Výroční obyčaje a lidové umění*, pierwotnie ogło-

Prof. dr Antonín Václavík

szonej pod tytułem *Kořeny lidového umění*. W tym bardzo odkrywczym i odważnie skoncypowanym dziele zebrał wiele swych oryginalnych studiów nad pochodzeniem sztuki ludowej. Książka zawiera 19 rozdziałów, z czego dwa pierwsze poświęcone są

¹ O działalności naukowej i dydaktycznej prof. Václavíka pisano niejednokrotnie z dużym uznaniem. Pozytywne recenzje o jego pracy publikowali: prof. K. Chotek, doc. V. Pražák i in. Ostatnio jego naukową działalność wysoko ocenił kandydat nauk dr K. Fojtík w artykule *Šedesát let profesora Antonína Václavíka*, „Naše Vlast”, Brno R. 14: 1951, s. 161—165. Przegląd prac od 1945 r. podał A. Václavík w rozprawce *10 let etnografického semináře university v Brně*, „Sborník prací filosofické fakulty brněnské university”, VIII, Brno 1959, Řada arch.-klas., nr 4, s. 101—107.

teorii sztuki i estetyki ludowej, zaś następne literaturze, plastyce i ruchom tanecznym. Najobozniejszą część zajmują zwyczaje doroczne, rodzinne i inne, świeckie koledy oraz obrzędy, w których występują artystyczne zjawiska plastyczne i graficzne, jak pieczywo, pisanki itp. Zebrany materiał odnosi się do wszystkich krajów słowiańskich.

Przez całe swoje życie, jak już wspomniałem, czerpał prof. Václavík ze znajomości życia ludu i bogactwa faktów swojego rodzinnego kraju, który też stanowił dla niego punkt wyjścia i oparcia naukowych koncepcji. Głęboka i wszechstronna znajomość kultury ludowej w luhaczowskim Zalesiu dawała mu również orientację w najbardziej zawilych próbach wyświeatlenia stosunków pomiędzy poszczególnymi składnikami kultury ludowej wielu krajów słowiańskich, których większość poznał w czasie swoich naukowych podróży.

Szczególny stosunek wytworzył sobie i kultywował prof. Václavík dla Polski. Był jej zawsze wdzięczny za fachowe przygotowanie. Otrzymał je na początku lat trzydziestych w Warszawie, głównie studiując u profesora Stanisława Poniatowskiego, którego ludzkie i naukowe przymioty bardzo cenił i stawiał je za wzór swoim uniwersyteckim uczniom. Z tego wielkiego i szczerego szacunku wynikało poświęcenie książki *Výroční obyčej a lidové umění* właśnie „Szlachetnemu profesorowi Dr Stanisławowi Poniatowskiemu, który zginął w 1945 r. w obozie w Iłomierzycach”. Z wdzięcznością wspominał drugiego swojego znakomitego nauczyciela, profesora Jana Stanisława Bystronia². Był dumny i z tego, że przeszedł fachową edukację u profesora Kazimierza Moszyńskiego, którego uważał za największego współczesnego słowiańskiego i europejskiego etnografa³. Nie jest przypadkiem, że pierwsza powojenna naukowa podróż prof. Václavíka przywiodła go do Polski, z którą był tak blisko związany, zarówno osobistymi kontaktami, jak i pracą. Także w swoich uniwersyteckich wykładach poświęcał wiele uwagi polskiej kulturze ludowej i polskiej wiedzy etnograficznej. Na seminariach regularnie wyznaczał referaty o pracach J. S. Bystronia, M. Gładysza, K. Moszyńskiego, T. Seweryna, M. Znamierowskiej-Prüfferowej i innych polskich etnografów. Jego nie spełnionym zamierzeniem pozostało utworzenie czasopisma na wzór „Polskiej Sztuki Ludowej”.

Z odejściem prof. Václavíka zamyka się ważny rozdział w dziejach czechosłowackiej etnografii, a etnografia słowiańska traci w nim pełną wyrazu charakterystyczną indywidualność, zapisaną na zawsze głęboko w historii rzetelnego poznawania życia i kultury ludu pracującego.

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Richard Jeřábek (Brno)
Tłum. z czeskiego I. Nizińska

Wykaz publikowanych prac Antoniego Václavíka

1. O lidových obrazech malovaných na skle, „Náš směr”, Praha R. 7: 1920–1921, s. 59–65.
2. Súska, „Drobné umění”, Praha R. 5: 1924, s. 192.

² W czasie swojego pobytu w Polsce w latach 1936–1937 uczęszczał także na wykłady i seminaria prof. dra Wojsława Molègo (Historia sztuki Słowian), prof. dr Eugeniusza Frankowskiego (Sztuka ludowa i muzeologia), prof. dr Cezarii Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowej (Etnografia Polski, Folklor) [przypis redakcji].

³ Przypominam sobie, jak chętnie słuchał wiadomości o prof. dr K. Moszyńskim po moich odwiedzinach u niego w Krakowie w 1954 r. A jakże głęboko był wzruszony wiadomością o śmierci prof. Moszyńskiego, któremu uniwersytet brneński nadał honorowy doktorat nauk, a którego niestety już się nie doczekał.

3. Podunajská dedina v Československu (monografia). Bratislava 1925, ss. 240, il. 129.
4. Národopis Luhačovska. [w:] Lázně Luhačovice 1902–1927, Luhačovice 1927, s. 5–7.
5. Vývoj hmotných výtvarů lidového umění v Československu. „Průdy“, Bratislava R. 12: 1928 nr 10, s. 620–628.
6. Luhačovské Zálesí (monografia), Luhačovice 1930, ss. 672, il. 419.
7. Otázka jihoslovanské kolonizace v československém národopise, [w:] Zbornik radova na III kongresu slovenskih geografa i etnografa u Jugoslaviji 1930, s. 290–294 (i odb., Beograd 1932).
8. „Vykladaná robota“ ako doklad súčasného ľudového umenia na Slovensku. „Slovenské pohľady“, R. 46: 1930 nr 2, s. 118–121, il. s. 4 (i odb. ss. 4).
9. Příspěvky k vývoji malovaných ohnišť, [w:] Příspěvky k praveku, dějinám a národopisu Slovenska, Sborník archeologického a národopisného odboru Slovenského Vlastivedného Muzea za rok 1924–1931, Bratislava 1931, s. 190–192, il. 4.
10. Otázka juhoslovanskej kolonizácie v československom národopise. „Slovenské pohľady“, R. 47: 1931 nr 6–8, s. 490–498.
11. Jugoslávské naseobine u Českoslovačkoj. [w:] Slovačka, „Slovanská beseda u Bratislavi“, Bratislava 1932, s. 50–54.
12. O narodnoj umětnosti u Slovačkoj. [w:] Slovačka, „Slovanská beseda u Bratislavi“, Bratislava 1932, s. 115–121.
13. Pavel Sochán 70-ročný, „Slovenské pohľady“, R. 48: 1932, s. 383–387.
14. J. Húsek, Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem (recenzia). „Časopis Matice moravské“, Brno 57: 1933, s. 329–355 (i odb. ss. 27).
15. Zdroje ľudovej výtvarnosti v bratislavskom Záhorí. Štúdia etnograficko-psychologická, [w:] Ročenka vedeckých ústavov mesta Bratislavy na rok 1934, Bratislava 1934, s. 321–336, tabl. IX (i odb. s. 5–18, tabl. IX).
16. Sprievodca zbierkami piešťanského muzea, Bratislava 1934, ss. 32, il. ss. 8.
17. Tradície ľudovej drevorezby, Bratislava 1936, ss. 136, tabl. 14.
18. Slovenské palice, Turč. Sv. Martin 1936 (1937), ss. 124, w tym tabl. XIX (cezeš od s. 1–49 drukowana w: „Národopisný sborník Matice slovenskej“, Turč. Sv. Martin 1936).
19. Genezia ľudového umenia. [w:] Umění na Slovensku, odkaz země a lidu, Praha 1938, s. 71–76.
20. Slovenské palice *kvakula* a *kulaga* ako pastierské etnologiki, [w:] Sbornik na IV kongres na slavjanskite geografii i etnografii v Sofija 1936, Sofia 1938, s. 252–264.
21. Sprievodca zbierkami muzea, Nákladom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Turč. Sv. Martin 1938, ss. 65.
22. Podstata moravského národopisu, „Luhačovský lázeňský zpravodaj“, Luhačovice R. 13: 1940 nr 19, s. 3–4; nr 20, s. 2–4. Předruk: „Uprkáv kraj“ 1942/1945.
23. Národopisné aktuality. „Luhačovský lázeňský zpravodaj“, Luhačovice, R. 13: 1940 nr 19, s. 1–2.
24. Vybudování velkých Luhačovic v duchu domácích tradic. „Luhačovský lázeňský zpravodaj“, Luhačovice, R. 13: 1940 nr 22.
25. Zrnko k zrnečku, Návod, jak shromažďovati doklady lidové kultury v oblasti jižní a východní Moravy, Uherské Hradiště 1941, ss. 27.
26. U hrnčičů na Zálesí, „Luhačovské listy“, Luhačovice–Uherské Hradiště, R. 14: 1941 nr 13, s. 2–4 (i odb. ss. 7).
27. Mé Luhačovice, „Luhačovské listy“, Luhačovice–Uherské Hradiště, R. 15: 1942 nr 8–9, s. 7–8.

28. Známe lid a jeho kulturu?, „Moravskoslezská osvěta“, Brno R. 1: 1946–1947, s. 229–232, 263–266, 293–294.
29. Slovanské prvky v české lidové kultuře, [w:] Slovanství v českém národním životě, Brno 1947, s. 190–223 (i odb. ss. 34).
30. Národopisná práce na Moravě, „Vlastivědný věstník moravský“, Brno R. 2: 1947, s. 2–15 (i odb. ss. 15).
31. Zachraňme valašské kraslice, „Naše Valašsko“, Brno R. 10: 1947, s. 33–35.
32. Poznámky k obnově lidového kroje na Valašsku, „Naše Valašsko“, Brno R. 10: 1947, s. 125–130.
33. Za Vladimírem Úlehrou, národopiscem, „Svobodné noviny“, R. 3: 1947 nr 157.
34. K studiu tvorby lidové, Masarykovou stopou II, Hodonin 1948 nr 7–8, s. 103–104; nr 9–10, s. 124–126 (i odb. ss. 6).
35. Na okraj úvah o lidovém projevu, „Tvar“, Praha R. 1: 1948, s. 21–25.
36. Příspěvky k studiu výročních obyčejů, „Národopisný věstník československý“, Praha 1950 R. 31: 1949–1950, s. 14–26.
37. V. Vozar, Sobůlky (sprawozdanie), „Národopisný věstník československý“, R. 31: 1949–1950, Praha 1950, s. 92–93.
38. „Svatý Juří, trávu aj haďy bůří“, „Naše Valašsko“, Brno R. 13: 1950, s. 32–36.
39. Za Aloisem Jaškem, „Naše Valašsko“, Brno R. 13: 1950, s. 182–183.
40. Přehledka lidové tvořivosti ve Valašském Meziříčí, „Naše Valašsko“, Brno R. 14: 1951, s. 156–160.
41. Několik poznámek k problematice lidového kroje, „Věci a lidé“, Praha R. 3: 1951, s. 3–28.
42. J. A. Komenský a lidová tradice, „Zprávy Anthropolgické společnosti“, Brno R. 4: 1951 nr 2, s. 27–30.
43. Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie, „Český lid“, Praha R. 39: 1952 nr 5–6, s. 137–143.
44. Dvě jubilea na Podřevnicku, „Valašsko“, Brno R. 2: 1953, s. 104–105.
45. 75 let hudebního skladatele Josefa Černíka, „Valašsko“, Brno R. 4: 1955, s. 64–65.
46. Volkskunst und Gewebe, Stickereien des tschechischen Volkes, Praha 1956 [wspólnie z J. Orlem], ss. 51, il. 300 czarno-białych i 59 barwnych. (Praca ukazała się również w językach: francuskim — *L'art populaire du textile*, oraz angielskim — *Textile Folk Art*.)
47. Další příspěvky k studiu lidových krojů, Dodatek do „Radostné země“, Opava R. 6: 1956 nr 4, s. 1–4.
48. Lidová výroba dnešku, „Umění a řemesla“, Praha R. 1: 1956 nr 3, s. 121–124.
49. Sedmdesátiny prof. dra Kazimierza Moszyńskiego, „Československá ethnografie“, Praha R. 5: 1957 nr 3, s. 292–299 (i odb.).
50. Genese obřadních plchet, koutnice a úvodnice (Příspěvky k lidovým obřadům rodinným, lidovému umění a kroji), [w:] Franku Wollmanovi k sedmdesátinám, Praha 1958, s. 482–529 (i odb. ss. 50).
51. Odešla ethnografka Velkopolsky a Pomoří (Vzpomínka na Boženu Stelmachowskou), „Československá ethnografie“, Praha R. 6: 1958 nr 1, s. 100–102.
52. 10 let ethnografického semináře university v Brně, „Sborník prací filosofické fakulty brněnské university“, VIII, Brno 1959, Řada archeologicko-klasická, nr 4, s. 101–107.
53. V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského (recenzja), „Československá ethnografie“, Praha R. 7: 1959 nr 2, s. 217–218.
54. V. Machek, Slavjanskaja klet' i jeje nazvanije (sprawozdanie), „Československá ethnografie“, Praha R. 7: 1959 nr 2, s. 216.

55. Odešel prof. Dr Kazimierz Moszyński, „Československá etnografie”, Praha, R. 7: 1959 nr 4, s. 412–414.
56. Výroční obyčaje a lidové umění, Praha 1959, ss. 584, il. 153, tabl. 95.
57. K problematice lidového umění (Metodické i věcné příspěvky k poznání autochtonního a recipovaného umění), „Slovačko”, R. 1:1959 nr 2 s. 3–26, il. 5.
58. Za Vincencem Vozarem, „Slovačko”, R. 1: 1959 nr 3, s. 26.
59. Od práce k lidovému obřadu a lidovému umění, „Etnografia Polska”, t. 3: 1960, s. 386–407, il. 10.
60. Jarní obyčaje na Moravském Valašsku, „Lidová kultura východní Moravy”, t. 1: 1960 s. 11–37, il. 10, tabl. 6.

Zestawil Richard Jeřábek

Polska

KONFERENCJA W SPRAWIE UTWORZENIA MIĘDZYNARODOWEJ KOMISJI BADAŃ KULTURY LUDOWEJ W KARPATACH

Dla badaczy historii kultury w Karpatach jest oczywiste, iż ogromna ilość jej wytworów, jak również elementów językowych¹, antropologicznych² i in. od wielu stuleci aż po czasy obecne wiąże się z tym terenem bez względu na granice etniczne i polityczne. Równocześnie zwrócono uwagę, że mimo odmiennych cech, jakie występują w poszczególnych regionach Karpat, wywołanych głównie różnymi falami osadniczymi, zaistniały warunki, które wytworzyły swoisty obraz życia i kultury, wspólny dla całości tego obszaru, określany pojęciem góralszczyzny³. Rozpracowanie i ujęcie tego typu kultury pasjonuje nie od dziś umysły w wielu krajach, podnosząc rozwiązanie omawianego problemu do rangi zadań istotnych, i to nie tylko u tych narodów, które posiadają w swych granicach większe masywy górskie. W następstwie wzmożonych zainteresowań poczęto wysuwać projekty zorganizowania akcji badawczej, opartej na jak najbardziej konkretnej współpracy międzynarodowej. Podstawą takiego działania stała się konieczność porozumienia i ujednolicenia tematów, a nawet metod pracy, przy daleko posuniętej koordynacji badań terenowych, prowadzonych dotąd indywidualnie przez poszczególne kraje. Dodajmy, że zagadnienie międzynarodowej współpracy, stwierdzane i dyskutowane wielokrotnie tak w polskich, jak i obcych środowiskach naukowych, było podejmowane nie tylko przez etnografów, ale również archeologów, językoznawców, historyków i in.⁴ Niemniej tej ważnej sprawy — bo poza pogłębieniem współżycia sąsiadujących narodów, dającym przede wszystkim wspaniałe perspektywy osiągnięć badawczych, naświetlających m.in. znaczenie tego obszaru w przebiegu procesów historyczno-kulturowych zachodnich

¹ Zob. np. M. Małecki i K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, cz. 2, Kraków 1934, s. 9; K. Dobrowolski, *Studia nad pochodzeniem ludności pasterskiej w Karpatach Zachodnich*, „Sprawozdanie PAU”, t. 52: 1951 nr 6, s. 478 i in.

² J. Czekanowski, *Zarys antropologii Polski*, Lwów 1930, s. 85 n.; J. Talko-Hryniewicz, *Materiały do antropologii górali polskich*, Kraków 1934, s. 8 n.

³ Por. K. Dobrowolski, *Dwa studia nad powstawaniem kultury ludowej w Karpatach Zachodnich*, Kraków 1938, s. 26 n.

⁴ Zob. np. A. Żaki, *O archeologii karpackiej*, „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków t. 1: 1958 z. 1, s. 5; D. Andrusov, *Pracovná konferencia o geológii Vysokých Tatier*, „Vestník SAV”, Bratislava R. 1: 1959 z. 3–4, s. 213–214.

Słowian — nie rozwiązała dotąd pomyślnie żadna z zainteresowanych dyscyplin naukowych⁵.

Zagadnienie etnograficznych międzynarodowych zespołowych badań w Karpatach zaczęło się w Polsce pomyślniej układać dopiero w ostatnich dwóch latach, chociaż myśl zorganizowania takiej pracy była wysuwana już nieco wcześniej⁶. Jednakże możliwości realnej kooperacji zaistniały dopiero pod koniec 1958 r. Wówczas to prof. dr W. Dynowski, kierownik Działu Etnografii IHKM PAN, nawiązał oficjalne kontakty z Instytutami Etnograficznymi w Czechosłowacji, przeprowadzając w Pradze i Bratysławie wstępne, ale wiążące rozmowy w sprawie wspólnego badania Karpat. Uzgodniono wówczas, iż przede wszystkim Słowacja, jako mająca z nami największe terytorialne powiązania na interesującym obszarze, podejmie wraz z Polską zorganizowanie międzynarodowej akcji badawczej, w której w przyszłości wezmą udział wszystkie narody zainteresowane problemem pochodzenia kultury ludowej i w ogóle etnogenezy w Karpatach.

Rezultatem porozumienia pomiędzy Działem Etnograficznym IHKM PAN a Słowackim Instytutem Etnograficznym (Národopisný Ústav SAV) w Bratysławie było zorganizowanie trzech konferencji informacyjno-planujących.

a. Konferencja w Krakowie (25 II — 26 II 1959 r.). Pierwsza z nich, poprzedzona wstępnymi rozmowami w Warszawie i Zakopanem, odbyła się w Krakowie⁷. Podsumowano na niej dotychczasowe osiągnięcia polskie i słowackie w zakresie badań kultury ludowej Karpat.

W referacie wstępnym prof. K. Dobrowolski scharakteryzował dorobek nauki polskiej, przedstawiając równocześnie całokształt problematyki historycznej i etno-

⁵ Węgry (bodaj pierwsi) w okresie powojennym częściowo realizują postulat międzynarodowej współpracy przez wydawanie w Debreczynie zbiorowej publikacji, pl. *Ethnographica Carpatica*, zredagowanej przez prof. Gunda Béle, a która ma na celu podsumowanie dotychczasowych wyników badań oraz omówienie podstawowych problemów etnografii Karpat. Równocześnie w Budapeszcie zapowiedziane jest ukazanie się zbiorowej pracy pod redakcją dra Földes László, poświęconej zagadnieniu pasterstwa karpackiego i nizinnego.

⁶ W związku z przeprowadzanymi badaniami terenowymi na Podhalu i Beskidzie Śląskim Zakład Etnografii IHKM PAN w Krakowie (po nawiązaniu kontaktów z pokrewnymi instytucjami obcymi, zajmującymi się kulturą ludową Karpat) przesłał w 1955 r. Dyrekcji IHKM PAN w Warszawie projekt, poparty przez prof. Moszyńskiego, nawiązania współpracy z odpowiednimi placówkami Czechosłowacji, Węgier i krajów bałkańskich. W roku następnym, w czasie narady sprawozdawczo-planującej Działu IV IHKM PAN i innych placówek etnograficznych, która odbyła się w Warszawie w dniach 20—23 III 1956 r., prof. R. Reinfuss zgłosił wniosek zorganizowania konferencji międzynarodowej w sprawie badań Karpat (Z. Szyfelbejn, *Konferencja sprawozdawczo-planująca Działu IV (Etnografii) Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN i Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków*, „Etnografia Polska”, t. 1: 1958, s. 410; por. także R. Reinfuss, *Problem Karpat w badaniach kultury ludowej*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 13: 1959 nr 1—2, s. 10). Wniosek ten autor szerzej rozwinął na Zjeździe PTL w Zakopanem w referacie *W sprawie międzynarodowych badań w Karpatach*. Na tymże Zjeździe stwierdzono wielokrotnie potrzebę takiej współpracy, a doc. O. Nahodil z Pragi zaproponował utworzenie międzynarodowego pisma „Carpatica”, poświęconego wyłącznie problematyce karpackiej. Zob. Z. Staszczakówna, *Protokół z XXXI Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Konferencji Podhalańskiej w Zakopanem*, „Lud”, t. 44: 1957 (1959), s. 519.

⁷ W Konferencji wzięli udział delegaci Słowackiego Instytutu Etnograficznego (dr M. Markuš, dr J. Pátková, dr J. Podolák) oraz pracownicy Działów Etnograficznego i Historycznego IHKM PAN, zainteresowani problematyką karpacką, jak również przedstawiciele Państwowego Instytutu Sztuki, Muzeum Etnograficznego w Krakowie i Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem.

graficznej, związanej z tym obszarem. Uzupełnieniem szeroko zarysowanego referatu były wypowiedzi prof. M. Gładysza, doc. A. Kutrzeba-Pojnarowej, prof. R. Reinfussa, obrazujące szczegółowe wyniki badań etnograficznych w poszczególnych regionach Karpat polskich. Problematykę prac podejmowanych na tym obszarze przez Dział Historyczny IHKM PAN omówił prof. dr J. Pazdur, a referaty szczegółowe wygłosiły: dr A. Płacheńska (*Stan badań nad historią osadnictwa Sądeckiego*) i mgr D. Molenda (*Eksploatacja kruszców w Karpatach*).

W imieniu delegacji słowackiej przemawiał dr J. Podolák, podając w zwięzłym zarysie rozwój etnograficznych badań na obszarze karpackim, który jest równoznaczny z całym prawie terytorium Słowacji. Ożywiona dyskusja, w której brali udział poza referentami prof. B. Baranowski, prof. W. Dynowski, dr B. Kopeczyńska-Jaworska, prof. dr T. Seweryn, prof. dr K. Zawistowicz-Adamska i in., wniosła wiele materiału wskazującego m.in. na powiązania kulturowe omawianych obszarów z terenami nizinnymi, nieraz znacznie oddalonymi od Karpat. W konferencji krakowskiej nie tylko podsumowano dotychczasowe osiągnięcia naukowe, ale także wymieniono poglądy na formy organizacyjne przyszłej międzynarodowej akcji badawczej.

b. Konferencja w Bratysławie (17 VI—29 VI 1959 r.). W Bratysławie odbyło się ponowne spotkanie pomiędzy grupą etnografów i historyków polskich⁸ a pracownikami Słowackiego Instytutu Etnograficznego. Konferencja, której przewodniczyła dyrektor tego Instytutu, dr B. Filová, połączona została z kilkudniowym objazdem ważniejszych aktualnie badanych terenów, a zakończona dalszymi rozmowami organizacyjnymi w Instytucie Etnograficznym w Pradze (Ústav pro Ethnografiu a Folkloristiku ČSAV).

Konferencja bratysławska, poza zapoznaniem się z metodami pracy terenowej etnografów słowackich oraz bogactwem różnorodnych wytworów ludowej kultury tego bliskiego nam narodu, ustaliła wytyczne działalności organizacyjnej i naukowej na najbliższy okres.

c. Konferencja w Warszawie (23 VII—24 VII 1959 r.). Trzecia konferencja w Warszawie, poświęcona została przedstawieniu bieżących prac badawczych różnych instytucji etnograficznych, a częściowo także nauk pokrewnych obu narodów⁹, oraz przedyskutowaniu zakresu i kierunku dalszych prac organizacyjnych i naukowych. Na temat stanu badań kultury ludowej Karpat słowackich dr J. Huska i dyr. dr J. Mjartan wygłosili referaty uzupełnione wypowiedziami dr E. Božkovej, dr J. Paličkovej-Pátkovej i dr R. Žatko z Bratysławy oraz dr J. Staňkovej jako przedstawicielki Instytutu Etnografii i Folklorystyki ČSAV.

Aktualne badania nad kulturą ludową Karpat polskich omówił prof. M. Gładysz, a referaty uzupełniające wygłosili mgr B. Bazińska, prof. J. Pazdur, prof. R. Reinfuss, mgr J. Sadowsnik i doc. M. Sobieski. Propozycje planu badań ze strony słowackiej zreferował dr J. Mjartan. Ramowy plan prac ze strony polskiej przedstawił prof. M. Gładysz, proponując: 1) opracowanie bibliografii etnograficznej i stanu badań nad kulturą ludową Karpat; 2) sporządzenie wykazu muzealiów etnograficznych i rozpoczęcie serii publikacji najważniejszych wytworów; 3) opracowanie przeglądu etnograficznych archiwaliów wraz z indeksem materiałów zawartych w publikowanych źródłach historycznych; 4) opracowanie historii zainteresowań naukowych Karpatami z uwzględnieniem ruchu regionalnego w poszczególnych krajach.

⁸ Skład delegacji polskiej: prof. M. Gładysz, doc. A. Kutrzeba-Pojnarowa, mgr W. Molenda, mgr W. Paprocka, mgr A. Zambrzycka-Kunachowicz.

⁹ W końcowej fazie obrad brał także udział prof. I. Vladuțiu, delegat Sekcji Etnograficznej Instytutu Archeologii Rumuńskiej Akademii Nauk w Bukareszcie.

Omawiając plan badań terenowych referent podkreślił, iż w aktualnie przeprowadzanych badaniach należy dążyć do ujednolicenia tematyki, metod badawczych i pomocniczych środków technicznych, celem uzyskania jak najbardziej porównywalnych materiałów terenowych. Jednym z ważnych momentów procedury badawczego winno być — poza stałym korygowaniem wyników w czasie postępujących badań i wymianą doświadczeń — wspólne przeprowadzanie badań we wszystkich aktualnie opracowywanych punktach. Przy samym typowaniu synchronicznie badanych miejscowości winno się przede wszystkim uwzględnić podobieństwo warunków geograficzno-gospodarczych, demograficznych i struktury społecznej. W związku z tym zachodzi potrzeba przeprowadzenia jak najrychlej regionalizacji Karpat w oparciu o granice historyczno-administracyjne, geograficzno-fizjograficzne, gospodarcze i językowe.

Jako najpilniejszą tematykę badawczą, naświetlającą pochodzenie kultury ludowej i etnogenezę w Karpatach, referent uważa podjęcie opracowania zagadnień związanych z rolą pasterstwa wysokogórskiego w jego całym przebiegu dziejowym. W tym celu należałoby rozpocząć poszukiwania terenowe od inwentaryzacji wszelkich relikwów i archaizmów kulturowych. Pod tym kątem widzenia trzeba by opracować: 1) zajęcia pasterskie z położeniem nacisku na różnice regionalne, występujące w terminologii, formach organizacyjnych, technikach i wyposażeniu; 2) formy ustroju gruntowego z uwzględnieniem zasięgu ich odmian; 3) instytucję wielkiej rodziny na Słowacji oraz związki rodowe na Podhalu; 4) typy osad letniskowych; 5) systemy wyrabiania nowin wraz z techniką, a także pierwotne formy uprawy (np. koszarowanie pól); 6) rzemiosło ludowe, a właściwie wytwórczość domową opartą o miejscowy surowiec ze szczególnym uwzględnieniem produktów uzyskanych z pasterstwa (np. w garbarstwie, sukiennictwie); 7) sztukę tradycyjną (folklor, muzykę, zdobnictwo); 8) wiedzę tradycyjną, wierzenia i magię, związaną w pierwszym rzędzie z wyżej wymienionymi działami kultury¹⁰.

Na wszystkich konferencjach wysuwano jako warunek współpracy w realizacji planu badawczego konieczność ujednolicenia tematyki, ustalenia zakresu prac i kolejności zadań. W myśl tych zasad uzgodniono, iż opracowanie pasterstwa będzie czołowym zagadnieniem na najbliższe lata. W tym celu zostanie zwołana wiosną 1960 r. w Zakopanem konferencja robocza polsko-słowacka, na której będzie przedyskutowany szczegółowy plan badań i kwestionariusze przygotowane przez etnografów polskich. Nadto zostanie ustalona organizacja badań oraz sposób opracowywania i publikowania wyników.

W dyskusji nad celowością monograficznego ujęcia kultury ludowej regionów czy reprezentatywnych wsi uzgodniono, że w obecnej sytuacji i w stadium zaawansowania badań należy ograniczyć się do kontynuowania prac rozpoczętych w latach ubiegłych.

Innym zagadnieniem, wielokrotnie już omawianym, jest sprawa kompleksowości badań. Poza etnografami i historykami nie brali dotąd udziału w naradach pracownicy innych pokrewnych dyscyplin, bez których pomocy nie można sobie wyobrazić uzyskania pełnych osiągnięć naukowych. W związku z tym postanowiono nawiązać ścisłe kontakty z antropologami, archeologami, ekonomistami, geografami, historykami osadnictwa, językoznawcami, socjologami i przyrodnikami. Spotkania uzgadniające plany badawcze winny być przeprowadzone w najbliższym czasie z zaintereso-

¹⁰ Wyniki konferencji w Bratysławie i Warszawie omówiła także dr Jarmila Pátková, członek słowackiej delegacji organizującej międzynarodową akcję badawczą w Karpatach. Zob. *Pokračovanie spolupráce poľských a slovenských etnografov*, „Slovenský Národopis”, Bratislava R. 8: 1960 nr 1, s. 159—162.

wanymi dyscyplinami¹¹. Zapoczątkowaniem tych niezbędnych kontaktów jest uzyskanie od niektórych placówek badawczych wymienionych dyscyplin sprawozdań z ich działalności i osiągnięć naukowych odnośnie do regionu karpackiego, które zostaną opublikowane w następnym tomie „Etnografii Polskiej”.

W wyniku dotychczasowych rozmów i konferencji, odbytych w 1958 i 1959 r., podpisano umowę, konkretyzującą formy przyszłej współpracy międzynarodowej pomiędzy Instytutem Etnografii i Folklorystyki ČAN, reprezentowanym przez prof. dr J. Horáka, Instytutem Etnografii SAV, reprezentowanym przez dr B. Filovą, a Instytutem Historii Kultury Materialnej PAN w osobie prof. dr W. Dynowskiego. W umowie podkreślono, że członkowie założyciele podejmą inicjatywę zorganizowania międzynarodowej Komisji, koordynującej prace w zakresie badań kultury ludowej Karpat, w której reprezentowane byłyby wszystkie zainteresowane narody. Podstawą działania zorganizowanej Komisji byłby właściwy statut, a jej organem wykonawczym Sekretariat, złożony z przedstawicieli etnografii polskiej i słowackiej, jako członków założycieli. Komisja powinna dysponować własnym Biuletynem, wydawanym w językach kongresowych¹², a w miarę rozwoju działalności także innymi publikacjami naukowymi. Nadto przewiduje się w umowie organizowanie wspólnych narad, seminariów roboczych, prac badawczych, wymianę pracowników naukowych itd.

Zgodnie z założeniami zorganizowania międzynarodowej akcji badawczej Zakład Etnografii IHKM PAN w Krakowie nawiązał kontakty z uczonymi różnych narodów, zapraszając ich do publikowania na łamach „Etnografii Polskiej” artykułów, przyczynków i informacji o stanie badań kultury ludowej w Karpatach oraz innych obszarach górskich.

Mieczysław Gładysz

Z DZIAŁALNOŚCI NAUKOWO-BADAWCZEJ I DYDAKTYCZNEJ W ZAKRESIE TAŃCA LUDOWEGO W POLSCE W LATACH 1945–1959

Działalność naukowo-badawcza

Badania nad tańcem ludowym w okresie powojennym wiążą się ściśle z ogólnokrajową akcją zbierania folkloru muzycznego, zorganizowaną przez Państwowy Instytut Sztuki w Warszawie¹ w 1950 roku, chociaż już parę lat wcześniej w ramach Państwowego Instytutu Badania Sztuki Ludowej organizuje Sekcję Tańca Tadeusz Zyglar². W tym czasie oprócz Sekcji Tańca zaczyna na wielką skalę, nie notowaną dotychczas w Polsce, działać Sekcja Muzyki kierowana przez doc. Mariana Sobies-

¹¹ Dwudniowa konferencja porozumiewawcza pomiędzy wymienionymi dyscyplinami odbyła się w Krakowie w dniach 11–12 III 1960 r.

¹² Pierwszy numer Biuletynu pt. *Carpatica* ukazał się w Bratysławie w 1960 r.; zawiera poza komunikatami i informacjami Sekretariatu także artykuł prof. K. Dobrowolskiego, *Kultura pasterska w Karpatach i na Bałkanach jako dziedzina międzynarodowej współpracy naukowej* (w tłumaczeniu angielskim). Tenże artykuł ukazał się w „Wierchach”, R. 28: 1959, s. 217–221.

¹ Zob. A. J. [ackowski], *Zbieramy folklor muzyczny*, „Muzyka”, R. 1: 1950 nr 2, s. 29–30; M. i J. Sobiescy, *Instrukcja w sprawie zbierania pieśni i muzyki ludowej*, tamże, s. 30–49.

² Sekcja Tańca rozpoczęła swoją działalność już w 1946 r. jako jedno z ogniw organizacyjnych ówczesnego Państwowego Instytutu Badania Sztuki Ludowej. Zob. *Powstanie, organizacja i charakter Państwowego Instytutu Badania Sztuki Ludowej*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 1: 1947 nr 1–2, s. 60–61.

kiego, która w ciągu paru lat obok kilkudziesięciu tysięcy pieśni zebrała w terenie także wiele melodii tanecznych, utrwalanych na taśmie magnetofonowej lub zapisem ołówkowym. Doc. Marian Sobieski najpierw przy pomocy żony, mgr Jadwigi Sobieskiej, a później całej ekipy badawczej prowadzi już od lipca 1945 r. badania terenowe z ramienia Zachodniego Archiwum Fonograficznego w Poznaniu. W czasie tych pierwszych poszukiwań obok zbierania pieśni ludowych dokonuje całego szeregu nagrań melodii tanecznych. Liczba nagranych wówczas tańców ludowych wynosi 130 z terenów Wielkopolski i 7 z Pomorza³. W tym mniej więcej czasie (1945–1948) Sekcja Tańca PIS przy pomocy dra A. Glapy i dyr. A. Kowalskiego zebrała również w Wielkopolsce ogółem 57 tańców. Tańce te, opisane, opatrzone rysunkami i nutami, znajdują się obecnie w Archiwum PIS w Warszawie⁴.

W związku z przeprowadzanymi badaniami terenowymi, mając na uwadze dalsze poszukiwania i dokładniejszą niż dotychczas dokumentację, zaprowadzono w Zakładzie kartotekę informatorów, opracowano instrukcję dla pracowników i zbieraczy terenowych oraz sporządzono kartotekę najważniejszych pozycji bibliograficznych z zakresu tańca. Opublikowano też do tego roku 6 artykułów w fachowej prasie krajowej oraz jeden w „Tanečních Listach” w Czechosłowacji⁵. Nawiązany został również kontakt z wydziałem tanecznym Konserwatorium w Pradze oraz z badaczami folkloru. W 1949 r., z okazji przeprowadzania badań nad plastyką w powiecie opoczyńskim, zajmowano się także tamtejszym tańcem ludowym. W tym też roku na życzenie Biura Współpracy z Zagranicą rozpoczęto przygotowania obszernej pracy informacyjnej o polskich tańcach ludowych dla Bułgarii i ZSRR. W ramach popularyzacji wiedzy Sekcja Tańca udzielała szeregu porad zespołom świetlicowym, które opracowywały programy taneczne⁶. Niestety, na tym kończy się jej działalność, gdyż zostaje rozwiązana. Dalsze badania nad tańcem przejmuje Sekcja Muzyki, prowadząc je w małym zakresie, a właściwie na marginesie dotychczasowych prac⁷. Jednakże badając muzykę ludową, uzupełnia stopniowo zbiory muzyczne melodiami tańców ludowych.

Poza działalnością naukowo-badawczą PIS, zbieraniem materiału w terenie zajmują się niektórzy choreografowie, prowadząc poszukiwania w interesujących ich regionach. Zebrany materiał wyzyskują przede wszystkim w swej pracy dydaktycznej, głównie przy tworzeniu układów tanecznych w zespołach przez nich

³ Zanotowano tam przede wszystkim tzw. wiwaty, jako tańce najbardziej charakterystyczne dla Wielkopolski, następnie zaś oberki, walcerki oraz tańce korowodowe. W szczególności nagrano: wiwatów – 51, oberków – 34, polek – 14, walcerków – 11, równych – 6, przodków – 4, chodzonych – 4, polonezów – 1, szoczków – 1, ceglarzy – 1, mielarzy – 1, trojaków śl. – 1, służb do czepeca – 1. Tańców kaszubskich z terenów Pomorza: szewców kasz. – 2, trojaków kasz. – 1, kosesów – 1, kozyder – 3. Zob. M. Sobieski, *Działalność Zachodniego Archiwum Fonograficznego w Poznaniu*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 2: 1948 nr 1, s. 38–40.

⁴ Zob. *Sprawozdania z działalności Państwowego Instytutu Badania Sztuki Ludowej za rok 1948*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 3: 1949 nr 1–2, s. 63.

⁵ „Taneční Listy”, dwumiesięcznik poświęcony kulturze tanecznej, wychodzi od 1947 r. w Pradze pod redakcją Jana Řezy, nakładem Athosu. Czasopismo obejmuje wszelkie zagadnienia dotyczące sztuki tanecznej i zawiera dużo interesującego materiału z zakresu tańca ludowego różnych narodów. M. in. artykuł T. Zyglera, *Polskie tańce ludowe i ich badanie*. Zob. rec. T. Z[ygler] „Polska Sztuka Ludowa”, R. 2: 1948 nr 9–10, s. 6–11; R. 3: 1949 nr 3–4, s. 127.

⁶ *Sprawozdanie z działalności Państwowego Instytutu Badania Sztuki Ludowej za rok 1949*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 3: 1949 nr 11–12, s. 367–368.

⁷ Zob. *Reorganizacja Zakładu Badania Sztuki Ludowej w Państwowym Instytucie Sztuki*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 12: 1958 nr 1, s. 59.

prowadzonych. Zebrany materiał nie jest na ogół publikowany; pozostaje w notatkach zbieracza. Niekiedy tylko jest udostępniany instruktorom tańca w formie opracowań, które są powielane w domach kultury lub ogniskach choreograficznych.

Działalność dydaktyczna i artystyczna

Po 1945 r. zaczyna powstawać cały szereg zespołów tanecznych przy domach kultury i świetlicach. Nad nimi to Departament Domów Kultury i Świetlic Ministerstwa Kultury i Sztuki roztoczył od pierwszej chwili szczególną opiekę, dążąc do wydobycia zapomnianych wartościowych form tanecznych i ich upowszechnienia. W związku z ogromnym zapotrzebowaniem materiałowym do pracy instruktora tanecznego, przeważnie niezbyt przygotowanego w tym kierunku nauczyciela prowadzącego świetlicę, zaczyna się ukazywać na łamach czasopism szereg drobnych opracowań tańców narodowych i regionalnych w formie małych układów ilustrowanych rysunkami schematycznymi i przykładami nutowymi. Podawały je liczne czasopisma, a między innymi: „Polska Sztuka Ludowa”, „Praca Świetlicowa”, „Świetlica Krakowska”, „Pracujemy w świetlicy”, „Scena Świetlicowa”, „Świetlica Dziecięca”, „Teatr Ludowy” i inne.

W zakresie dydaktycznym tańcem ludowym zajmują się takie ośrodki, jak: Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego, wojewódzkie i powiatowe domy kultury, Centralna Poradnia Ruchu Amatorskiego w Warszawie, ogniska choreograficzne, częściowo szkoły baletowe itd. Postaram się omówić pokrótce działalność tych placówek. Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego zajmując się wychowaniem młodzieży, która ma stanowić kadrę nauczycielską lub przyszłych instruktorów sportowych, zwraca też uwagę na wyszkolenie muzyczne i taneczne. Istniejąca na tej uczelni Katedra Ćwiczeń Muzyczno-Ruchowych i Tańców Ludowych prowadzi zajęcia z ogółem studentów, mając za zadanie przerobienie materiału nauczania w zakresie szkoły podstawowej i średniej. Celem tych zajęć jest: usprawnienie studenta pod względem praktycznym, przygotowanie metodyczne oraz przygotowanie dydaktyczne. Studenci tej uczelni zapoznają się z tańcami narodowymi: polonezem, mazurem, oberkiem, kujawiakiem, krakowiakiem oraz z szeregiem tańców regionalnych, np.: śląskich, wielkopolskich, rzeszowskich. Są oni obowiązani do tworzenia układów z poznanych elementów danego tańca, opierając się ściśle na autentycznych formach. Mają oni prawo wprowadzania tańców ludowych w lekcjach WF w szkołach.

Dla III roku studiów zaczyna się specjalizacja i student, który obiera ten kierunek, uczęszcza na odpowiednie seminaria. Wspomniana Katedra podejmuje też prace magisterskie z zakresu tańca ludowego i ćwiczeń muzyczno-ruchowych⁸. Na seminariach zostaje pogłębiona wiedza o tańcach narodowych i regionalnych, co oczywiście zwiększa ich znajomość wśród studentów. Poza tym opracowuje się zagadnienia z dziedziny: kostiumologii, etnografii, historii tańca, podstawowych wiadomości o pieśni i muzyce ludowej, a także próbuje się zapisu (notacji) melodii, przy czym uwzględniany jest zapis samego tańca. Specjalizacja ma na celu doprowadzenie do tworzenia dużych masowych układów i lepszego zrozumienia połączenia ruchu z muzyką oraz zwiększanie umiejętności prowadzenia lekcji o typie muzyczno-ruchowym i tworzenia układów tanecznych, o ile w pracy pedagoga są one potrzebne. Zakład Ćwiczeń Muzyczno-Ruchowych i Tańców Ludowych przy krakowskiej WSWF podejmował jeszcze przed II wojną światową prace magisterskie z zakresu tańców ludowych. W okresie powojennym dopiero od 1958 r. wznowiono takie ma-

⁸ Kierownikiem Zakładu od 1950 r. jest mgr Halina Kubalska.

gisteria. Maszynopisy tych prac są do wglądu w bibliotece WSWP. Tak samo podjęli prace z tego zakresu, ale już znacznie wcześniej, studenci w Poznaniu. Z tytułami rozpraw magisterskich oraz z krótkim omówieniem ich treści czytelnik może się zapoznać w Kronikach Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

Popularne obecnie w Polsce instytucje zwane domami kultury również w dość dużym stopniu przyczyniają się do poznania tańców ludowych, tak przez ich nauczanie na kursach instruktorskich, jak też przez występy swych zespołów. W ten sposób za pomocą dobrze opracowanych programów tanecznych dostarcza się widzowi nie tylko wrażeń estetycznych, ale także możliwości zapoznania się z ruchami i figurami tańców regionalnych. Tak na przykład przy Krakowskim Domu Kultury, którego działalność jest mi najlepiej znana, istnieje Poradnia Kulturalno-Oświatowa, której celem jest dokształcanie etatowych pracowników placówek kulturalno-oświatowych, organizowanych przy powiatowych i zakładowych domach kultury. Pracownicy ci mogą korzystać z porad fachowych na miejscu w KDK lub sprowadzić odpowiedniego pracownika Poradni do swego zespołu. Oprócz tego Poradnia udostępnia kolportaż wydawnictw własnych i obcych lub rozprowadza wydawnictwa Centralnej Poradni Ruchu Amatorskiego w Warszawie. Poradnia także nawiązała kontakt ze Związkiem Młodzieży Wiejskiej, któremu pomaga w organizowaniu i prowadzeniu zespołów na wsi.

Pierwsze zajęcia dydaktyczne Poradni zostały zorganizowane na przełomie 1950 i 1951 roku. Kurs dla kandydatów i kierowników terenowych zespołów świetlicowych trwał osiem miesięcy. Był to w ogóle pierwszy kurs tego rodzaju w Polsce. Po zakończeniu kursu zawiązał się kolektyw instruktorów artystycznych, który dalej rozwijał działalność choreograficzną. Od 1957 r. po zjeździe choreografów polskich wprowadzono na tego rodzaju kolektywach systematyczne dokształcanie. Początkowo zajęcia były prowadzone sposobem seminaryjnym, wprowadzając trzystopniowy system nauczania⁹, m. in. prowadzono wykłady z dziedziny folkloru i etnografii, uwzględniające tańce narodowe i regionalne. Nadto omawiane są zagadnienia układów scenicznych tańców obrzędowych i ich stylizacji. Po 3 latach studiów ma nastąpić specjalizacja, przewidująca m. in. dział tańców ludowych i narodowych, w których będą uwzględniane zainteresowania regionalne.

Krakowski Dom Kultury prowadzi ewidencję prawie wszystkich zespołów tanecznych, istniejących w Krakowie i w całym województwie. Jak dotychczas, działalność kursów tylko w niewielkim stopniu wpływa na poznanie tradycyjnych tańców polskich, niemniej jednak przyczynia się do rozpowszechniania repertuaru polskiego folkloru, który jest niejednokrotnie, z braku fachowców prowadzących zespoły taneczne, wypaczany i podawany widzowi w nietypowych formach tanecznych.

Podobną pracę upowszechniania folkloru tanecznego, ale na skalę ogólnokrajową, prowadzi Centralna Poradnia Ruchu Amatorskiego w Warszawie, skupiając na swych seminariach choreografów z miast wojewódzkich. Nie można tego powiedzieć o działalności ognisk i szkół baletowych, kształcących swych wychowanków jedynie pod względem praktycznym. W zajęciach tych szkół jedynie w małym stopniu uwzględniane są tańce polskie, są one wykładane w dużym dziale tańców charakterystycznych.

Do upowszechniania i popularyzowania folkloru polskiego, a między innymi tańców narodowych i regionalnych, przyczyniają się w dużej mierze zespoły taneczne. Wiele z nich spełnia to zadanie, pokazując widzowi w dobrze opracowanym programie szereg ciekawych i dobrze (wiernie) oddanych utworów (kompozycji) tanecz-

⁹ Obecnie prowadzi taki kurs Krakowski Dom Kultury.

nych. Biorę tu pod uwagę takie zespoły, jak: Państwowy Zespół Pieśni i Tańca „Mazowsze”, Państwowy Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk”, istniejący w Krakowie zespół „Krakowiacy”, Regionalny Zespół z Bukowiny Tatrzańskiej i inne. Niemniej jednak często do pracy niektórych zespołów musimy odnosić się z pewną rezerwą, ponieważ w niektóre tańce wkładają się nieścisłości. Taniec układany przez choreografa czasem jest oddany bardzo wiernie, ale są też wpłatane w układ wstawki czysto baletowe. Nie zawsze też dobrze dzieje się z zastosowaniem odpowiedniego stroju do danego tańca. Mogę to zilustrować przykładem występu zespołu „Śląsk”, jaki miał miejsce w 1959 r. w Krakowie. Szczególnie zwróciłem uwagę na opracowanie krakowiaka, który tańczony był w brokatowych spódnicach, nietypowych dla stroju krakowskiego. Ten właśnie przykład wydaje mi się uderzający szczególnie, bo jeżeli zespół podaje widzowi pewien obraz, utrwalający się w pamięci, to powinien on być wierny w zakresie etnograficznym i historycznym. Mówię o tym dlatego, że właśnie w ostatnim programie zespołu „Śląska”, który podał nam cały szereg tańców regionalnych i narodowych, wkładło się dość dużo wstawek czysto baletowych. Nie znaczy to jednak, bym uważał, że tego typu rzeczy decydują o nieprzydatności zespołów tanecznych, takich jak „Śląsk”. Przeciwnie, szkoda, że Polska nie posiada ich więcej, przecież są one doskonałymi krzewicielami tańca ludowego, chodzi tylko o wierne oddanie tak formy ruchowej, jak i muzyki, i pieśni.

Publikacje

Jak można zorientować się z tego krótkiego przeglądu osiągnięć naszych placówek zajmujących się choreografią, zagadnieniami teoretycznymi zajmowano się stosunkowo niewiele. Ogromna przewaga strony praktycznej zaciążyła nad działalnością naukową. Również rezultaty badawcze prac terenowych w porównaniu do zebranych materiałów z dziedziny pieśni i muzyki są znikome. Większe rezultaty mają zapewne zbieracze prywatni, jak np. znany badacz śląskiego folkloru muzycznego Jan Tacina z Bielska¹⁰.

Polskie tańce ludowe stanowią jedną z ważnych części naszej kultury narodowej, w porównaniu jednak z innymi działami kultury ludowej są one w znikomej części zebrane i opracowane. Bibliografia taneczna (tańców ludowych) ogranicza się do podania kilkudziesięciu pozycji, uwzględniających materiały w formie krótkich notatek drukowanych w czasopismach, tak przed I wojną światową, jak i obecnie.

Nie mamy oczywiście opracowań systematycznych, omawiających wszystkie zagadnienia związane z tańcem czy rejestrujących wszystkie polskie tańce. Czymże możemy się wykazać poza opracowaniami najstarszymi, do których zaliczamy zbiory Oskara Kolberga¹¹, Łukasza Gołębiowskiego¹², Karola Czerniawskiego¹³, Zygmunta Glogera¹⁴, Kazimierza Brodzińskiego¹⁵. Najcenniejszym źródłem pozostają nadal

¹⁰ Śląski Instytut Naukowy w Katowicach przygotowuje do wydania tańce śląskie, zebrane przez J. Tacinę.

¹¹ O. Kolberg, *Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, t. 1-36: 1865-1890; tenże, *Słowno o tańcach ludowych*, [w:] Kalendarz Jaworskiego, 1860, s. 143-145; tenże, *Korespondencja z Wiednia*, „Ruch Muzyczny”, 1857, s. 203-206.

¹² Ł. Gołębiowski, *Gry i zabawy różnych stanów*, Warszawa 1831, Tańce, s. 304-330.

¹³ K. Czerniawski, *O tańcach narodowych z poglądem historycznym i estetycznym na tańce różnych narodów, a w szczególności na tańce polskie*, Warszawa 1860, ss. 119.

¹⁴ Z. Gloger, *Tańce*, [w:] *Encyklopedia staropolska*, t. 4: 1903, s. 354-358 i inne.

¹⁵ K. Brodziński, *O tańcach polskich (1. Polonez, 2. Krakowiak, 3. Mazurek, 4. Kozak)*, „Melitele”, Warszawa 1828, ss. 85.

prace O. Kolberga, dające w łącznej sumie około 660 stron materiału dotyczącego tańca naszego ludu z okolic: Krakowskiego, Lubelskiego, Kujaw, Kieleckiego, Łęczyckiego, Mazowsza, Przemyskiego. Daje również krótkie podsumowanie dotyczące ludowych pieśni i tańców w Polsce. Materiał opisowy ilustrowany jest całym szeregiem przykładów nutowych.

W okresie międzywojennym obserwujemy nadal w nauce zainteresowania tańcem ludowym. Wśród całego szeregu przyczynków, dorzucających materiał z różnych regionów, zwracają uwagę szczególnie 2 prace: monografia zbiorowa pod redakcją M. Glińskiego¹⁶ i praca Z. Kwaśnicowej¹⁷, które zajmują się zagadnieniem od strony teoretycznej (w wypadku pracy Glińskiego) lub podają bogaty i różnorodny materiał opisowy z różnych regionów Polski (praca Z. Kwaśnicowej). Wspomniane wyżej opracowania dotyczą obszaru całej Polski, poza nimi zainteresowania badaczy kierują się w stronę regionów. Poszukują oni i opracowują tańce charakterystyczne dla poszczególnych polskich grup etnicznych. Pracą tego typu są np. *Tańce huculskie* R. Harasymczuka¹⁸, gdzie zebrano 287 melodii tanecznych. Wagę wydawnictwa podnoszą liczne zapisy nutowe, mapy i doskonałe ryciny. Dla przykładu tego typu opracowań wspomnę jeszcze *Tańce śląskie z powiatu rybnickiego* A. Musioła i F. Sachsa¹⁹. W niewielkiej tej pracy autorzy skupiają uwagę na jednym powiecie śląskim gromadząc dość bogaty materiał.

Poza opracowaniami samodzielnymi szereg czasopism, jak „Zaranie Śląskie”, „Wisła”, „Lud”, „Życie Polskie”, umieszcza artykuły o tematyce dotyczącej tańca ludowego. Są to na ogół tylko krótkie zapisy notujące jeden lub kilka tańców regionalnych.

Nieliczne publikacje taneczne okresu powojennego można podzielić na pozycje mówiące o historii tańca lub jego rozwoju, próby notacji oraz na zagadnienia badawcze opisujące poszczególne tańce lub całe wiązanki taneczne, recenzje. Do większych opracowań wydanych oddzielnie, mówiących o historii polskich tańców ludowych, zajmujących się genezą lub przedstawiających autentyczny opis kroków i figur, możemy zaliczyć prace: Zofii Majewiczowej²⁰, Franciszki Zozuli²¹, Tadeusza Zyglera²², Zofii Kwaśnicowej²³ oraz prace Włodzimierza Kotońskiego²⁴. Poza tymi publikacjami posiadamy prace muzykologiczne, omawiające i opisujące tańce. Są nimi Jadwigi i Mariana Sobieskich *Wiwaty wielkopolskie*²⁵, *Szlakiem Kozła lubelskiego*²⁶

¹⁶ Monografia zbiorowa pod redakcją M. Glińskiego, *Taniec*, Warszawa 1930, s. 91–100.

¹⁷ Z. Kwaśnicowa, *Zbiór piosen*, Warszawa 1937–1938, t. 1, ss. 470; t. 2, ss. 272.

¹⁸ R. W. Harasymczuk, *Tańce huculskie*, Lwów 1939, ss. VIII, 303, 1 nrb., tablic nutowych 56.

¹⁹ A. Musioł, F. Sachas, *Tańce śląskie z powiatu rybnickiego*, Katowice 1937, ss. 69.

²⁰ Z. Majewiczowa, *Krakowiak*, Warszawa 1951, ss. 116.

²¹ F. Zozuła, *Tańce ludowe*, Warszawa 1952, s. 7–62.

²² T. Zyglar, *Polskie tańce ludowe. Przewodnik po wystawie w Muzeum Etnograficznym w Krakowie*, Kraków 1952, ss. 42 i 11 tablic.

²³ Z. Kwaśnicowa, *Mazur. Polskie tańce ludowe. Podręcznik tańca ludowego*, Warszawa 1953.

²⁴ W. Kotoński, *Taniec zbójnicki* (na powielaczu), Warszawa 1954; W. Kotoński, *Góralski i zbójnicki*, Kraków 1956.

²⁵ J. i M. Sobiescy, *Wiwaty wielkopolskie*. [w:] *Księga pamiątkowa ku czci prof. A. Chybińskiego*, Kraków 1950.

²⁶ J. i M. Sobiescy, *Szlakiem Kozła lubelskiego*, Kraków 1954, ss. 110.

oraz pieśni ziemi wielkopolskiej, lubuskiej²⁷, warmińskiej i mazurskiej²⁸. Jest też opracowanie Jana Chorasińskiego, dotyczące melodii Powiśla²⁹, oraz *Pogadanki o muzyce*³⁰ B. Muchenberga.

W czasopiśmie „Polska Sztuka Ludowa”³¹ mamy ciekawy artykuł podsumowujący osiągnięcia filmografii sztuki ludowej i folkloru w latach 1945–1956. W dziedzinie tańca ludowego sfilmowano w tym okresie festiwal zespołów świetlicowych, tańce zespołu „Mazowsze”, „Śląsk” oraz wesele krakowskie, wykonane przez Polski Zespół Tańca. Jest również film kolorowy o tańcach ziemi wrocławskiej oraz zbójnicki w wykonaniu Państwowego Zespołu Tańca.

Ten krótki artykuł sprawozdawczy nie omawia oczywiście całej literatury dotyczącej tańca ludowego. Ma on na celu pobieżne zorientowanie czytelnika w tym, co na polu teoretycznym i praktycznym zrobiono w dziedzinie tańca.

Jacek Tomasik

RUDOLF H. NOCOŃ, *Dzieje, kultura i upadek Inków*. Prace Etnologiczne PTL, t. V, Wrocław 1958, ss. 377

Po ostatniej wojnie światowej obserwujemy w Polsce wyraźny wzrost zainteresowania Indianami Ameryki Łacińskiej. Znajduje ono swój wyraz w pracach etnologów, socjologów i językoznawców polskich, którzy na razie ubocznie, na marginesie swych zasadniczych zajęć, pracują nad problematyką amerykańską. W ślad za zainteresowaniami idą publikacje, częściowo o charakterze ściśle naukowym, w większości jednak popularnonaukowe¹. Obok licznych artykułów² ukazało się również kilka książek, jak np. tłumaczenie, i wydanie z obszernym wstępem i komentarzami, kroniki Bartolomé de los Casas³, czy też przekład z oryginału azteckiego opisu zdobycia Meksyku dokonany przez prof. Tadeusza Milewskiego⁴, który poprzedził go obszernym wstępem szkicującym tło historyczne i kulturowe, na jakim powstało tłumaczone przez niego dzieło. Zainteresowanie Ameryką Łacińską wyraża

²⁷ J. i M. Sobiescy, *Pieśni i muzyka ludowa Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej w świetle dotychczasowych badań*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 4: 1950 nr 1–6, s. 33–35.

²⁸ J. i M. Sobiescy, *Pieśni ludowe Warmii i Mazur*, Kraków 1955, ss. 236.

²⁹ J. Chorasiński, *Melodie taneczne Powiśla*, Kraków 1949, ss. 127. Rec. J. Sobieska, *Recenzja „Melodii tanecznych Powiśla” Chorasińskiego*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 5: 1951 nr 1–2, s. 63–64.

³⁰ B. Muchenberg, *Pogadanki o muzyce*, [w:] *Podręcznik dla szkół i ognisk muzycznych*, cz. 1, Kraków 1959, s. 35–43.

³¹ *Filmografia Sztuki Ludowej i Folkloru za lata 1945–1956*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 11: 1957 nr 2, s. 121–123.

¹ Pomijam tu celowo literaturę podróżniczą, często ciekawą także dla etnografa, oraz beletrystykę osnutą na tematach indiańskich, choć i one są niewątpliwie wyrazicielami zainteresowań społeczeństwa.

² Publikowanych zwłaszcza na łamach popularnego miesięcznika „Poznaj Świat”.

³ Bartolomé de los Casas, *Krótką relacją o wyniszczeniu Indian*; tłumaczenie K. Niklewiczówny, przedmowa i komentarze M. Żywiezyńskiego, Warszawa 1956, ss. 243.

⁴ Aztek - Anonim, *Zdobycie Meksyku*. Przetłumaczył i opracował T. Milewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków–Wrocław 1959, Biblioteka Narodowa, Seria II, nr 116, ss. XCIX, 160.

się również w ukazaniu się na półkach księgarskich książek amerykańistycznych tłumaczonych z języków obcych⁵.

Odrębne miejsce w polskiej literaturze amerykańistycznej zajmuje książka R. H. Noconia, *Dzieje, kultura i upadek Inków*. Jest to pierwsze u nas opracowanie imperium Inków, gdzie autor dał pełny obraz stosunków panujących w centralnych Andach i na wybrzeżu Pacyfiku przed przybyciem Hiszpanów. Naczelne zagadnienie przedstawia na szerokim tle historycznym, sięgając do czasów zasiedlenia obu Ameryk i ewentualnych późniejszych kontaktów pomiędzy Starym i Nowym Światem. Autor omawia następnie kultury poprzedzające pojawienie się Inków, wreszcie daje monograficzny opis ich państwa, poczynając od dziejów mitycznych i historycznych, poprzez opis stosunków politycznych, struktury społecznej, gospodarczej oraz kształtu kultury materialnej aż po konkwistę i ustanowienie nowego porządku przez zdobywców hiszpańskich, oraz jeden rozdział poświęca przeglądowi hiszpańskich źródeł pisanych, z których to (poza materiałem archeologicznym) czerpiemy wiadomości o tym, jak wyglądało życie w państwie Inków w pierwszych dziesięcioleciach panowania hiszpańskiego. Tekst uzupełnia obszerna literatura, objaśnienia wyrazów obcych, indeks imion własnych i nazw geograficznych, wreszcie spis rycin i mapek.

Przed przystąpieniem do właściwej oceny książki R. H. Noconia musimy zastanowić się nad jej charakterem — inaczej bowiem oceniamy dzieło ściśle naukowe, inaczej podręcznikowe, a inaczej jeszcze popularnonaukowe. Otóż, jak to autor zaznacza we wstępie, książka jego ma być zarówno popularna, jak i przeznaczona dla grona specjalistów. Połączenie to trudne, ale skoro książka nosi już taki podwójny charakter, musimy ją oceniać z dwu punktów widzenia.

Przyjrzyjmy się jej najpierw jako „przeznaczonej dla grona specjalistów” (w tym wypadku archeologów i etnografów). Pomysłana jest ona jako rodzaj podręcznika i niewątpliwie spełnia swoje zadanie. Jeśli weźmiemy pod uwagę słabą w Polsce znajomość języków obcych, a więc utrudniony dostęp do literatury światowej, książka Noconia jest w tej chwili jedyną, z której polski czytelnik może się w sposób dostępny dowiedzieć o dziejach i kulturze Inków. Duża ilość nagromadzonych w niej wiadomości jest na ogół zgodna z nauką, choćby dzięki temu, że w opisie kultur przedinkaskich i kultury Inków autor oparł się na doskonałym dziele wydanym przez Smithsonian Institution w Waszyngtonie, sześciotomowym podręczniku *Handbook of South American Indians*, a w szczególności jego drugim tomie noszącym tytuł *The Andean civilizations*, opracowanym przez tak wybitnych amerykańistów, jak W. C. Bennett, R. Hoyle, J. H. Rowe, H. J. Tschopik i inni.

Tu jednak napotykamy zagadnienie nader aktualne dla wielu polskich książek z pogranicza nauki i popularyzacji, a mianowicie, jak dalece autorowi wolno korzystać z literatury obcej i w jakiej formie może podawać ją polskiemu czytelnikowi. Nie można wymagać od autora podręcznika, a tym bardziej popularyzatora, żeby wszystko, o czym pisze, było jego własnym osiągnięciem naukowym. Natomiast wskazane jest, żeby autor przestudiował szerszą literaturę z zakresu, który sam zamierza opracować, i żeby na jej podstawie stworzył własny obraz zagadnienia. Nie musi nawet podawać, na jakich pracach się oparł, pod warunkiem, że nie daje mniej lub bardziej wiernego tłumaczenia swych pierwowzorów; w przeciwnym razie ma już niewątpliwą obowiązek zacytowania źródła.

⁵ Np. powojenne wydanie polskiego przekładu F. A. Kirkpatricka, *Zdobywcy Ameryki*, Warszawa 1957, ss. 377; przekład C. Lugona, *Chrześcijańska komunistyczna republika Guaranów*, Warszawa 1956, ss. 357; czy E. Lips, *Księga Indian*, Warszawa 1960, ss. 486.

Autor *Dziejów i kultury Inków* rozwiązał tę sprawę połowicznie. Tam gdzie cytuje czyjś punkt widzenia, cytuje również autora, natomiast tam, gdzie podaje część opisu, nie wspomina, skąd ją zaczerpnął. Żeby nie być gołosłowną, pozwolę sobie zestawieć tekst książki Noconia z dosłownym tłumaczeniem wspomnianego już dzieła *Handbook of S. A. Indians*. A oto kilka wybranych ustępów:

Nocoń na s. 30–31 pisze: „Ruiny Chavín de Huántar leżą na wschód od Białych Kordylierów (Cordillera Blanca) nad małym dopływem rzeki Marañon i zajmują dosyć duży obszar. Zachodnią część ruin tworzą trzy budowle o łącznej długości 150 m. W południowej części znajduje się duży budynek, zwany Castillo, długości około 75, szerokości 72 i wysokości około 13 m ...” Ten sam ustęp w *Handbook* (s. 81–82) brzmi: „Stanowisko [w sensie archeologicznym – przyp. mój] Chavín de Huántar leży na północnej wyżynie Peru na wschód od Cordillera Blanca nad małym dopływem rzeki Marañon ... Ruiny pokrywają duży obszar. Trzy konstrukcje o łącznej długości około 490 stóp (150 m) ogradzają zachodnią stronę grupy [domyślnie: domów, o czym była mowa w poprzednim pominiętym przez Noconia zdaniu – przyp. mój]. Duży budynek na południu, zwany Castillo ..., leży około 245 stóp (75 m) długości, 235 stóp (72 m) szerokości i 45 stóp (13 m) wysokości ...” itd.

A oto inny urywek: Nocoń na s. 249 podaje: „Najwyższą Istotą był Stwórca nie mający początku ni końca, który stworzył pozostałych bogów, ludzi, zwierzęta i cały świat materialny i zarządzał nim w ten sposób, w jaki władca Inków zarządzał swoim państwem. Stwórca nie posiadał specjalnej nazwy, obdarzano go natomiast szeregiem tytułów, z których najczęściej używany był Viracocha. Nazwa ta używana jest przez większość kronikarzy hiszpańskich i tylko jeden Garcilaso używa nazwy Pachacamac (Stwórca Świata)”. W *Handbook* (s. 293) brzmi to: „Największym bogiem był Stwórca, istota bez początku i końca, który stworzył wszystkie inne nadprzyrodzone istoty, zwierzęta i ludzi i zarządzał nimi w sposób bardzo podobny, jak cesarz Inków rządził swoim imperium ... Stwórca nie miał imienia, tylko długą listę tytułów, z których najczęściej używane były: starodawny fundament, władca, nauczyciel świata (Ilya-Tiqsi, Wiraqocq, Pacayacaciq). Kronikarze powszechnie nazywają go Viracocha, co jest zhiszpanizowaną formą środkowego z powyższych tytułów”. W tym miejscu następuje przypis 27: „Garcilaso jest jedynym kronikarzem, który nazywa Stwórcę Pachacamac (twórca świata) ...”

Wreszcie na zakończenie inny cytat. Nocoń (s. 183) pisze: „Wojownicy maszerowali w regularnych szeregach i żadnemu z nich, jak podają Cobo (1890–1895) i Molina z Santiago (1916), nie wolno było pod karą śmierci wystąpić z szeregu, pozostać na drodze, kraść żywność lub dokuczać ludności ... Anonimowy Zdobywca (1929) podaje, że Atahualpa skazał na śmierć dwóch wojowników, ponieważ uciekli w przestrachu z szeregu, gdy jeden z konkwistadorów, de Soto, prezentował władcy jazdę konną”. A teraz *Handbook* (s. 278): „Armia Inków maszerowała w regularnych szeregach, pod ścisłą dyscypliną. Żadnemu żołnierzowi nie wolno było zejść z drogi, kraść żywności lub napastować ludności cywilnej pod karą śmierci (Cobo, 1890–1895, Molina z Santiago, 1916). Atahualpa ukarał śmiercią kilku ze swej straży przybocznej za przerwanie szeregu, kiedy przestraszyli się hiszpańskiego konia w czasie oficjalnych odwiedzin (Anonimowy Zdobywca, 1929)”.

Podobnych zgodności jak trzy wyżej podane jest wiele. W związku z ostatnim przytoczonym urywkiem pojawia się jeszcze jedno zagadnienie – mianowicie przyjęte jest, że jeśli cytujemy jakiegoś autora z drugiej ręki, co w tym wypadku ma miejsce (kronikarze Cobo, Molina de Santiago i Anonimowy Zdobywca), podajemy, za jakim autorem cytujemy.

Skoro już mowa o literaturze, wspomnę, że przy układaniu jej wykazu autor, obcznany z literaturą anglosaską, wprowadził za jej przykładem nowy dla nas system cytowania i zestawiania pozycji bibliograficznych. Polega on na podawaniu: nazwiska autora, roku wydania i strony, gdzie o odnośnej sprawie mowa. Przy czym bibliografia znajdująca się na końcu każdej pracy ułożona jest w ten sam sposób, tzn. pierwsze mamy nazwisko autora, następnie rok wydania dzieła, jego tytuł i wreszcie dalsze dane bibliograficzne. W ten sposób każdy odnośnik można, z pomocą załączonego wykazu literatury, natychmiast rozszyfrować. System ten, od dawna powszechny w świecie anglosaskim i przyjęty już u nas w wielu pracach przyrodniczych i technicznych, wciąż jeszcze nie znalazł zastosowania w naukach humanistycznych. Autorowi przypada więc w tej dziedzinie zasługa pionierstwa. Natomiast można by wysunąć pewne zastrzeżenia odnośnie do zestawu literatury. Autor powinien był, moim zdaniem, pisząc dzieło o charakterze podręcznikowym, a więc takie, które ma wprowadzić czytelnika w nowe dla niego zagadnienie, dać zestaw dzieł bardziej ogólnych, jakich w literaturze anglosaskiej, niemieckiej i francuskiej mamy wielką ilość. Natomiast nie wydaje mi się słusne zamieszczenie tu opisów poszczególnych stanowisk archeologicznych, małych kolekcji, opracowań któregoś z dialektów itp. szczegółowych a drobnych opracowań materiałowych.

I jeszcze jedna uwaga: w rozdziałach 15 i 17, mówiąc między innymi o kulturze materialnej państwa Inków, używa autor terminów niefachowych, które mogą spowodować nieporozumienie. Czytamy tam np. o mężczyznach „orzących żerdzią”, „oraczach”, „zaoraniu” itd. (s. 208), podczas gdy chodzi o kopanie kopaczką kijo-watą; o tym, że „ogień krzesano” przez pocieranie dwu kawałków drzewa (s. 218), chodzi oczywiście o tarcie ognia; o noszeniu „w narzucie na plecach” (s. 243) zamiast w chuście itd.

Tyle na temat książki-podręcznika; a teraz zastanówmy się nad pracą Noconia jako książką popularnonaukową dla „szerokich rzesz czytelników”.

Wszyscy na ogół jesteśmy zgodni co do tego, jakie wymagania należy stawiać podręcznikowi przeznaczonemu dla specjalistów. Natomiast trudniej jest uzgodnić poglądy na charakter książki popularnonaukowej, gdyż ta niemal że nie istnieje w polskiej literaturze humanistycznej. Równocześnie w innych krajach ten typ literatury jest bardzo rozwinięty i uprawiają go najlepsi specjaliści. Na czym więc polega popularnonaukowe ujęcie? (Oczywiście pomijam tu książki popularne na poziomie świetlicowo-młodzieżowym, pragnę natomiast mówić o pracach przeznaczonych dla szerokich warstw inteligentnych czytelników o pewnym ogólnym przygotowaniu teoretycznym). Celem jego jest zaznajomienie niespecjalistów z jakimś nowym dla nich zagadnieniem z punktu widzenia jego najbardziej specyficznych problemów i faktów, w oświetleniu najnowszych zdobyczy nauki i w formie przystępnej, sugestywnej, literacko dobrze opracowanej. Dlatego też np. w krajach anglosaskich (mówię o nich, bo tam literatura tego typu stoi niewątpliwie najwyżej) autorami książek popularnonaukowych są często wybitni specjaliści w tej dziedzinie. Uważają oni taką pracę za rodzaj działalności pedagogicznej. Poza tym dla naukowca, zajmującego się jakimś problemem, kulturą czy ludem, niewątpliwie kusząca jest perspektywa całościowego opracowania tego zagadnienia, naszkicowania wyraźnych jego konturów, bez obciążeń dokumentacji i drobiazgowego materiału dowodowego, jakich wymaga się od dzieła ściśle naukowego. Samemu autorowi daje to niejako możliwość przeglądu i ustawienia zagadnienia, nad którym (a zazwyczaj nad którego wycinkiem) pracuje.

Książka Noconia spełnia w dużej mierze te postulaty. Autor wybrał sobie temat pasjonujący, w Polsce prawie zupełnie nie znany, przedstawił go w różnych jego

aspektach, przemawiając do czytelnika językiem prostym i łatwo zrozumiałym. Zastrzeżenia moglibyśmy tylko wysunąć w odniesieniu do pierwszych ośmiu rozdziałów, gdzie mowa o kulturach poprzedzających hegemonię kulturową Inków. Niestety, zamiast ogólnego zarysu tych kultur mamy szczegółowe opisy różnych stanowisk archeologicznych z ich inwentarzem zabytkowym. Nie przygotowany czytelnik gubi się w mnogości po raz pierwszy słyszanych i egzotycznie brzmiących nazw i aby wyrobić sobie jasny obraz o tym, co działo się w Peru przed Inkami, musi sam, na podstawie nagromadzonych w książce faktów, przeprowadzić syntezę, czyli zrobić to, co zasadniczo należy do autora-popularyzatora. Sytuacja zmienia się dopiero w rozdziale dziewiątym, gdzie już wступujemy w okres Inków.

Dużym walorem popularyzacyjnym książki jest jej materiał ilustracyjny, bogaty i trafnie dobrany. Mapki, w większości opracowane przez samego autora, są przejrzyste i dobrze graficznie ujęte. Autor wprowadził tu bardzo korzystną innowację, zaczerpniętą również z literatury anglosaskiej, a polegającą na tym, że obok każdej mapy umieścił małą konturową mapkę kontynentu z zaznaczeniem wycinka, który mapą szczegółową obejmuje, co doskonale orientuje w usytuowaniu omawianego terenu.

Anna Kowalska-Lewicka

Bulgaria

DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUTU ETNOGRAFICZNEGO I MUZEUM PRZY BULGARSKIEJ AKADEMII NAUK W SOFII W 1958 i 1959 r.

Organizacja pracy

Instytut Etnograficzny przy Bułgarskiej Akademii Nauk, założony w 1947 r. jako Instytut Kultury Materialnej, od 1949 r. posiada w swoim składzie byłe samodzielne Muzeum Etnograficzne w Sofii. Stąd też nosi nazwę Instytutu Etnograficznego i Muzeum przy BAN. Kierownictwo tej dość rozbudowanej instytucji składa się z dyrektora oraz jego zastępcy, który jest równocześnie dyrektorem Muzeum. Status zatrudnienia jest taki sam dla Muzeum, jak i dla Instytutu. Prawie każdy pracownik jest zatrudniony w tych dwu połączonych placówkach. Wspólna jest biblioteka i archiwum materiałów etnograficznych oraz organ naukowy „Izwestija na Etnografskija institut s muzej”. W ten sposób i wszystkie osiągnięcia są wspólne dla obu instytucji.

W ciągu ostatnich dwu lat w Instytucie i Muzeum prócz dyrektorów pracuje jeszcze dwóch starszych pracowników naukowych, siedmiu młodszych oraz trzynastu technicznych pracowników naukowych, czyli łącznie 22 osoby. Pracownicy podzieleni są na trzy sekcje: 1) Kultura materialna i sztuka ludowa (kierownik — st. pracownik naukowy Christo Wakarelski); 2) Etnografia historyczna i kultura społeczna (kierownik — dyrektor Muzeum Bożidar Bożikow); 3) Folklor (kierownik — prof. Cwetan Todorow). Planowanie jest coroczne, zarówno w zakresie prac naukowych, jak też zbierania materiałów dla Muzeum.

Główne problemy i metody pracy

W ciągu ostatnich dwu lat wytyczne pracy naukowej w Instytucie Etnograficznym i Muzeum ujmowane są następująco: 1) badanie przemian w kulturze i życiu

wsí przy całkowitej kolektywizacji ziemi i zwierząt; 2) wyczerpująca rejestracja kultury i życia osiedli likwidowanych w związku z budową zapór wodnych; 3) badanie zmian i poziomu życia w nowo powstałych osiedlach socjalistycznych, głównie rozwijających się w kierunku przemysłowym; 4) szczegółowe badanie zagadnień związanych z nowym, socjalistycznym stylem życia oraz nowym folklorem wsi; 5) badanie zasadniczych problemów tradycyjnej kultury ludowej Bułgarów; 6) studia nad współczesnym życiem i kulturą bułgarską ze szczególnym zwróceniem uwagi na uświadomienie ateistyczne.

Podstawą wszelkiej działalności Instytutu jest praca kolektywna. Wysuwa się ją na pierwsze miejsce i stosuje jako zasadę w badaniach terenowych. Tematy są rozdzielane pomiędzy poszczególnych autorów, ze zwróceniem uwagi na ich kompetencje; obowiązuje wspólna dyskusja w czasie pracy i po jej wykonaniu. Dyskusje takie odbywają się zwykle w odpowiednich sekcjach. Tylko niektóre, bardziej szczegółowe zagadnienia są badane indywidualnie, ale i przy nich na pierwszym miejscu stawiana jest współpraca między dwoma lub trzema kolegami.

Osiągnięcia

Na podstawie powyżej zarysowanych głównych kierunków i form organizacyjnych Instytut Etnograficzny i Muzeum zakończyły w ostatnich dwu latach rozpoczęte jeszcze w 1951 r. badania terenowe w dwu punktach kraju, posiadających gospodarkę kolektywną. Tymi punktami są wsie: Iwanowo i Sławjanowo w powiecie charmanlijskim (południowa Bułgaria) oraz Słatina w powiecie łoweszkim (środkowa część północnej Bułgarii). Pierwsze badania terenowe zostały przeprowadzone przez zespół kierowany przez Chr. Wakarelskiego¹. W następnych badaniach pod tymże kierownictwem wziął udział powiększony, bo dziewięcioosobowy kolektyw².

W pracach terenowych notowane jest nasilenie tradycyjnych sposobów życia i tradycyjnych form kultury w głównych kategoriach wieku mieszkańców wsi. O ile dawne wytwory kulturowe wyszły już z użycia zupełnie, a pozostały jedynie w świadomości najstarszego pokolenia, przeprowadza się dodatkowe badania przy pomocy szczegółowo opracowanych ankiet. Równocześnie rejestrowane są retrospektywnie wszystkie przemiany, jakie zaszły po 1944 r., tj. po założeniu rolniczych spółdzielni pracy (TKZS). Uzyskane materiały sygnalizują o zmianach zachodzących w poszczególnych dziedzinach życia i środowiskach ludności rolniczej. Na ich podstawie można się zorientować, w których okolicach kraju życie ulega największym zmianom, w jakich warunkach i jakie są tego przyczyny. Celem tego kompleksu badań jest więc wykrycie z jednej strony tempa i norm formowania się nowego życia, a łącznie z tym i „nowego człowieka”, a z drugiej znów dostarczenie wartościowych danych, które by posłużyły odpowiednim czynnikom dla przedsięwzięcia koniecznych kroków celem zapewnienia pełnego wykształcenia człowiekowi w ustroju socjalistycznym.

Zgodnie z powyższymi założeniami pierwszym zadaniem w ciągu 1959 r. było przeprowadzenie dwutygodniowych badań życia i kultury wsi Dropla w powiecie tołbuchińskim (Dobrudża), która w 1958 r. zajęła pierwsze miejsce w naszej republice

¹ W badaniach brali udział: pracownicy naukowí — Rosica Angelowa, Rajna Peszewa, Elona Stoin, oraz pracownicy techniczno-naukowí — architekt Georgi Danczew i artysta plastyk Rusi Ganczew.

² W skład tego zespołu weszli: młodsi pracownicy naukowí — Maria Welewa, Stefana Georgiewa-Stojkowa, Cenczo Keremidczew, Anastas Primowski, Ljuben Todorow, Rajna Peszewa, oraz pracownicy techniczno-naukowí — architekt Georgi Danczew i artyści plastycy Wasil Ewtimow i Rusi Ganczew.

pod względem wydajności pracy i wysokości wynagrodzenia. Dziewięcioosobowy zespół, pozostający pod kierownictwem Chr. Wakarelskiego³, przeprowadził w tej wsi badania według sposobów podanych przez etnografów radzieckich, opublikowanych w pracy *Село Вуратино*⁴. Metody badaczy radzieckich przeszczepione na grunt bułgarski będą doskonałym sprawdzianem ich szerszej użyteczności. Materiały z tej ekspedycji, po sprawdzeniu, będą opracowane w 1960 r.

W ciągu 1959 r. B. Bożikow wraz z małą grupą pracowników⁵ zakończył zbieranie materiałów do socjalistycznego rozwoju górniczo-przemysłowego miasta Kărdzali we wschodniej części okręgu rodopskiego. Miasto to w ciągu 15 lat rozrosło się z dziesięciu do trzydziestu tysięcy mieszkańców. Inny zespół rozpoczął w 1959 r. zbieranie materiałów w drugim górniczo-przemysłowym mieście, Dimitrowo, położonym na zachód od Sofii.

Szczegółowe badania nad socjalistycznym stylem życia współczesnej rodziny przeprowadziła zgodnie z programem (punkt 4) Rajna Peszewa, młodszy pracownik naukowy. Z materiałów zebranych we wsi Răzewo Konare autorka przygotowała rozprawę kandydacką, pt. *Życie socjalistyczne i współczesna rodzina we wsi Răzewo Konare, okręg płowdiwski (Социалистическият бит и съвременното семейство в село Ръжево Конаре, Пловдивско)*.

Dodajmy, że w ramach naszych prac, zgodnie z punktem szóstym programu naukowego, zostały podjęte badania kolektywne⁶ pod kierunkiem dyrektora Instytutu i Muzeum, prof. dr Christo Gandewa, z zakresu działalności ateistycznej. W akcji tej mają być przeprowadzone badania w zakresie obrzędów i zwyczajów dorocznych oraz rodzinnych, przesądów itp., które ze względu na swój charakter tradycyjny mogą szkodliwie wpływać na rozwój społeczeństwa socjalistycznego.

Poszukiwania terenowe w związku z punktem piątym omówionego programu nie były przeprowadzane w ciągu ostatnich dwu lat. Zamiast tego Instytut brał udział w ekspedycjach innych instytutów przeprowadzających badania nad historią, sposobem życia, kulturą i spuścizną artystyczną kilku regionów zachodniej Bułgarii: okręgu piryńskiego i rodopskiego. Ekspedycje te miały raczej charakter penetracji terenu, zapoznania się ze stanem tradycyjnej kultury, ze zwróceniem uwagi na bardziej specjalistyczne badania, jak np. w zakresie architektury cerkiewnej, budownictwa ludowego, muzyki ludowej, sztuki ludowej i in. Takie same specjalistyczne badania zostały przeprowadzone w 1959 r. samodzielnie przez Instytut Etnografii nad ludowym budownictwem w północnej Bułgarii oraz w okręgu sofijskim. Badania przeprowadzili pracownicy Instytutu Etnograficznego, Georgi Danczew i Bagra Georgiewa.

W nakreślonych ramach sześciu zasadniczych problemów ukończonych zostało kilka prac (czekają na wydanie). Na pierwszym miejscu znajdują się dwie prace zbiorowe: *Życie i kultura wsi Iwanowo i Sławjanowo w okręgu charmanlijskim (Бит и култура на селата Иваново и Славяново, Харманлийско)* oraz *Życie i kultura wsi Slatina w okręgu łoweszkim (Бит и култура на село Слатина, Ловешко)*. Z wcześniejszych badań nad luźnymi osiedlami, znajdującymi się na terenach przeznaczonych pod zapory wodne, zakończona została w 1959 r. zbiorowa praca *Życie i kultura wsi Gorni Pasarel, Sziszmanowo i Kalkowo (Бит и култура на селата*

³ Skład zespołu: st. pracownik naukowy I. Kojew, mł. pracownik naukowy Stefana Georgiewa-Stojkova, pracownicy techniczno-naukowi — Gina Krăstewa-Nożarowa, Cwetana Abadżiewa, Georgi Wajsilow, Detelina Moskowa, Petar Petrow, architekt Bagra Georgiewa i artysta plastyk Wasil Ewtimow.

⁴ *Село Вуратино в прошлом и настоящем*, „Труды Института этнографии им. Миклухо-Маклая“, Moskwa t. 41: 1958, ss. 277, nłb. 2.

⁵ Zespół tworzyli: I. Kojew, S. Georgiewa-Stojkova i G. Wajsilow.

⁶ Do pracy tej zostali włączeni: C. Abadżiewa, I. Kojew, R. Peszewa i P. Petrow.

Горни Пасарел, Шуманово и Казаново)⁷. Praca zawiera artykuły opisujące tradycyjne formy życia i kultury tych wsi, które przed zniszczeniem nie posiadały jeszcze form gospodarki kolektywnej.

Z zakresu nowego folkloru ukończona została i czeka na wydanie praca zmarłego już, młodszego pracownika naukowego, Genczo Keremidcziewa, *Jak się tworzy i rozprzestrzenia współczesna pieśń ludowa* (*Как се творят и разпространяват съвременната народна песен*).

Wyniki badań nad kulturą tradycyjną

Badania terenowe i archiwalne, przeprowadzone w ostatnich dwóch latach w zakresie ludowej kultury tradycyjnej, przyniosły niewątpliwie etnografii bułgarskiej największe osiągnięcia. Nie wszystkie co prawda publikacje i opracowania posiadają charakter reprezentacyjny, ale za to przynoszą nowe i cenne materiały przyczyniające się do głębszego poznania kultury ludu bułgarskiego. Poza mozolnym gromadzeniem rzeczowych faktów autorzy bułgarscy w ostatnich latach starają się o wniesienie podbudowy społeczno-ekonomicznej, wyjaśniającej zasadnicze przeobrażenia zachodzące w życiu ludu bułgarskiego i w jego kulturze.

a. Prace opublikowane w 1958 r. Nie wszystkie oczywiście dziedziny ludowej kultury bułgarskiej mogły być w równym stopniu opracowywane. Ogłoszono w ostatnich latach parę cennych prac o charakterze ogólnym, pomocniczym, a przede wszystkim faktograficznym, poszerzającym znacznie naszą bazę materiałową. Do cenniejszych i pożytecznych wydawnictw Instytutu Etnograficznego i Muzeum niewątpliwie należy Giny Krastewej-Nożarowej *Indeks przedmiotów przedstawionych na zabytkach antycznych w Bułgarii*⁸, spełniający właściwie w Bułgarii rolę skorowidza czy podręcznika etnografii porównawczej i historycznej.

Jednym z naszych najbogatszych zasobów jest folklor, a zwłaszcza pieśń i muzyka. Badacze bułgarscy czerpali pełną dłoń z tej skarbnicy. Ostatnio Genczo Keremidcziew opracował *Współczesną bułgarską pieśń ludową*⁹. W tym samym czasie ukazał się w druku obszerny, z kolei 49 tom „Sbornika za narodni umotworenija i narodopis”¹⁰, zawierający ogromny materiał folklorystyczny, a szczególnie cenne różnorodne pieśni i opowiadania. Zebrał je i opracował Aleksandr P. Martinow z „Graońskiego Kraju”, położonego w zachodniej części Bułgarii.

Coraz bardziej pogłębiane monograficzne badania wsi przyniosły nam nową publikację z tego zakresu, a mianowicie Nikołaja Chajtowa, *Wieś Jawrowo, okręg asenowgradzki. Monografia osiedla*¹¹.

Do równie bogatej i różnorodnej dziedziny kultury należą nasze pełne motywów zdobniczych stroje ludowe. W tym dziale mamy do zanotowania M. i K. Tefbizowów nową pracę o strojach ludowych banackich Bułgarów¹².

⁷ Zespół autorów stanowią: Christo Wakarelski (redaktor), Maria Welewa, Anastas Primowski, Wera Wenedikowa, Gina Krastewa-Nożarowa, Cwetana Abadziewa, architekt Georgi Danczew i artysta plastyk Boris Szarow.

⁸ Г. Кръстева-Ножарова, *Указател на предмети, изобразени върху антични паметници в България*, Sofia 1958, ss. 171.

⁹ Г. Керемидчиев, *Съвременната българска народна песен. Проучвания и образци*, Sofia 1958, ss. 191.

¹⁰ „Сборник за народни умотворения и народопис“, *Народописни материали от Граово А. П. Мартинов*, под ред. акад. Ст. Романски, Sofia t. 49: 1958, ss. 24, 840, nrb. 2.

¹¹ Н. Хайтов, *Село Яврово, Асеновградско. Селищна монография*, Sofia 1958, ss. 246, il. 54.

¹² М. и К. Телбизови, *Народна носия на банатските българи*, Sofia 1958, ss. 174.

Ciekawe studium, i już nieco egzotyczne dla polskiego czytelnika, stanowi sumienna rozprawa Anastasa Primowskiego, poświęcona hodowli wielbłądów w Tracji Egejskiej¹³.

W ciągu 1958 r. wydano również III tom „Известий”¹⁴, które są właściwym organem Instytutu Etnograficznego i Muzeum. Czasopismo, chociaż cierpi na brak komunikatów, działu recenzji i bibliografii i nie ilustruje w właściwy sposób życia Instytutu i Muzeum, to przecież zawsze przynosi pożyteczne prace zasługujące na uwagę nie tylko Bułgarów. Do takich należy artykuł W. Beszewljewa, *Bizantyjskie obrzędy triumfalne*¹⁵, dający przegląd ceremonii i form protokolarnych na bułgarskich dworach książęcych i cesarskich w IX w. Tak samo cenny jest przyczynek D. Mitowej-Dżonowej, pt. *Dane archeologiczne stroju wiejskiego północno-zachodniej Bułgarii w XIV w.*¹⁶, wyjaśniający na podstawie materiału historycznego niektóre elementy stroju ludowego. Podobnie wartościowy materiał wnosi rozprawka I. Kojewa, *Przyczynek do zbadania haftowanej i tkanej ornamentyki tureckiej w Ludogorju*¹⁷. Taki sam charakter źródłowy posiada artykuł znanego nam już badacza Anastasa Primowskiego, *O rzemiośle i prawie zwyczajowym w rejonie strandżańskim*¹⁸ (w południowo-wschodniej Bułgarii).

Uwaga etnografa skupia się na ciekawym temacie opracowanym porównawczo przez Petra Petrova, a mianowicie *Przyczynek do zagadnienia zaprzęgania za karę w Bułgarii i u ludów sąsiednich*¹⁹. Autor zwraca uwagę na magiczne postępowanie w związku z ułatwianiem zgonu w ciężkiej agonii. Męczących się przed śmiercią wprzega się do jarzma wolego. Ciekawy ten zwyczaj jest oparty na przypuszczeniu, że umierający zgrzeszył w stosunku do zaprzęganego dobytku. Zabieg posiada w zasadzie charakter nie kary, lecz odkupienia. Autor nie zawsze dość obiektywnie naświetla przytaczane fakty i niezbyt jasno interpretuje niektóre stadia zabiegu magicznego.

Studium Marii Welewej, *Przegląd badań nad bułgarskim strojem ludowym*²⁰, posiada charakter historyczno-bibliograficzny; podsumowuje dotychczasowe osiągnięcia w zakresie tak efektownego, a w związku z tym często opracowywanego tematu zarówno u nas, jak też w wielu krajach Europy.

b. Prace rękopiśmienne. Niecała oczywiście działalność naukowa pracowników Instytutu i Muzeum mogła być opublikowana. Sporo prac z różnych powodów pozostaje w maszynopisach. Wśród nich znajdują się nawet prace kandydaćkie, oparte nie tylko na materiale bułgarskim, ale poważnej literaturze obcej, podkreślające wkład naszego narodu w ogólnoeuropejską kulturę ludową. Do takich właśnie należy rozprawa Stefany Georgiowej-Stojkowej o bułgarskich zagadkach ludowych (*Българските народни загадки*), Wery Wenedikowej o bułgarskim poziomym war-

¹³ А. Примовски, *Камиларството в Беломорска Тракия*, Sofia 1958, ss. 164.

¹⁴ „Известия на Етнографския Институт с Музей“, Sofia t. 3: 1958, ss. 286, plb. 3, tabl. barw. 15.

¹⁵ В. Бешевлиев, *Византийските триумфални обичаи, акламации и титли у Булгарите в IX в.*, „Известия“, t. 3: 1958, s. 3—38 (streszczenie niem.).

¹⁶ Д. Митова-Джокова, *Археологически данни за селската носия в северозападна България през XIV в.*, tamże, s. 39—64 (streszczenie ros. i franc.).

¹⁷ И. Косв, *Принос към изучаване на турската народна възбена и тъканна орнаментика в Лудогорието*, tamże, s. 65—117 (streszczenie ros. i franc.).

¹⁸ А. Примовски, *За поминъка и обичайното право в Странджанския край*, tamże, s. 119—178 (streszczenie ros. i franc.).

¹⁹ П. Петров, *Към въпроса за наказателното запръгане у булгарите и съседни тям народи*, tamże, s. 179—237.

²⁰ М. Велева, *Преглед на проучванията на българските народни носии*, tamże, s. 239—286 (streszczenie ros. i franc.).

sztaście tkackim (*Българският хоризонтален тъкачен стан*) i Marii Wolewej o dwufartuchowym stroju żeńskim w Bulgarii (*Двуфартушен женски носия у българите*).

Ograniczony zasięg terytorialny i bardziej regionalny charakter posiadają prace Miny Iwanowa o wyrobach sztuki złotniczej w klasztorze baczkowskim (*Произведенията на златарското изкуство в Бачковския манастир*), Zachari Dimitrowa i Borisa Szarowa o elementach życia w cerkiewnych ornamentach zachodniej Bulgarii (*Битови елементи в църковните орнаменти из зап. България*) oraz I. Kojewa i Zachari Dimitrowa o pasterskiej rzeźbie w drzewie w Srednogoriu (*Пасторската дърворезба в Средногорието*).

Wspomnieć również należy o dwóch pracach Wasila Marinowa, a mianowicie o etnograficznej monografii wsi Złatar i Dragojewo w okręgu presławskim (*Принос за проучване на историята и материалната култура на селата Златар и Драгоєво, Преславско*) oraz o grupie pasterzy niebułgarskich, zwanych Karakaczanami (*Каракачаните в България*). Jednak obydwie prace nie są wyczerpujące i posiadają poważne braki merytoryczne.

Poza wymienionymi opracowaniami monograficznymi przygotowana została w ciągu ostatnich dwu lat obszerna rozprawa Christo Wakarelskiego o życiu i kulturze Dobrudży (*Бит и култура на Добруджа*), zawierająca bogaty materiał ilustracyjny. Praca obejmuje całość kultury ludności bułgarskiej w Dobrudży. Materiał zebrał autor jeszcze w 1941 r., a w 1954 r. przeprowadził uzupełnienia i kontrolne badania²¹.

Z większych prac również do druku został przygotowany jubileuszowy 50 tom „Sbornika za narodni umotworenija i narodopis”.

Działalność muzealna

a. Zbiory. W zakresie prac muzealnych dokonano w 1959 r. penetracji terenu w celu zebrania eksponatów w południowej Bulgarii²². Rezultatem tej wyprawy było zebranie 704 przedmiotów. Dodajmy, że w ciągu ostatnich dwu lat przybyły do muzeum 1474 okazy, ogólny stan zbiorów etnograficznych liczy 31 761 eksponatów. Są to okazy przede wszystkim z zakresu ubiorów, tkanin i haftów, następnie narzędzi pracy i przedmiotów użytku domowego.

b. Wystawy. W 1958 i 1959 r. Instytut Etnograficzny i Muzeum przygotowały etnograficzną część ogromnej wystawy narodowej w Neuchâtel (Szwajcaria). Wystawa nosi tytuł *2500 lat sztuki na ziemi bułgarskiej*. Ta sama wystawa została urządzona w Lipsku (NRD). Druga poważna wystawa pt. *Wystawa tkanin ludowych z okręgu środkoworodopskiego*²³ została zorganizowana w grudniu 1959 r.

Instytut Etnograficzny i Muzeum w chwili obecnej nie biorą udziału w akcjach badawczych prowadzonych poza granicami kraju. W tym zakresie pozostaje wiele do zrobienia. Również zagadnienie atlasu etnograficznego nie jest jeszcze wprowa-

²¹ Christo Wakarelski przygotował do druku obszerną pracę *O kulturze ludowej Bulgarii*. Jej pierwsze wydanie ukaże się w najbliższym czasie w tłumaczeniu polskim w wydawnictwach PTL we Wrocławiu. Praca będzie wydana także w języku niemieckim [przyp. Red.].

²² W ekspozycji wzięli udział: młodszy pracownik naukowy Maria Welewa (kierownik), architekt Georgi Daneczew i artysta plastyk Wasil Ewtimow.

²³ W zorganizowaniu wystawy współdziałało Ministerstwo Kultury i Oświaty oraz Rada Okręgowa w mieście Smoljan. Materiały do wystawy zostały zebrane głównie we wsi Rajkowo, okręg smoljański, i przeznaczone dla Rodopskiego Muzeum Etnograficznego.

dzione do programu naukowo-badawczego. Nadszedł czas, żeby te słabe punkty pracy naszego Instytutu wzmocnić, a braki uzupełnić. Środki na te cele na pewno się znajdują w Ludowej Republice Bułgarii.

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Christo Wakarelski (Sofia)
Tłum. z bułgarskiego Z. Wagner

Czechosłowacja

POCZĄTKI KARTOGRAFICZNEGO OPRACOWANIA KULTURY LUDOWEJ W CZECHACH

Prace nad mapami etnograficznymi rozpoczęliśmy niedawno, bo dopiero w 1957 r.¹ Zbieranie konkretnego materiału i kartografowanie postępuje częściowo określonymi działaniami. Zaczęliśmy od mapowania ludowej odzieży, wnętrza i sprzętów, krocząc systematycznie po ziemiach Czech, Moraw i Śląska. Prócz tego indywidualni badacze studiują inne zagadnienia łączące się z badanymi zagadnieniami, przeprowadzając je w ten sposób, aby w przyszłości poszerzyć terytorialnie swoje studia. Tak na przykład postępuje się przy badaniu narzędzi do orki.

Zbieranie materiałów odbywa się w każdym kraju zależnie od miejscowych stosunków i możliwości. W naszych warunkach wszędzie zachodzi konieczność uzupełniania posiadanych materiałów oraz ich precyzowanie pod względem chronologicznym itp. Poza tym w terenie występują gdzieś i nowe nie znane nam formy, nazwy, ba, nawet obiekty. Dlatego też mapowanie wybranych zjawisk może być dokonywane jedynie na podstawie nowych skrupulatnych poszukiwań terenowych, przy czym dążymy do przebadania jak największej liczby miejscowości, czyli operowania gęstą siatką punktów. Nie dysponując jednak większą liczbą przygotowanych pracowników, ani odpowiednimi środkami, zmuszeni jesteśmy posługiwać się zarówno fachowcami, przeprowadzającymi badania w terenie, jak i metodą ankietową. W tym celu stworzyliśmy stale powiększaną i rozszerzaną sieć korespondentów, do której zgłosiła się zdumiewająca ilość chętnych. Są to laicy, rekrutujący się z rolników, robotników, inteligencji, mężczyźni i kobiety, a wielu z nich przysyła informacje z niezwykłym przejęciem i radością. Wnoszone na robocze mapy informacje korespondentów są i będą kontrolowane przez fachowców, a w miarę potrzeby uzupełniane ich wiadomościami.

Wytypowane działy kultury, jak już wspomniałem, opracowujemy etapami, i to w zależności od posiadanego materiału i przygotowania pracowników do opracowania kwestionariuszy. Mapowanie wytworów nie jest pomyślane jako główny cel naszej akcji, ale jako wprowadzenie do studiów nad najważniejszymi zjawiskami kulturowymi, naświetlanymi wielostronnie. Rozmieszczenie terytorialne interesujących nas wytworów oraz zmiany zachodzące w tym rozmieszczeniu mogą być wówczas cennymi kryteriami. Zmierzamy do tego, aby mapki odpowiadały na pytania przy tych zjawiskach, które właśnie z punktu widzenia terytorialnego rozmieszczenia mają największe znaczenie czy to dla naszych krajów i ich regionów, czy też dla rozwoju życia naszej ludowej kultury, bądź też ze względu na zależność od sąsiednich

¹ Autorka omawia założenia i cele atlasu etnograficznego w Czechosłowacji w artykule: *Historicko-národopisný atlas Československa*, „*Národopisný Věstník Československý*”, Praha R. 33: 1956, s. 300–321. Rec. K. Kwaśniewski, „*Lud*”, Wrocław t. 44: 1959, s. 250–253 [przyp. red.].

czy dalszych narodów. Sądzimy, że poznanie stosunków panujących w Czechosłowacji, leżącej, jak to się mówi, w środku Europy, w punkcie stycznym ważnych ugrupowań kulturowych, między zachodem i wschodem, północą a południem, między żywiołem germańskim i słowiańskim, może dopomóc do wyjaśnienia niektórych międzynarodowych problemów.

Zaczęto od systematycznego zbierania materiałów do naukowego opracowania map typów ludowej odzieży, sprzętu i wnętrza mieszkania. Instytut Etnografii i Folklorystyki ČSAV prowadził w 1959 r. badania przy pomocy fachowych sił, pracowników naukowych spoza Instytutu; akcję korespondentów prowadzimy w Czechosłowackim Towarzystwie Etnograficznym (N.S.Č.). Obecnie gromadzi się materiały z archiwów, aby przygotować podstawę do ujęć chronologicznych i historycznych tych opracowań. Materiał gromadzony jest w Instytucie Etnografii i Folklorystyki także przez pracowników spoza Instytutu. Pomiędzy tematami przeznaczonymi do bezpośrednich badań terenowych bądź przy pomocy korespondentów znajdują się na przykład następujące: rozmieszczenie i rozwój nie zszytej spódnicy (*kasanky*) i spódnic zszytych z żywotkiem (*leknice, kandašů*), dalej różne przybrania kobiecej głowy, rańtuchy, chusty i welniaki, rozwój długich męskich nogawic i krótkich spodni, męskich wierzchnich kabatów, drewnianego obuwia, kierpców, wysokich butów itp. W obrębie sprzętów śledzimy rozmieszczenie różnego rodzaju skrzyń, kadłubów, kołysek, prymitywnych łózek i in. W elementach mieszkania interesują nas sposoby ogrzewania i gotowania, budowanie komór i przyścianków, domy mieszkalne z wyżką itp. Kwestionariusze do wymienionych działów kultury opracowała dr D. Stránská.

Również w badaniach nad rolnictwem, które z ramienia Instytutu prowadzi dr J. Kramář, mamy do zanotowania pewne sukcesy. W dziale tym w ostatnich latach przedstawiono rozwój i rozprzestrzenienie się w południowo-zachodnich Czechach różnych typów narzędzi orackich. Praca została wydatnie podbudowana materiałem historycznym, który zgromadził i opracował historyk dr Petrán, oraz uzupełniona mapkami. Studia nad narzędziami orackimi będą kontynuowane i poszerzone o materiały z innych ziem czeskich.

Na innych odcinkach w Instytucie Etnografii i Folklorystyki ČSAV w Pradze przygotowuje się kartograficzne opracowania. Dr H. Hryková opracowuje studium o odrębności pod względem ubiorów społeczeństwa czesko-niemieckiego spod Orlickich Gór, dr V. Scheufler przygotowuje materiał do map w dziale garncarstwa i fliśactwa, a dr E. Baláš w dziedzinie sidła i paści. O tychże przygotowaniach, tematach i w ogóle o planach naukowej pracy w Instytucie Etnografii ČSAV informuje dr V. Karbusický w artykule *Der Stand der Arbeit an dem Volkskunde-Atlas in der ČSR*².

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Drahomíra Stránská (Praga)
Tłum. z czeskiego I. Nizińska

„ČESKOSLOVENSKÁ ETHNOGRAFIE”, R. 1—7: 1953—1959 Praga, wyd. Czechosłowackiej Akademii Nauk¹

Etnografia czechosłowacka w 1952 r. została ujęta w nowe ramy organizacyjne w związku z otwarciem Czechosłowackiej Akademii Nauk, a w jej obrębie Instytutu

² V. Karbusický, *Der Stand der Arbeit an dem Volkskunde-Atlas in der ČSR. Konferenz für volkskundliche Kartographie in Linz a. d. Donau*, Linz 1959, s. 76—81.

¹ Pierwsze roczniki „Československiej Ethnografie” były kilkakrotnie recenzowane w czasopiśmie polskich, tak np. R. 1: 1953 nr 1 rec. A. Kutrzeba-Pojna-

Etnografii. Powstanie jego poprzedziła II ogólnokrajowa konferencja etnograficzna (1952)², na której ustalono podstawy dalszej pracy w oparciu o zasady marksizmu-leninizmu. Stwierdzono wówczas, że i ta dziedzina wiedzy nie może w dobie współczesnej poprzestawać na gromadzeniu materiału metodami tradycyjnego zbieractwa, ale zmierzać do powiązania wytworów kulturowych z całokształtem warunków społeczno-gospodarczych danego okresu oraz historycznego ich traktowania przy odtwarzaniu przeszłości, jak też w ujmowaniu współczesnej rzeczywistości, co pozwoli na zrozumienie jej znaczenia w życiu całego narodu. Wspomniana konferencja była wynikiem przełomu metodologicznego, jaki w tym czasie dokonał się w nauce czechosłowackiej. Z uchwał jej wyłonił się wówczas konkretny program nowego czasopisma, które będąc podstawowym organem etnografii czechosłowackiej dawałoby obraz jej naukowych dążeń w obecnej dobie. Czasopismo korzystając z doświadczeń uczonych radzieckich miało poruszać wszystkie nurtujące obecnie w etnografii problemy.

W 1953 r. ukazał się pierwszy numer tego czasopisma pt. „Československá Ethnografie”, nakładem Czechosłowackiej Akademii Nauk, jako organ Pracowni Etnografii i Badania Pieśni Ludowej ČAN oraz Pracowni Etnografii SAN³. I odtąd jako kwartalnik wychodzi w Pradze pod kierownictwem Otokara Nahodila przy współudziale Rady Redakcyjnej złożonej z czołowych etnografów Czechosłowacji (Ludvík Baran, Karel Fojtík, Jaroslav Kramář, Andrej Melicherčík, Ján Mjartan — zastępca redaktora oraz Otokar Pertold). W latach następnych w skład Rady Redakcyjnej weszli jeszcze Emanuel Baláš, Vilém Pražák, Drahomira Stránská, a w miejsce Jána Mjartana, wówczas dyrektora Instytutu Etnografii w Bratysławie, redaktor „Slovenského Národopisu” Ján Podolák.

Czasopismo to wzięło sobie za wzór czołowe wydawnictwo etnografów radzieckich — „Sowietskaja Etnografija”. Doświadczenia i osiągnięcia etnografii radzieckiej, zwłaszcza w dziedzinie zagadnień teoretycznych, będą odtąd w „ČE” wielokrotnie w centrum zainteresowania. Przejawia się to m. in. w przedrukowywaniu prac etno-

rowa, [w:] „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa R. 3: 1955 nr 2, s. 467—470; R. 1: 1953 nr 2—3 rec. A. Kutrzeba-Pojnarowa, R. Pegierska, [w:] „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 3: 1955 nr 4, s. 799—800; R. 1—2: 1953—1954 rec. J. Damborsky i J. Navrátil, [w:] „Lud”, t. 42: 1956 cz. 2, s. 679—688; R. 2: 1954 nr 1, 2, 3 rec. D. Dobrowolska i A. Kutrzeba-Pojnarowa, [w:] „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 3: 1955 nr 4, s. 800—802. Również recenzja rocznika 1 ukazała się w „Sowietskaja Etnografija”, Moskwa 1954, nr 3, s. 176—182 (J. A. Kałojewa), oraz recenzja R. 1: 1953 nr 1, 2—3, w „Slovenským Národopisem”, R. 2: 1954 nr 1—2, s. 210—212 i R. 2: 1954 nr 1—4 w „Slovenským Národopisem”, R. 3: 1955 nr 4, s. 411—415 (J. Podolák).

² I ogólnokrajowa etnograficzna konferencja w Pradze w 1949 r. wykazała niski poziom metodologiczny dotychczasowej etnografii w Czechosłowacji, który nie odpowiadał wymaganiom stawianym etnografii w obecnej dobie. Konferencja ta była punktem wyjściowym dla etnografów czechosłowackich, była początkiem długich naukowych dyskusji poddających krytyce dotychczasowe osiągnięcia i założenia teoretyczne etnografii.

³ Kabinet pro národopis a Kabinet pro lidovou píseň Československé akademie věd společně s Kabinetem pro národopis Slovenské akademie věd. Od nr 1 R. 4: 1956 „ČE” wydaje Instytut Etnografii i Folklorystyki w Pradze oraz Pracownia Etnografii i Folklorystyki w Brnie Czechosłowackiej Akademii Nauk wspólnie z Instytutem Etnografii Słowackiej Akademii Nauk (Ústav pro etnografiu a folkloristiku w Pradze pobočkou v Brně s Národopisným ústavem Slovenské akademie věd v Bratislavě).

grafów radzieckich⁴. Na łączną ilość 9 artykułów umieszczonych w dziale „Zagadnień teoretycznych” zaledwie 3 pochodzą od uczonych czechosłowackich⁵.

W pierwszym numerze „ČE” redaktor naczelny O. Nahodil nakreślił program czasopisma⁶, którego powstanie było wynikiem nowego materialistycznego poglądu na świat i konieczności zastosowania w etnografii podstaw marksistowskich. W oparciu o nową metodologię winni etnografowie czechosłowaccy dążyć do rozwiązywania zaniedbanych dziedzin, zwrócić baczną uwagę na aktualne zagadnienia wypływające z ujmowania konkretnej rzeczywistości, walczyć z przeżytkami nauki okresu międzywojennego, a przede wszystkim z tendencjami ahistorycznymi.

„ČE” jako czołowe etnograficzne czasopismo Czechosłowacji ma niełatwe zadania. Musi reprezentować główne kierunki badawcze, informować o zasadniczych, poruszanych we współczesnej etnografii problemach, a nade wszystko wytyczać drogi rozwoju własnej dyscypliny naukowej. Tę dużą rozpiętość tematyczną ilustruje bogactwo działów wprowadzonych do czasopisma, reprezentowanych jednak nierównomiernie, co nie zawsze odpowiada nasileniu zainteresowania daną dziedziną wiedzy we współczesnej etnografii⁷.

Za podstawowe zadanie obecnej etnografii zostało wówczas uznane badanie kultury ludu czeskiego i słowackiego oraz przemian, które współcześnie w jej obrębie się dokonują. Dlatego też dział pt. „Etnografia czechosłowacka” skupił szczególną uwagę redakcji. Celem było przedstawienie pełnego obrazu życia i kultury wsi czechosłowackiej. Niestety, nie w całej pełni redakcja wywiązała się z powziętego zadania. Uderza stosunkowo mała ilość artykułów z zakresu słowackiej kultury ludowej, co tłumaczyć można istnieniem na Słowacji odrębnego czasopisma „Slovenský Národopis”. Nie prowadzi to jednak do objęcia całokształtu zjawisk kulturowych istot-

⁴ *Anthropologie. Překlad statí M. F. Nesturicha z Velké sovětské encyklopedie s předmluvou Vojtěcha Feltera*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 4, s. 296–302; П. Кунинер, *Этнографическое изучение современного сельского быта в СССР*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 1, s. 14–25; V. I. Čičerov, *Otázky studia eposu národů SSSR*, „ČE”, R. 3: 1955 nr 3, s. 219–235; M. O. Kosven, *O vývoji prvobytné společnosti*, „ČE”, R. 5: 1957 nr 1, s. 3–17; L. P. Potapov, *Šamanismus u národnosti Sajansko-Altajské vysočiny jako historický pramen*, „ČE”, R. 5: 1957 nr 2, s. 134–145.

⁵ O. Nahodil, *Ke kritice některých idealistických teorií o původu náboženství*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 2–3, s. 116–135; tenže, *Mateřské kultury*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 1, s. 3–13; nr 3, s. 233–243; nr 4, s. 348–365; S. Kovačevićová, *Teoretické problémy výskumu a spracovania ľudového odevu*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 1, s. 5–13.

⁶ O. Nahodil, *O programu nového etnografického časopisu*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 1, s. 1–3.

⁷ Dla orientacji podaję zestawienie ilościowe artykułów umieszczonych w poszczególnych działach czasopisma. W nawiasach podany jest numer rocznika, w którym po raz pierwszy dział się pojawił:

[Artykuły wstępne] (nie wydzielone w osobny dział) (R. 1, nr 1) – 20; Zagadnienia teoretyczne – *Theoretické problémy* (R. 1, nr 2–3) – 9; Etnografia czechosłowacka – *Ethnografie Československá* (R. 1, nr 1) – 24; Czeski i słowacki folklor – *Český a slovenský folklór* (R. 2, nr 2) – 10; Etnografia słowiańska – *Slovanská ethnografie* (R. 2, nr 2) – 2; Etnografia i folklor ZSRR – *Ethnografie a folklór SSSR* (R. 2, nr 1) – 1; Etnografia krajów obcych – *Otázky cizokrajné ethnografie* (R. 1, nr 1) – 26; Obcy folklor – *Cizokrajný folklór* (R. 7, nr 1) – 1; Historia nauki – *Dějiny vědy* (R. 1, nr 4) – 7; Materiały – *Materiály* (R. 3, nr 1) – 20; Terminologia – *Terminologie* (R. 4, nr 1) – 3; Zagadnienia metodyczne – *Otázky metodiky* (R. 1, nr 1) – 5; Dyskusje – *Diskuse* (R. 1, nr 2–3) – 7; Sprawozdania z badań terenowych – *Zprávy z terénních výzkumů* (R. 1, nr 2–3) – 12; Przegląd etnograficznych prac zagranicznych – *Přehledy národopisné práce v zahraničí* (R. 5, nr 4) – 6; Kronika, Krytyka i bibliografie, Drobné sprawy – *Kronika, Kritika a bibliografie, Stručné zprávy*.

nych dla ludu zamieszkującego ziemie wchodzące w obręb Czechosłowacji. I nie tylko to. Problematyka artykułów we wspomnianym dziale jest z jednej strony zawężona w przeważającej części do kultury materialnej, i to głównie do budownictwa⁸, rolnictwa⁹, a z drugiej do kultury klasy robotniczej, stanowiąc połowę liczby wszystkich drukowanych w dziale „Etnografii czechosłowackiej” artykułów. Trzeba jednak przyznać, że artykuły te są potraktowane na ogół szeroko, nie mają charakteru wyłącznie opisowego, a często problemowy. Podniesienie problemowości tego działu udało się redakcji w dużym stopniu przez przerzucanie artykułów materiałowych do odrębnego działu „Materiały”, co nie zawsze było dosyć konsekwentnie przestrzegane we wszystkich numerach czasopisma. Część materiałów z czechosłowackiej kultury ludowej znajdujemy również w dziale „Sprawozdań z badań terenowych”.

Wielokrotnie podkreślona w etnografii czechosłowackiej konieczność badania zmian zachodzących we współczesnym życiu i kulturze wsi, związanych z przemianami społeczno-gospodarczymi, znalazła wyraz jednak tylko w jednym — jak dotychczas — artykule z terenu środkowej części Wyżyny Czesko-Morawskiej¹⁰. W dużym związku z tym pozostaje zagadnienie — zupełnie nowe w etnografii czechosłowackiej — kultury klasy robotniczej. Po pierwszym na ten temat artykule o charakterze programowym¹¹, który omówił zadania etnografii w badaniu kultury robotniczej, przytaczając kwestionariusz stanowiący podstawę do przeprowadzania badań, ukazało się kilka artykułów dotyczących zwłaszcza życia i kultury górników Zagłębia Kładeńskiego i Rosicko-Oslawiańskiego. Wykazały one duże zainteresowanie etnografów czechosłowackich wyżej omawianym zagadnieniem, a dotyczyły bądź jednego wycinka kultury, jak na przykład: problem mieszkań robotniczych¹², pożywienie¹³, stosunki społeczne¹⁴, bądź w ogóle kształtowania się kultury klasy robotniczej¹⁵.

Do ważnych zagadnień współczesnej etnografii czechosłowackiej zaliczono badanie kultury i sposobu życia wsi spółdzielczej. Pomocną tutaj w dużym stopniu była dyskusja radzieckich etnografów na temat etnograficznych badań w kolchozach. Te właśnie problemy były m. in. poruszane na III ogólnokrajowej konferencji etno-

⁸ J. Kšír, *Lidové stavebnictví na Hané*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 4, s. 325—366; R. 6: 1958 nr 4, s. 361—380; V. Pražák, *K problematice základních půdorysných typů lidových staveb v Československu*, „ČE”, R. 6: 1958 nr 3, s. 219—236; nr 4, 6 s. 331—360; S. Švecová, *Vývoj bývání v Trnave pri Laborci*, „ČE”, R. 4: 1957 nr 3, s. 219—237; tejże, *Vývoj ohnisk v oblasti pod Vihorlatom*, „ČE”, R. 5: 1957 nr 2, s. 105—119; J. V. Schejbal, *Lidové stavby ve středním Pojizeří a v Podještědí*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 2, s. 113—144 (ponadto szereg artykułów w dziale „Sprawozdania z badań terenowych”, np. R. 1: 1953 nr 2—3, 4; R. 2: 1954 nr 3; R. 5: 1957 nr 1).

⁹ F. Šach, *Vývoj pluhu a české ručadlo*, „ČE”, R. 3: 1955 nr 1, s. 37—45; J. Kramář, *Některé otázky studia českých oradel*, „ČE”, R. 6: 1958 nr 2, s. 113—124; tenże, *Dřevěné rýče se železným okutím v českých zemích*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 3, s. 244—261.

¹⁰ O. Skalníková, *Příspěvek k studiu současného způsobu života na Žďársku*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 1, s. 5—24.

¹¹ O. Skalníková, *K otázce o studiu kultury a způsobu života českých a slovenských horníků*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 2—3, s. 153—162.

¹² O. Skalníková, *Příspěvek ke studiu dělnického obydlí na Kladensku*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 3, s. 219—234.

¹³ O. Skalníková, *Hornická strava na Kladensku v devadesátých letech minulého století*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 4, s. 391—400.

¹⁴ J. Patera, *Společenský život v obci Brandýsek od 90. let 19. stol. do r. 1938*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 2, s. 135—153; B. Štiess, *K otázce sociálních poměrů sklářského dělnictva v Čechách v 18. století*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 4, s. 383—390.

¹⁵ K. Fojtík, *Formování dělnictva a jeho vztah k vytváření dělnické kultury*, „ČE”, R. 6: 1958 nr 1, s. 1—19; K. Fojtík — O. Širovátko, *Vývoj hornictví a život horníků na Rosicku a Oslavsku v první polovině 19. století*, „ČE”, R. 3: 1955 nr 1, s. 3—36.

graficznej w 1953 r.¹⁶, a referat P. I. Kuszniera na temat etnograficznych badań nad życiem współczesnej wsi w ZSRR, zamieszczony w „ČE”¹⁷, dał wytyczne badaczom czechosłowackim. Świadczy o tym zamieszczone m. in. w czasopiśmie sprawozdanie z wyżej wspomnianych badań na Horšovskotýnsku¹⁸. Jednak, jak później podkreślono¹⁹, problematyka ta jako bardzo złożona wymaga znacznego pogłębienia metodycznych podstaw prac terenowych, a przede wszystkim głębszej znajomości ekonomii politycznej okresu przejścia kapitalizmu w socjalizm.

Jednym z ostatnich ważnych zagadnień w obecnej etnografii czechosłowackiej jest badanie mniejszości narodowych na terenie kraju. „ČE” poświęciła nieco miejsca temu zagadnieniu, umieszczając artykuły na temat wielkorodziny ukraińskiej na terenie wschodniej Słowacji²⁰ oraz ludności cygańskiej²¹. Tak mniej więcej przedstawiałaby się problematyka poruszana w „ČE” z zakresu czechosłowackiej kultury ludowej.

Zanim scharakteryzuję zagadnienia rozpracowywane w „ČE” z dziedziny etnografii obecnej, należy wspomnieć o ścisłej współpracy etnografii czechosłowackiej z folklorystyką, połączonych w Instytut Etnografii i Folklorystyki Czechosłowackiej Akademii Nauk. Współpraca ta znalazła odbicie w czasopiśmie w dziale „Czeski i słowacki folklor”. Wcześniej jednak, bo już w 1953 r.²², omówiono w „ČE” nowe perspektywy czechosłowackiej folklorystyki. Zagadnieniom tym poświęcona była I ogólnokrajowa konferencja folklorystyczna w 1953 r., na której podkreślono konieczność oparcia czechosłowackiej folklorystyki o doświadczenia folklorystyki radzieckiej²³ oraz zwrócono szczególną uwagę na badanie folkloru robotniczego, któremu też w dalszych numerach czasopisma poświęcono szereg artykułów²⁴.

„ČE”, jak już wyżej wspomniano, dążąc do objęcia szerokiej problematyki nie ogranicza się tylko do zagadnień związanych z własną kulturą ludową. Według artykułu wstępnego O. Nahodila miała również obejmować prace z zakresu etnografii słowiańskiej. Jeszcze raz podkreślono konieczność zajęcia się w większym stopniu tą dziedziną w artykule podsumowującym 10-lecie etnografii czechosłowackiej²⁵. Dwa artykuły²⁶, które umieszczono dotychczas w dziale „Etnografia słowiańska”, nie mogą niestety świadczyć o większym zainteresowaniu w tej dziedzinie²⁷, mimo

¹⁶ *Resoluce III. celostátní pracovní konference československých etnografů*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 4, s. 294–295.

¹⁷ Кушнер, *op. cit.* (przypis 4).

¹⁸ O. Nahodil – V. Scheufler, *Zpráva o etnografickém výzkumu na Horšovskotýnsku u českých přesídlenců z Volyně*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 1, s. 90–100.

¹⁹ O. Nahodil, *Deset let československé etnografie (1945–1955)*, „ČE”, R. 3: 1955 nr 2, s. 117–118.

²⁰ O. Nahodil, *K otázce o velkorodině a jejím rozkladu u východoslovenských Ukrajinců*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 4, s. 303–329.

²¹ E. Zábránová, *K otázce etnografického studia cikánského obyvatelstva v Československu*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 3, s. 276–306. Zob. też „ČE”, R. 6: 1958 nr 4, s. 436–439; R. 7: 1959 nr 1, s. 99–102.

²² *Nové perspektivy československé folkloristiky*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 2–3, s. 97.

²³ E. Vrabecová, *Sovětská folkloristika – náš vzor*, „ČE”, R. 1: 1953, nr 2–3, s. 101–115.

²⁴ A. Robek, *Písňe a vyprávění kladenských horníků a hutníků jako historický pramen*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 3, s. 238–251; O. Sirovátka, *Nejstarší hornické písně na Rostocko-Oslavsku*, „ČE”, R. 5: 1957, nr 1, s. 43–56; V. Karbusický, *Tradiční hornické písně na Kladensku*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 1, s. 14–28.

²⁵ Nahodil, *Deset let...*, s. 120.

²⁶ J. Hrbek, *Nový arabský pramen o východní a střední Evropě (Abū Hāmid al-Andalusī)*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 2, s. 157–175; V. Hasalová, *Studie Václava Fialy k etnografii Bojků v Zakarpatské Ukrajině*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 4, s. 338–365.

²⁷ Por. przypis 7.

tak dużego dorobku uczonych poprzednich okresów, zwłaszcza wzięwszy jeszcze pod uwagę, iż jeden z wymienionych artykułów jest orientalistyczny.

Drugim zaniedbanym zagadnieniem w etnografii czechosłowackiej była etnografia ludów pozaeuropejskich i niesłowiańskich, zamieszkujących Europę. Redakcja „ČE” chcąc naprawić dawne błędy, w których wyniku czechosłowaccy badacze, jak na przykład O. Pertold i Č. Loukotka, zmuszeni byli drukować swoje prace poza granicami kraju, wprowadziła dział „Etnografia krajów obcych”. I trzeba przyznać, iż rzeczywiście dział ten jest bogato reprezentowany w „ČE”, a nawet najliczniej ze wszystkich. Tutaj wyróżniamy artykuły dotyczące niesłowiańskich ludów Europy, zwłaszcza poświęcone Lapończykom²⁸. Często omawiane są również ludy pozaeuropejskie. W obrębie tego działu mamy prace oparte bądź na materiale z literatury obcej, który starano się przewartościować w świetle metodologii marksistowskiej²⁹, bądź oparte na własnych obserwacjach i studiach³⁰.

W dziale tym osobne miejsce zajmują artykuły dotyczące zagadnień pochodzenia religii, teorii wysuwanych na ten temat, oraz wkładu i znaczenia etnografii przy rozwiązywaniu wspomnianych problemów. I w tym wypadku pomocne były doświadczenia etnografii radzieckiej, poświęcającej dużo miejsca tym zagadnieniom. W tym zakresie umieszczony w „ČE” artykuł programowy daje postulaty przyszłych etnograficznych badań³¹. Do całości zagadnienia podchodzi się ze stanowiska materializmu historycznego, poddając krytyce idealistyczne teorie o pochodzeniu religii i podkreślając dużą ilość materiału etnograficznego zebranego na ten temat, jednak — jak dotąd — słabo opracowanego³².

Etnografowie czechosłowaccy słusznie zwracają uwagę na osiągnięcia etnografii poprzednich okresów, starając się wydobyć z nich wszystkie momenty postępowe, a krytyce poddając błędne ujęcia. Dąży się przy tym do poznania historii etnografii, metod pracy stosowanych w minionych okresach, aby w ten sposób podsumować dotychczasowy dorobek poszczególnych badaczy i ich wkład do poznania kultury ludowej. Istnienie w „ČE” odrębnego działu „Historia nauki” ma częściowo spełniać wyżej wspomnianą rolę³³.

²⁸ V. Marek, *Obydli a starby u Laponců*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 2, s. 176–199; tenże, *O dávných náboženských představách Laponců*, „ČE”, R. 3: 1955 nr 4, s. 352–374; tenże, *K otázce přežitku totemistických představ u Laponců*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 1, s. 38–54; tenże, *Žena v dávném laponském náboženství*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 3, s. 262–274; tenże, *Říše saivů, Jabmeaimo a názory dávných Laponců o životě a smrti*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 4, s. 386–399.

²⁹ Np. O. Nahodil, *Přežitky totemismu u tunguzo-mandžurských národností*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 1, s. 27–58; J. Krušina-Černý, *Společenský původ zobrazování vícehlavých božstev*, „ČE”, R. 3: 1955 nr 1, s. 46–71; L. Holý, *Žiskávání a zpracování železa u východoafrických Bantu*, „ČE”, R. 5: 1957 nr 3, s. 273–288; nr 4, s. 348–367; R. 6: 1958 nr 2, s. 144–162; nr 3, s. 270–280; nr 4, s. 381–395.

³⁰ Np. O. Pertold, *Umělecko-řemeslné zpracování kovů na Ceyloně*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 1, s. 59–69; Č. Loukotka, *Jihoamerická keramika*, „ČE”, R. 2: 1954 nr 3, s. 245–281; nr 4, s. 366–391; W. Hankeová, *Neznámý indiánský kmen na jezeře Jorá v Bolívii*, „ČE”, R. 7: 1959, nr 2, s. 146–156.

³¹ O. Nahodil, *Aktuální úkoly etnografie v bádání o dějinách náboženství*, „ČE”, R. 4: 1956 nr 3, s. 217–218.

³² O. Nahodil, *Ke kritice některých idealistických teorií o původu náboženství*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 2–3, s. 116–135; tenże, *Přežitky totemismu u tunguzo-mandžurských národností*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 1, s. 27–58; tenże, *Mateřské kultury*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 1, s. 3–12; nr 3, s. 233–243; nr 4, s. 348–365. Por. też przypis 28.

³³ Tutaj znajdujemy także na przykład artykuły: O. Pertold, *Předběžná zpráva o životě a etnografické práci MUDr. Václava Svobody*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 4, s. 351–353; M. Prokopec, *Poslední léta Aleše Hrdličky*, „ČE”, R. 1: 1953 nr 4, s. 353–361; A. Robek, *Václav Krolmus*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 1, s. 59–72.

W jednym z numerów „ČE” czytamy: „Redakcja „Československiej Ethnografie” zamierza dać czytelnikowi możliwość zapoznania się z pracami zagranicznych badaczy i naukowych instytucji, aby otworzyć okno na świat i zyskać jak największe doświadczenie i umiejętność, co jest jednym z koniecznych warunków skutecznego rozwoju naszej nauki”³⁴. Temu więc zadaniu służy dział „Przegląd etnograficznych prac zagranicznych”, w którym zamieszczono m. in. dwa artykuły polskich autorów³⁵, oraz stałe, reprezentowane w każdym na ogół numerze czasopisma działy: „Kronika”, „Krytyka i bibliografia” oraz „Drobne sprawy”. Informują nas one o przeprowadzanych za granicą etnograficznych badaniach terenowych, działalności muzeów, konferencjach itp., w stosunkowo dużym stopniu z terenu Polski.

Niestety mało mamy wiadomości z dziedziny działalności poszczególnych instytucji etnograficznych w samej Czechosłowacji. I tu nie wystarczą same notatki w „Kronice”, recenzje wystaw itp. „ČE” jako podstawowe czasopismo etnografów czechosłowackich powinno dać czytelnikowi, zwłaszcza obcemu, obraz całego etnograficznego ruchu w Czechosłowacji, wszystkich metod i kierunków badawczych.

Trzeba na zakończenie podkreślić, iż czasopismo to jest ważną pozycją i dużym osiągnięciem w zespole czasopism na obszarze słowiańskim. Dlatego też — co trzeba stwierdzić z przykrością — istniejące trudności w uzyskaniu „ČE” w Polsce uniemożliwiają szersze zapoznanie się u nas z rozwojem etnografii czechosłowackiej.

Zofia Szromba

„SLOVENSKÝ NÁRODOPIS”, R. 17: 1953—1959. Organ Instytutu Etnograficznego w Bratysławie, wyd. Słowackiej Akademii Nauk

„Slovenský Národopis” — reprezentacyjne czasopismo etnografów słowackich zaczęło ukazywać się jako rocznik w 1953 r. pod redakcją Jana Mjartana, organizatora i późniejszego dyrektora Instytutu Etnograficznego w Bratysławie.

Decyzja wydawania „Slovenského Národopisu” wyrosła w specjalnej atmosferze, jaka panowała wówczas w etnografii słowackiej. Likwidacja etnograficznego czasopisma, jakim był „Národopisny Sborník”, wytworzyła sytuację dla rozwoju etnografii słowackiej kłopotliwą i niekorzystną. Poza tym był to okres dyskusji teoretycznych, kształtowania się nowej postawy ideologicznej, co oczywiście wymagało czasopisma o nowym profilu, torującym drogę metodom marksistowskim. Należy jeszcze dorzucić kilka faktów z tego okresu, który poprzedza wyjście pierwszego zeszytu „Slovenského Národopisu”.

W 1949 r. odbyła się w Pradze konferencja etnografów, w której obok Czechów uczestniczyli Słowacy. Konferencja ta miała na celu ustalenie na drodze dyskusji postawy metodologicznej etnografii czechosłowackiej. Jan Podolák, w 1956 r. naczelny redaktor „Slovenského Národopisu”, w artykule *Dziesięć lat etnografii słowackiej (1945—1955)*, charakteryzuje ją w sposób następujący: „Vyznam tejto konferencie spočíva predovšetkým v tom, že väčšina národopisných pracovníkov tu jasne proklamovala, že československý národopis ne-môže stať izolované od života, že ne-môže byť vedou pre vedu, odtrhnutou od konkrétnych potrieb a úloh spojených

³⁴ Nahodil, *Deset let...*, s. 218.

³⁵ A. Glapa, *Badania odzieży ludowej w Polsce w latach 1945—1955*, „ČE”, R. 5: 1957 nr 4, s. 368—383; I. Tlaczek, *Polska chałupa na polsko-czechosłowackim pograniczu*, „ČE”, R. 7: 1959 nr 1, s. 87—98.

z budovaním socialistickej vlasti"¹. Powzięta w Pradze decyzja oparcia przyszłych badań etnograficznych na zasadach metodologicznych marksizmu miała zdecydowany wpływ na rozwój przyszłej etnografii słowackiej.

W trzy lata później, bo w 1952 r., odbyła się druga konferencja w Pradze, której celem była dyskusja nad zakresem i metodą badań terenowych. Ustalono, że celem badań ma być poznanie kultury ludowej czeskiej i słowackiej w dobie przejścia do socjalizmu oraz odszukiwanie form narodowych, które powinny przetrwać w nowej sytuacji społeczno-gospodarczej. W tej to właśnie atmosferze dyskusji zaczęto wydawać w 1953 r. „SN”. Do 1959 r. ukazało się 7 roczników. Przez dwa pierwsze lata „SN” wychodzi jako kwartalnik, a następnie dwumiesięcznik. System wydawania 6 zeszytów w ciągu roku, jak to czyni w ostatnich latach redakcja „Sowietskiej Etnografii”, nie zdał w Słowacji egzaminu. Zbyt mała ilość stron ścieśnionego numeru uniemożliwiała publikowanie większych prac. Dlatego też w 1959 r. powrócono do dawnej koncepcji wydawania kwartalnika.

Jakież były założenia i jaka linia rozwojowa tego regularnie ukazującego się czasopisma w ciągu siedmiu lat jego istnienia. Poszukując odpowiedzi na pierwsze z tych pytań, należałoby sięgnąć do artykułu wstępnego, który zazwyczaj zawiera założenia teoretyczne i cele redakcji, a następnie dopiero śledzić realizację tych zamierzeń. Niestety programowego artykułu nie zamieszczono. Kierując się jednak treścią zamieszczonych artykułów, sądzić można, że czasopismo postawiło sobie jako główne zadanie przedstawienie mechanizmu rozwoju słowackiej kultury ludowej na tle warunków, które je determinują. Zarysowuje się wyraźnie tendencja wykazania swoistości kultury słowackiej, ukształtowanej w odrębnych warunkach historycznych. Założenia te realizuje się przede wszystkim poprzez publikowanie wyników szczególnych badań terenowych, w wielu wypadkach z dosyć wąskiego wycinka rzeczywistości. Charakterystyczne jest zatem dla tego pisma umieszczanie artykułów materiałowych, które z natury rzeczy nie stanowią podstawy do dyskusji. Odczuwa się brak podejmowania szerszej problematyki, a nawet wyniki badań terenowych w wielu wypadkach nie są popierane materiałem porównawczym chociażby z obszaru Słowacji czy najbliższych Czech, co nie pozwala na wyrobienie sobie poglądu chociażby co do częstotliwości występowania opisanego wytworu². Korzystnie na tym tle odbija artykuł Beli Gunda, dotyczący transportu w Żakarovecach³, w którym autor przenosi zagadnienie na szersze tło porównawcze. Dopiero w ostatnich latach widać wyraźniej tendencję nadania „SN” charakteru czasopisma zajmującego się szerszą problematyką, co oczywiście jest zapowiedzią jego dalszego rozwoju⁴.

¹ J. Podolák, *Desať rokov slovenského národopisu (1915 - 1955)*, „SN”, Bratislava R. 3: 1955 z. 4, s. 421 - 450.

² Podaję dla przykładu kilka artykułów: R. Schnek, *Ľapanie vtákov v oblasti horného Ipla*, „SN”, R. 1: 1953 z. 1, s. 167 - 178; Š. Butkovič, *Úvod do štúdia soľnohanského čipkárstva*, „SN”, R. 1: 1953 z. 1, s. 135 - 166; J. Staňková, *Poznámky k papučárstvu v Súčavské doline*, „SN”, R. 2: 1954 z. 1 - 2, s. 45 - 64; M. Markuš, *Ozdobné rohy na východnom Slovensku*, „SN”, R. 2: 1954 z. 1 - 2, s. 12 - 34; V. Urbancová, *K vývoju dvojstranného pluhu v Gemeri*, „SN”, R. 5: 1957 z. 5, s. 491; P. Stano, *Ludové staviteľstvo v Rejdovej*, „SN”, R. 5: 1957 z. 2, s. 135 - 173; G. Tábori, *Ihličky slovenských žien v Tótkomlóži*, „SN”, R. 5: 1957 z. 6, s. 609 - 627.

³ B. Gunda, *Ludový transport v Žakaroveciach*, „SN”, R. 3: 1955 z. 2, s. 150 - 212.

⁴ V. Pražák, *Príspevky k štúdiu ľudových stavieb v bývalé německé jazykové oblasti při Kremnici*, „SN”, R. 7: 1959 z. 1, s. 3 - 54; J. Minárik, *Folklorne prvky v staršej slovenskej literatúre s osobitným zreteľom na kázeň Joachima Kalínku z r. 1684*, „SN”, R. 7: 1959 z. 2, s. 201 - 222; J. Hrozenčík, *K otázke vzniku turčianskeho olejkárstva*, „SN”, R. 7: 1959 z. 3, s. 342 - 355; O. Zilynskyj, *Pieseň o horíci lípe*, „SN”, R. 7: 1959 z. 3, s. 356 - 376; B. Kopezyńska-Jaworska, *Materiále k štúdiu pastierstva na Slovensku*, „SN”, R. 7: 1959 z. 3, s. 387 - 433.

Z dotychczasowym charakterem opisowym „SN” wiąże się druga jego uderzająca cecha, a mianowicie brak artykułów teoretycznych. Lukę tę zapełnia redakcja przez umieszczanie tłumaczeń z języków obcych⁵. Unikanie tego typu opracowań, nie wiadomo, czy aby słuszne, jest tłumaczone przez J. Podoláka⁶ brakiem teoretycznego przygotowania u badaczy słowackich. Jediną próbą zabrania głosu w dyskusji nad zagadnieniami teoretycznymi jest artykuł S. Kovačevičovej *Význam Marxovho „Kapitálu” pre skúmanie ľudovej kultúry na Slovensku*⁷, gdzie słuszność sformułowań teoretycznych Marksa rozpatruje autorka na tle konkretnego materiału etnograficznego.

Warto zwrócić uwagę, że w pierwszych rocznikach „SN” w artykułach referujących materiał terenowy daje się w formie krótkiego podsumowania charakterystykę stosunków ekonomicznych badanego regionu. Mają one tłumaczyć zmiany zachodzące w wytworach głównie kultury materialnej. Zbyt wąskie i nierozpracowane potraktowanie tego zagadnienia stwarza wrażenie „ekonomizmu” i budzi wątpliwości co do wyczerpania wszystkich możliwych przyczyn warunkujących badaną sytuację.

I jeszcze jedna cecha charakteryzująca omawiane czasopismo, a mianowicie zestaw tematyczny zamieszczonych artykułów. Szczegółowo omawiam to zagadnienie w dalszej części recenzji, tutaj chciałabym jedynie stwierdzić, że przeważającą część stanowią artykuły z zakresu kultury materialnej. Dla zilustrowania podaję, że w siedmiu rocznikach „SN” ukazało się na około sto innych zaledwie 28 artykułów o tematyce nie dotyczącej kultury materialnej. Oczywiście zdaje sobie sprawę, że cyfra nie świadczy o szerokości potraktowania tematu ani o jego wyczerpaniu, niemniej jednak dowodzi małego zainteresowania tym, co nie wchodzi w zakres materialnej kultury ludowej. Należy spodziewać się, że zakres ten będzie poszerzony, chociażby tylko w kierunku roboczego podania wyników badań nad postawami ludności wobec ostatnich przemian w dziedzinie gospodarczej. Proces kolektywizacji, który na terenie słowackim przybrał tak powszechny charakter, powinien być koniecznie zanotowany w etnografii. Nie chodzi tu nawet o badanie kolektywu, które, jak mi wiadomo, jest zaplanowane przez etnografów słowackich, ale raczej o zarejestrowanie niepowtarzalnego procesu zmian, odbywającego się w świadomości ludzkiej w momencie wprowadzenia nowej formy gospodarki. Warto by też przebadać postawy ludności zależnie od różnicowania płci, wieku i majątku. Dostosowanie się do nowych warunków zatrze szybko te początkowe żywiołowe reakcje.

Oczywiście poza tym przykładowym tematem nasuwa się szereg innych zagadnień, które warto by poruszyć na łamach „Slovenského Národopisu”. „Slovenský Národopis” jest pismem żywotnym, czego dowodem jest m. in. jego stałe szukanie nowych rozwiązań w układzie treści. Do 1957 r. szeregowano opracowania wg schematu: artykuły, muzeologia etnograficzna, materiały i archiwa, „sprawy” i recenzje. Układ ten zmienił się korzystnie przez dodanie osobnego działu, w którym umieszcza się artykuły dyskusyjne („Diskusie”). W 1959 r. pojawia się dalszy dział: „Drobné sprawy”, gdzie zamieszcza się wiadomości z życia naukowego (badania terenowe, przyjazdy badaczy obcych, notatki informacyjne itd.). Szczególnie cenne jest wprowadzenie przeglądu bibliograficznego, który orientuje o nowych wydawnictwach słowackich.

⁵ Artykuły teoretyczne omawiane są w części dotyczącej szczegółowej zawartości pisma.

⁶ Podolák, *op. cit.*, s. 1.

⁷ S. Kovačevičová, *Význam Marxovho „Kapitálu” pre skúmanie ľudovej kultúry na Slovensku*, „SN”, R. 4: 1956 z. 6, s. 597–601.

Jak już wyżej wspomniałam, przeważającą ilość stanowią tu artykuły o charakterze materialowym, a nieliczne prace teoretyczne są tłumaczeniami autorów obcych, przeważnie radzieckich, podających m. in. znaczenie metodologii marksistowskiej dla badań nad folklorem⁸.

Bardzo ciekawe zagadnienie z punktu widzenia metodycznego porusza C. Wakarelski w artykule dotyczącym przeżytków kulturowych⁹. Autor stwierdza, że badane we współczesności przeżytki kulturowe, powstałe w konkretnych sytuacjach społeczno-gospodarczych muszą być rozpatrywane w ścisłym powiązaniu z ówczesnym podłożem. Wskazane byłoby również przebadanie całej drogi, jaką przeszło to zjawisko, nim zaczęliśmy rejestrować jego obecną postać. Tylko przy takich założeniach będziemy mogli zrozumieć to, co zmienione w ciągu lat przetrwało do czasów naszych.

Zawsze aktualne zagadnienie wypracowywania jak najbardziej precyzyjnej metody badań terenowych jest treścią artykułu F. Poloczka i L. Kunza¹⁰. Poloczek podaje na użytek folklorystyki schemat oraz kwestionariusz, który jednak w sposób bardzo ogólny nakreśla ten rodzaj badań.

Drugą dużą grupę stanowią artykuły, których treścią jest usystematyzowany materiał zebrany w terenie. Stąd główną podstawą źródłową tych prac są przekazy tradycji ustnej lub obserwacje notowane na miejscu, poparte danymi z literatury, a w mniejszym stopniu archiwaliami. Zakres opracowywanej tematyki wydaje się być tu stosunkowo wąski. Z dziedziny gospodarki interesuje Słowaków przede wszystkim rolnictwo, a w mniejszym już stopniu hodowla. Natomiast dużym zainteresowaniem u badaczy słowackich cieszy się rzemiosło, zagadnienia stroju i budownictwa.

Poza artykułami o tematyce gospodarczej mamy szereg innych, zawierających przyczynki z zakresu łowiectwa, medycyny ludowej, obrzędów dorocznych, wierzeń, literatury i muzyki ludowej.

Tematyka społeczna jest w „Slovenským Národopisie” bardzo ubogo reprezentowana. Jeśli nawet występuje, jak np. w artykułach na temat badań nad klasą robotniczą, to raczej ujawnia się to od strony planowania, a nie analizy konkretnych sytuacji. Bardziej interesujące są 2 artykuły dotyczące zbójnictwa, gdzie główną tezą jest uwarunkowanie tego zjawiska stosunkami ekonomiczno-społecznymi¹¹.

Stosunkowo szeroko podejmowany i referowany jest problem specyficzny dla sytuacji słowackiej, a mianowicie zagadnienie badań nad słowackimi mniejszościami narodowymi na terenie Węgier oraz grupami węgierskimi w granicach Czechosłowacji. Dotychczasowe badania idą w kierunku poszukiwań zachowanych odrębności, analizy przyczyn, które warunkują ich przetrwanie, oraz śledzenia procesu asymilacji. Wyniki tych ciekawych badań opublikowane zostaną w osobnym wydawnictwie.

Na zakończenie przeglądu tematyki warto by wspomnieć o próbie monograficznego opracowania kultury grupy Cyganów, której podjęła się E. Čajánková¹².

Na ogół większość artykułów w „Slovenským Národopisie” ogranicza się do podania materiału z jednej miejscowości lub regionu, natomiast rzadziej, jak o tym

⁸ I. B. Astachov, *Zvyšky Marrovskej „teórie” v rozpracovaní otazok o vzniku umenia*, „SN”, R. 1: 1953 z. 1, s. 3–21; V. I. Čičerov, *Proti antimarxistickej koncepcii N. J. Marra v otázkach ľudovej slovesnosti*, „SN”, R. 3: 1955 z. 3, s. 289–309.

⁹ Ch. Wakarelski, *Kultúrne prežitky*, „SN”, R. 6: 1958 z. 1–2, s. 154–167.

¹⁰ F. Poloczek, *K metodickým zásadám zbierania ľudobného folklóru*, „SN”, R. 5: 1957 z. 2, s. 191–213; L. Kunz, *Nástin dokumentační práce v etnografii a folkloristice*, „SN”, R. 1: 1953 z. 1, s. 201–265.

¹¹ A. Melicherčík, *K otázke vzniku zbojníctva v Karpatoch*, „SN”, R. 4: 1956 z. 2, s. 163–194; A. Húščava, *Zbojnícke družiny na se serovýchodnom Slovensku do r. 1526*, „SN”, R. 4: 1956 z. 4–5, s. 458–478.

¹² E. Čajánková, *Život a kultúra rožkovianskych Cigánov*, „SN”, R. 2: 1954 z. 1–2, s. 149–175; R. 2: 1954 z. 3–4, s. 285–308.

była już mowa, spotyka się uogólnienia w stosunku do całej Słowacji. Do tych ostatnich należą np. artykuły M. Moravkovej¹³, E. Markovej¹⁴, K. Chotka¹⁵, B. Kopeczyńskiej-Jaworskiej¹⁶, czy też J. Podoláka¹⁷, J. Mangi¹⁸, R. Žatko¹⁹.

Z kolei chciałabym w sposób możliwie zwięzły przeprowadzić analizę tematów podejmowanych przez etnografów słowackich. Tak więc w dziedzinie rolnictwa poza pracami czysto opisowymi, których celem jest zasygnalizowanie występowania określonych wytworów kulturowych²⁰, są prace zajmujące się rodowodem narzędzi oraz możliwością ich powstania w kilku niezależnych punktach²¹. Zagadnienie hodowli porusza jedynie artykuł polskiej etnografki, poświęcony organizacji pasterstwa²². Autorka stara się wykryć dawne, ogólnokarpackie elementy tej organizacji pasterkiej oraz stwierdzić, które z nich są jej odmianami lokalnymi. Drobnym przyczynkiem do poznania sposobów łowieckich jest czysto opisowe podanie techniki łapania ptaków na terenie Górnego lpla.

Jednym z najciekawszych artykułów z zamieszczonych w „Slovenským Národopisie” jest praca o ludowym transporcie we wsi Žakarovce²³. Autor na przykładzie narzędzi transportu analizuje zmiany, jakie wnosi na wieś tworząca się nowa grupa społeczna — robotnicy, oraz jak na tym tle zmienia się rola gospodareza kobiet. Ciekawie zarysowuje się zagadnienie przechowywania przez kobiety tradycyjnych form kultury ludowej jako wyraz sytuacji społecznej kobiety wiejskiej, przywiązanej do wsi i pozbawionej bliższych kontaktów z miastem. Autorowi chodzi o podkreślenie konserwatyzmu kobiet zaangażowanych w pracy na roli, w odróżnieniu od mężczyzn, którzy stanowiąc element ruchliwszy są nosicielami zmian.

Artykuły dotyczące budownictwa słowackiego poza materiałem opisowym zajmują się zagadnieniami zależności form budownictwa od sytuacji rodziny oraz specyficznego dla Słowacji wpływu niemieckiego, zaznaczającego się w powstawaniu określonych form budownictwa mieszkalnego²⁴.

Rzemiosło ludowe jest tematem dużej ilości artykułów. W większości dotyczą one procesów technologicznych²⁵. Rzadziej spotykamy się z monograficznym ujmowaniem ośrodków rzemieślniczych oraz analizą przyczyn rozwoju i upadku²⁶. Są

¹³ M. Moravková, A. Pranda, *Príspevek k štúdiu slovenských ľudových košuchov*, „SN”, R. 3: 1955 z. 2, s. 213—256.

¹⁴ E. Marková, *Po stopách krosienok*, „SN” R. 5: 1957 z. 1, s. 47—86.

¹⁵ K. Chotek, *Pletané stavby na Slovensku*, „SN”, R. 2: 1954 z. 3—4, s. 237—284.

¹⁶ B. Kopeczyńska-Jaworska, *op. cit.*, s. 1.

¹⁷ J. Podolák, *Príspevek k štúdiu oracích nástrojov na Slovensku*, „SN”, R. 4: 1956 z. 1, s. 45.

¹⁸ J. Manga, *Morena a jej maďarské obmeny*, „SN”, R. 4: 1956 z. 4—5, s. 421—457.

¹⁹ R. Žatko, *Príspevek k štúdiu slovenských betlehemských hier*, „SN”, R. 4: 1956 z. 1, s. 17—44.

²⁰ V. Urbancová, *Spôsoby uskladňovania obilia v Čačove*, „SN”, R. 7: 1959 z. 1, s. 105—114; M. Jurkovič, *Staré oradlá v zbierkach Slovenského múzea v Bratislave*, „SN”, R. 4: 1956 z. 3, s. 306—312; J. Nižnanský, *Brestovianske žatvy a mlatby v minulosti*, „SN”, R. 6: 1958 z. 3, s. 238—278; Urbancová, *op. cit.*, s. 1.

²¹ J. Kudláček, *Príspevek k štúdiu vzniku staroslovanského orného poľnohospodárstva*, „SN”, R. 5: 1957 z. 1, s. 3—46; J. Podolák, *op. cit.*, s. 10; tenże, *Nomenklatura pluhu na území slovenského etnika*, „SN”, R. 5: 1957 z. 3—4, s. 307—333.

²² Kopeczyńska-Jaworska, *op. cit.*, s. 9; Schnek, *op. cit.*, s. 9.

²³ Gunda, *op. cit.*, s. 9.

²⁴ Pražák, *op. cit.*, s. 9.

²⁵ J. Pátková, *Vplyv továrenskej výroby na ľudový odev trnavského okolia*, „SN”, R. 2: 1954 z. 1—2, s. 94—122; V. Nosálová, *Ľudová výšivka v Heličie*, „SN”, R. 4: 1956 z. 6, s. 538—579.

²⁶ J. Trnka, *Záriečska a púchovská farbiareň modrotlače*, „SN”, R. 7: 1959 z. 1, s. 55—88; J. Staňková, *Poznámky k papučárstvu v Súčavské dolině*, „SN” R. 2: 1954 z. 1—2, s. 45—64; M. Moravková, A. Pranda, *op. cit.*, s. 10.

jednak wśród nich prace omawiające zagadnienie organizacji rzemiosła, np. organizacji zbytu, zróżnicowania socjalnego w obrębie jednej branży czy prawo konkurencji działające w rzemiośle²⁷.

Przy opracowaniach stroju brane są pod uwagę zagadnienia zmian w czasie oraz skutki inwazji wyrobów fabrycznych na wieś. Wiąże się to z szerszym zagadnieniem urbanizacji wsi²⁸.

Przeglądając artykuły związane tematycznie z tzw. kulturą duchową można prześledzić kilka problemów, które autorzy starają się rozwiązać względnie tylko zasygnalizować. Jednym z nich jest oddziaływanie Kościoła na obyczajowość ludową oraz wykrywanie tych zwyczajów, które przetrwały z czasów przedchrześcijańskich w formie mniej lub więcej zmienionej²⁹. Drugim problemem interesującym badaczy słowackich jest przetrwanie do dzisiaj pewnych przeżytków w świadomości chłopów i poszukiwanie przyczyn tego zjawiska³⁰.

Józef Minárik porusza w swoim artykule zagadnienie wpływu utworów literatury mieszczańskiej na twórczość ludową oraz kwestię ich wzajemnego na siebie oddziaływania³¹. Następnym z kolei tematem jest zjawisko powszechnego występowania pewnych wątków w literaturze ludowej i poszukiwanie ich na drodze analizy tekstu i chronologii³². Do ciekawszych studiów należy analiza warunków sprzyjających rozkwitowi pieśni ludowej o określonej tematyce oraz szukanie przyczyn, które powodują jej zanikanie³³. Te same zresztą poszukiwania dotyczą gier i zabaw dziecięcych³⁴. Do tejże kategorii zainteresowań należą badania w zakresie sztuki ludowej oraz sprawa korzystania z jej wątków w twórczości miejskiej³⁵.

Poza pracami ustawionymi problemowo jest wiele artykułów o charakterze opisywającym, w których wkład autorów ogranicza się do zebrania i uporządkowania materiałów.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę, że „SN” jest z wielu względów czasopismem cennym dla etnografa polskiego. Można w nim znaleźć nie tylko bogaty materiał porównawczy dla ogólnych studiów nad kulturą ludową Słowian, ale przede wszystkim cenne źródło porównawcze dla wielu wytworów ludowych znajdujących się na terenie Polski. Również poruszane są ogólne zagadnienia znane i szczególnie bliskie badaczowi polskiemu. Należałoby także wspomnieć o starannej szacie graficznej oraz o wyjątkowo bogatym i przejrzystym materiale ilustracyjnym.

Anna Zambrzycka-Kunachowicz

²⁷ J. Hanušin, *Varechárstvo v Selci*, „SN”, R. 3: 1955 z. 1, s. 10–48; J. Bielez, *Habánska osada v Sedmohradsku*, „SN”, R. 6: 1958 z. 3, s. 225–237.

²⁸ A. Polonec, *Organizácia obchodného života hornooravských plátenníkov*, „SN”, R. 3: 1955 z. 1, s. 49–82; K. Csilléry, *Predbežné poznámky k spracovaniu ľudového drevárstva na slovenskej dedine Szuhahuta (Maďarsko)*, R. 3: 1955 z. 3, s. 353–372.

²⁹ Manga, *op. cit.*, s. 10.

³⁰ J. Mjartan, *Vampírske poverý w Zemplíne*, „SN”, R. 1: 1953 z. 1, s. 107–134.

³¹ Minárik, *op. cit.*, s. 9.

³² Zilynskyj, *op. cit.*, s. 9.

³³ J. Komorovský, *Kedy vznikla ľudová tradícia o kráľovi Matejovi Korvinovi*, „SN”, R. 3: 1955 z. 3, s. 309–316.

³⁴ Žatko, *op. cit.*, s. 10.

³⁵ L. Burlas, *Béla Bartók*, „SN”, R. 4: 1956 z. 6, s. 580–596; A. Pranda, *Figurálna tvorba Ignáca Bizmajera*, „SN”, R. 4: 1956 z. 3, s. 237–289.

Jugosławia

ETNOLOGIA W JUGOSŁAWII W LATACH 1958 i 1959

Działalność na polu etnologii¹ w Jugosławii w ostatnich dwu latach nie zazna-
czyła się przeprowadzeniem jakiegś poważniejszej akcji. Rozwijala się niezależnie,
wszędzie zaś była przystosowana do chwilowych potrzeb i możliwości. Ośrodkami
tej działalności były instytuty, katedry i muzea.

Prace naukowo-badawcze i terenowe

Muzea. Praca, która miała w znacznej części charakter etnograficzny, zbieracki,
odbywała się w ramach normalnej działalności muzeów w Belgradzie, Zagrzebiu,
Lublanie, Sarajewie, Skopju oraz w licznych większych i mniejszych placówkach
muzealnych i zbiorach mieszczących się w innych miastach. Swoją działalnością
obejmowały one poszczególne obszary tak, że muzea etnograficzne w stolicach po-
szczególnych republik miały pod swoją opieką całe terytorium republiki, muzea
krajowe i mniejskie w mniejszych miejscowościach zwykle najbliższe im terytorium.
Podział oraz organizacja pracy, opracowywane tematy i metody były zazwyczaj
zależne od specjalnych warunków, a także od zakorzenionych tradycji oraz zainte-
resowań jednostek. Tu i ówdzie grupa złożona z kilku pracowników w ciągu kilkunastu
dni prowadziła badania w paru wsiach, to znów jeden fachowiec wykonywał szereg
krótszych, jednodniowych badań itp. Również tematyka badań była różnorodna.
Z tego też powodu trudno w tej chwili zebrać potrzebne dane, aby wyrobić sobie
pogląd na całość osiągnięć terenowych placówek.

Muzeum Etnograficzne w Belgradzie opracowywało w 1958 r. następujące tematy:
rolnictwo, strój i architektura ze szczególnym zwróceniem uwagi na rzeźbę w drzewie.
W Słowenii została opracowana w ramach prac badawczych tematyka wiejskiego
umeblowania i tu powstały prace monograficzne o skrzyniach, kołyskach i łózkach,
a następnie monografia wiejskiego umeblowania na obszarze Drawy i Mury oraz
studium o rozwoju ornamentu tulipana na malowanym wschodniostyryjskim umeblo-
waniu. Również Muzeum Etnograficzne w Lublanie przewiduje w najbliższych
latach poszukiwania w zakresie meblarstwa wiejskiego. W ramach działalności Muzeum
w Sarajewie dokonane zostało na podstawie badań terenowych i danych z literatury
syntetyczne opracowanie technik prymitywnego garncarstwa w Jugosławii².

W przeciwieństwie do podanych przykładów niektóre muzea na określonym
i zwartym terenie badały równocześnie szereg elementów kultury materialnej, du-
chowej i społecznej, jak na przykład w Prekomurje i Halozech w Słowenii albo Neum
w Dalmacji. Nadto pracownicy muzeum w Sarajewie zbierali materiały do pochodze-

¹ W ciągu ostatnich dwóch lat kilkakrotnie w naukowych ośrodkach Jugosławii
dyskutowano sprawę używania terminów „etnografia” i „etnologia”. Podkreślano
słuszność nazwy „etnologia”, będącej także nazwą oficjalną na wszystkich uniwer-
sytetach jugosłowiańskich, w przeciwieństwie do nazwy „etnografia”, używanej
tu i ówdzie przez nefachowców dla całej tej nauki. Omawiano również nazwę i po-
jęcie folkloru, zwracając uwagę na częste nieporozumienia i nadużywanie tego ter-
minu. Etnolodzy uważają, że folklor jest częścią nauki etnologii. Folklorysta, po-
nieważ zajmuje się badaniem wycinka kultury ludowej, powinien znać i posługiwać
się metodami etnologicznymi. W tymże czasie poruszano zagadnienie „właściwej
folklorystyki” i jej stosunek do etnologii.

² C. D. Popović, *Tehnika primitivnog lončarstva u Jugoslaviji*, „Glasnik Ze-
maljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija”, Nova serija, Sarajevo t. 14: 1959, s. 25–59.

nia osadnictwa. Były wreszcie wypadki, że pewne muzea opracowywały część materiału według tematyki, a część według krain.

Instytuty. Naukowo-badawcze prace terenowe były również udziałem naszych instytutów uniwersyteckich i akademickich. W grudniu 1958 r. dwie ekipy studentów Seminarium Etnologicznego Uniwersytetu w Zagrzebiu zbadały w Dalmacji, według podanego programu, kilka wybranych elementów kultury (ognisko, przędzica, kierunki ruchów w tańcu itd.). Równocześnie zbierano materiały do opracowania kilku tematów próbnych przeznaczonych do ogólnoeuropejskiego atlasu etnologicznego. Jedna grupa badała środkową Dalmację, a więc od Novigradu pod Zadarem do Metkovicia, a druga zaś zatrzymała się w kilku miejscowościach na wyspie Hvar. Otrzymany materiał dał możliwość uzyskania znaczniejszych porównań. Akcją prac terenowych, rozpoczętą w 1957 r., zajmował się Instytut Historyczny Wydziału Filozoficznego w Zadarze. Niestety tej tak bardzo wydajnej i potrzebnej pracy nie można było kontynuować w 1959 r.

Środkami Jugosłowiańskiej Akademii Nauk i Sztuk w Zagrzebiu (Komisja dla Życia i Zwyczajów Ludowych) przeprowadzone zostały w 1958 r. badania terenowe w Baranji, na wyspie Mljet, w Dobrocie (Boka Kotorska), Boljunie (Istria), wyspach zadarskich, Rabie i Pagu, Bačce oraz Poljicach (Dalmacja). W roku następnym przeprowadzono badania w Sławonii³ i kontynuowano je w Dobrocie.

Materiał etnograficzny zbierany był także na naukowych wycieczkach studenckich. Studenci zagrzebscy gromadzili dane do pewnych tematów, które niezależnie od tego były opracowywane w różnych częściach Chorwacji, jak na przykład sposoby pokrywania dachu słomą, zwyczaje zapustowe, pomoc sąsiedzka i inne. Katedra belgradzka zorganizowała pracę w ten sposób, że zgromadzony materiał dał ogólny obraz życia i kultury badanych wsi. Wymienić nam jeszcze należy systematyczne badania terenowe, przeprowadzane między innymi w ramach Towarzystwa Naukowego Bośni i Hercegowiny, chociaż miały one bardziej charakter antropogeograficzno-etnograficzny, jak np. w opracowaniu monografii Lepenicy (1958 i 1959 r.).

Niektóre z prac etnograficznych wywołane były koniecznością, jak np. budową siłowni nad rzeką Cetiną w Dalmacji, w związku z czym cały obszar musiał być zalany wodą. Rezultatem takiego systematycznego badania jest monografia wsi Jarmenoveci w Serbii, która, objęta planem ONZ, została przeznaczona na międzynarodowy ośrodek doświadczalny dla elektryfikacji wsi i prac rolnych⁴.

Prócz wykonanych prac etnograficznych na terenie Jugosławii przeprowadzono również badania terenowe poza naszymi granicami państwowymi. Mianowicie w 1958 r. dokonano próby zebrania materiałów w południowych Włoszech (prowincja Molise) u tamtejszych emigrantów Chorwatów. Jeszcze bardziej planowo pracowali nasi etnologowie wśród słowiańskich mieszkańców austriackiej części Styrii i Karyntii.

Oprócz wymienionych etnologicznych czy etnograficznych instytutów i muzeów gromadziły materiał terenowy (w szczególności z zakresu kultury duchowej, a zwłaszcza literatury ludowej, muzyki i tańca), przeprowadzając równocześnie układ systematyczny, instytuty folklorystyczne w Zagrzebiu, Lublanie (Instytut Muzyczno-Ludoznawczy) i Sarajewie⁵. Pewną działalność na tym polu wykazał Związek Folklorystów Jugosławii, którego prace, ogłoszone na zjazdach, opublikowano

³ Przebadano tu obrzęd ludowy „kraljice”, związany z Zielonymi Świątami.

⁴ S. Knežević, M. Jovanović, *Jarmenoveci*, „Srpski etnografski zbornik”. Beograd t. 73: 1958, ss. 149.

⁵ Do 1958 r. był samodzielną instytucją, a obecnie istnieje jako Wydział Folklorystyczny Muzeum Krajowego w Sarajewie.

w osobnych wydawnictwach zbiorowych⁶. W Sarajewie rozwija natomiast działalność Instytut Bałkanologiczny.

Celem większości wymienionych prac opisowych było danie materiału dla dalszego opracowania i wysuwania wniosków o charakterze historycznym i ogólnokulturowym. Oprócz tego kierunku, do jakiego należy większa część etnologów Jugosławii, istnieją także etnolodzy nastawieni na badanie współcześnie zachodzących wydarzeń i procesów w życiu ludowym. W związku z tym należy wspomnieć, iż w Belgradzie w ostatnich czasach działa Instytut Nauk Społecznych z oddziałem socjologicznym, gdzie obok innych dyscyplin reprezentowana jest również etnologia.

Z pozostałych prac naukowo-pomocniczych wymienimy opracowany w Komisji dla Życia i Zwyczajów Ludowych Jugosłowiańskiej Akademii Nauk i Sztuk w Zagrzebiu indeks do 39 wydanych do tej pory tomów „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena”. W Muzeum Vojvodiny w Nowym Sadzie⁷ rozpoczęto gromadzenie materiałów do przyszłej jugosłowiańskiej bibliografii etnologicznej. Analogiczne prace prowadzone są w Muzeum Etnograficznym w Belgradzie i w Seminarium Etnologicznym w Zagrzebiu. Mówiąc o tej ostatniej placówce należy dodać, że jej pracownicy zebrali i przygotowali do druku materiał o tradycyjnych wiejskich „zadrużach”.

Wśród problemów dyskutowanych w omawianym okresie trzeba wymienić także próbę określenia terminologii i klasyfikacji jugosłowiańskich bajek ludowych i podań.

Działalność popularyzacyjna

W ciągu ostatnich dwu lat nasi etnolodzy wykazali swoją aktywność także na innych płaszczyznach, pośrednio związanych z ich specjalnością, a mianowicie rozwijali współpracę z radiem, filmem, uniwersytetem robotniczym itp., co pośrednio przyczyniło się do spopularyzowania etnologii wśród społeczeństwa Jugosławii. Mówiono o potrzebach i możliwościach wprowadzenia do nauki szkolnej zagadnień etnologicznych albo co najmniej literatury ludowej, muzyki, sztuki plastycznej, tańca itd. Osiągnięto to częściowo przez wprowadzenie cyklu audycji do „Szkolnego Radia” w Zagrzebiu pt. „Wyraz muzyczny naszych narodów”.

Wystawy. Do tejże działalności należy zaliczyć wszelkiego rodzaju wystawy. Jedną z nich to wystawa przygotowana w 1959 r. pt. „Wyroby tekstylne i ceramika Jugosławii”. Materiał etnograficzny wystawiono bez komentarzy etnologicznych, mając wyłącznie na uwadze jego stronę artystyczną. W wystawach podkreślono walory estetyczne eksponatów etnograficznych, umieszczając je obok materiału archeologicznego i nowoczesnych wyrobów artystyczno-przemysłowych.

Z pozostałych większych wystaw etnograficznych zorganizowanych w ostatnich dwóch latach należy wymienić: „Zabawki dziecięce” (Belgrad 1958), „Ozdoby ludowe XIX wieku” (Belgrad i inne miejscowości, 1958), „Tkaniny wełniane Sławonii i Baranji” (Osijek 1958), „Peča⁸ w Słowenii” (Lublana 1959), „Życie naszej wsi w przeszłości” (Bjelovar 1959), „Ludowa rzeźba w drzewie” (Belgrad 1959).

⁶ Rad kongresa folklorista na Bjelašnici 1955 i u Puli 1952, Zagreb 1958, ss. 195; Treći kongres folklorista Jugoslavije držan od 1–9 IX 1956 g. u Crnoj Gori, Cetinje 1958, ss. 344; Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957, Zagreb 1959, ss. 352.

⁷ Muzeum Vojvodiny w Nowym Sadzie posiada osobne wydawnictwa: „Rad Vojvodjanskih muzeja” (t. 1–6: 1952–1957) i Posebna izdanja Vojvodjanskog muzeja, t. 1: Banatske Here, Novi Sad 1958, ss. 426.

⁸ Peča — zawój kobiecy, wielka chustka na głowę.

Na uwagę zasługuje także wystawa nowszych publikacji etnologicznych tak krajowych, jak i obcych, która została urządzona w 1958 r. w Osijeku z okazji pierwszego Zjazdu Towarzystwa Etnologicznego Jugosławii. Przewidziana była również wystawa współczesnych czechosłowackich publikacji z zakresu etnologii, która miała się opierać na wymianie takiego samego materiału jugosłowiańskiego, jednak do realizacji tego cennego pomysłu niestety nie doszło.

Prace organizacyjne

Krótki przegląd naszych osiągnięć ostatnich dwu lat w zakresie etnologii⁹ nasuwa nam zasadniczy wniosek, a mianowicie, że nie było w Jugosławii ściślejszej koordynacji działania pomiędzy poszczególnymi instytucjami etnologicznymi, co miało już miejsce i w dawniejszych czasach. Był to jeden z powodów, że w czerwcu 1957 r. założono Towarzystwo Etnologiczne Jugosławii. Zasadnicza działalność tego Towarzystwa, które liczy już około 250 członków, przypada akurat na okres minionych dwu lat i w zasadzie można ją zreasumować następująco: a) organizowanie pracy nad Atlasem Etnologicznym Jugosławii; b) rozbudowanie działalności wydawniczej (Biblioteka Towarzystwa Etnologicznego Jugosławii)¹⁰; c) zorganizowanie centralnego czasopisma etnologów Jugosławii pt. „Etnološki Pregled”¹¹; d) próba skoordynowania pracy nad bibliografią etnologiczną Jugosławii; e) nawiązywanie współpracy z innymi dyscyplinami naukowymi, jak antropologia, farmacja i in.; f) próba rozwiązywania różnych aktualnych fachowych zagadnień; g) dwie narady, w których uczestniczyła znaczna ilość członków z całej Jugosławii (Osijek 1958 i Banja Luka 1959), oraz szereg mniejszych zjazdów na szczeblu republik.

⁹ Do ważniejszych prac wydanych w tym czasie należą m.in.: T. Djordjević, *Život i običaji narodni u Leskovačkoj Moravi*, „Srpski etnografski zbornik”, Beograd t. 70: 1958, ss. VII 724; tenże *Priroda u verovanju i predanju našega naroda, II*, „Srpski etnografski zbornik”, Beograd t. 72: 1958, ss. 272; M. Šuštar, *Slovenski ljudski plesi Primorske* (Dodatek: H. Neubauer, *Kinetografija in njeni znaki*), „Slovenski ljudski plesi”, Ljubljana t. 1: 1958, ss. 58+16; F. Marolt, M. Šuštar, *Slovenski ljudski plesi Koroške*, „Slovenski ljudski plesi”, Ljubljana, t. 2: 1958, ss. 68; M. Jagodić, *Narodopisna podoba Mengša in okolice*, Mengeš 1958, ss. 237; M. Bosković-Stulli, *Istarske narodne priče*, „Narodno stvaralaštvo Istre”, Zagreb t. 1: 1959, ss. 288; V. Čubrilo, *Terminologija plemenskog društva u Crnoj Gori*, „Posebna izdanja Srpske akademije nauka, CCCXXI, Etnografski institut”, Beograd t. 9: 1959, ss. 59; *Alpes orientales. Acta primi conventus de ethnographia Alpium orientium tractantis*, Slovenska akademija znanosti i umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 12. Institut za slovensko narodopisje, t. 3, Ljubljana 1959, ss. 200.

Ważniejsze czasopisma etnologiczne, ukazujące się w Jugosławii: „Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu”, Sarajevo t. 1 55: 1889–1943, nova serija t. 1–14: 1946–1959; „Srpski etnografski zbornik”, Beograd t. 1–73: 1894–1958; „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena”, Zagreb t. 1–39: 1896–1957; „Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu”, Beograd t. 1–20: 1926–1957; „Osječki zbornik”, Osijek t. 1–6: 1942–1958; „Slovenski etnograf”, Ljubljana t. 1–12: 1948–1959; „Glasnik Etnografskog instituta Srpske akademije nauka”, Beograd t. 1–7: 1952–1958; „Rad Vojvodjanskih muzeja”, Novi Sad t. 1–6: 1952–1957; „Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru”, Zadar t. 1–2: 1955–1958; „Glasnik Muzeja Kosova i Metohije”, Priština t. 1–2: 1956–1957; „Članci i gradja za kulturnu istoriju istočne Bosne”, Tuzla t. 1: 1957.

¹⁰ W serii wydawniczej Biblioteki Towarzystwa Etnologicznego Jugosławii (Biblioteka Etnološkog društva Jugoslavije) ukazał się z. 1: B. Škerlj, *Antropologija i etnologija*, Beograd 1959, ss. 40; z. 2: M. Gavazzi, *Sudbina stare slavenske baštine kod južnih Slavena*, Beograd 1959, ss. 41.

¹¹ „Etnološki Pregled” Beograd R. 1: 1959, ss. 91 (przyp. w korekcie).

Do tej pory najważniejszym osiągnięciem Towarzystwa Etnologicznego Jugosławii jest praca przygotowawcza nad Atlase Etnologicznym. Potrzebę opracowania Atlasu odczuwano już dawno. Jeszcze przed II wojną światową w Seminarium Etnologicznym Uniwersytetu w Zagrzebiu zbierano materiał do pojedynczych tematów¹². Przy tym jako lokalni korespondenci współpracowali także chłopcy wszystkich krain chorwackich. Późniejsze działania wojenne uniemożliwiły rozpoczęcie pracy i zahamowały ją na dłuższy okres. Dopiero teraz w ramach Towarzystwa Etnologicznego Jugosławii ponownie przystąpiono do ich wznowienia. Jest to dyktowane zarówno wagą metodologiczną Atlasu Etnologicznego, jak również przemianami zachodzącymi w tradycyjnej kulturze ludowej pod wpływem industrializacji i urbanizacji Jugosławii. Projekt Atlasu, opracowany przez Towarzystwo Etnologiczne Jugosławii, uznany został przez Związkową Radę do Pracy Naukowej jako podstawowe zadanie na najbliższy okres działalności. Ośrodek dla prac Atlasu Etnologicznego w Jugosławii znajduje się w Zagrzebiu, skupiając w specjalnej sekcji Towarzystwa, tzw. Społeczności Roboczej Atlasu Etnologicznego, zarówno etnologów, jak również i niefachowych współpracowników — wolontariuszy. Obecnie jest opracowywany pierwszy kwestionariusz, który obejmie szereg pytań zgrupowanych wokół 9 podstawowych tematów. Przy pomocy tego kwestionariusza rozpoczyna się wiosną 1960 r. pierwsze próbne prace terenowe.

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Djurdjica Palošija (Zagreb)
Tłum. z chorw. Z. Wagner

„ZBORNİK ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA”, Zagreb
R. 35 — 39: 1951 — 1957, wyd. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti
u Zagrebu.

„Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena”, aczkolwiek ma za sobą ponad pół wieku istnienia, jest jednym z młodszych czasopism etnograficznych Słowiańszczyzny¹. Zanim chorwaccy etnografowie przystąpili do wydawania swojego „Zbornika”, skrupulatnie przebadali wszystkie pozytywne i negatywne cechy — zarówno natury merytorycznej, jak i formalnej — fachowej słowiańskiej literatury etnograficznej, wyciągając z nich wnioski praktyczne. W referacie zamieszczonym w pierwszym roczniku „Zbornika” dr A. Radić omawia dotychczasowe, najważniejsze jego zdaniem, pozycje słowiańskich wydawnictw periodycznych, analizuje działy i zawarte w nich artykuły, poddając krytyce charakter, cel, zakres i praktyczną przydatność poszczególnych czasopism².

¹² Częściowo materiał ten był ogłoszony w publikacjach Seminarium.

¹ „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena”. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Uredio Prof. Ivan Milčetić, Svezak I, Zagreb 1896, ss. 358. Jest to właściwie pierwsze chorwackie wydawnictwo etnograficzne.

² Przed „Zbornikiem” w Jugosławii wychodził już „Letopis Matice slovenske” i od 1894 r. „Srpski etnografski zbornik”, wydawany przez Srpska Kraljevska Akademija. Z czasopism, które posłużyły „Zbornikowi” za pierwowzór, najstarszym słowiańskim periodykiem etnograficznym jest polska „Wisła”, miesięcznik geograficzno-etnograficzny, wychodzący od 1887 r. Po nim, w 1889 r., ukazał się bułgarski „Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina”, a następnie od 1890 r. „Živaja Starina”, periodyk działu etnograficznego carskiego rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. Tuż za nim, w 1891 r., wydawać zaczęto w Czechach „Český Lid”, zbiór poświęcony studiom czeskiego ludu, zawierający poza etnografią i inne działy.

W słowie wstępnym od redakcji, towarzyszącym pierwszemu tomowi „Zbornika”, czytamy, iż charakter, cel i zakres czasopisma zawarty jest zarówno w jego tytule, jak i nazwie wydającej go Akademii, „która równym staraniem otacza język, historię, przyrodę, jak i inne dziedziny nauki i kultury swych południowoślowiańskich ziem”. Przede wszystkim jednak „Zbornik” winien opracowywać wszelkie przejawy kulturowe życia ludu serbskiego i chorwackiego, „tego dwuimiennego narodu”³.

Już wówczas Radić kładzie duży nacisk na powiązanie teorii z praktyką oraz na taki charakter pisma, aby było dostępne i zrozumiałe nie tylko dla uczonych, ale i dla ludu. Pragnie, aby „Zbornik” otworzył swoje szpalty zarówno dla ściśle naukowych prac i artykułów, jak i materiałów nadsyłanych przez prostych ludzi, biorąc wzór z polskiej „Wisły”, zamieszczającej w dziale *Poszukiwania* materiały ludzi dobrej woli, interesujących się kulturą ludową. Według zapowiedzi Radića „Zbornik” ma być czasopismem wyłącznie etnograficznym, a nie wielobranżowym, jak na przykład ówczesne czasopisma polskie czy czeskie⁴.

„Zbornik” nie zawsze wychodził regularnie. Do 1939 r. ukazały się 34 roczniki, a dopiero w parę lat po drugiej wojnie światowej Jugosłowiańska Akademia Nauki i Sztuki wznowiła to ciekawe wydawnictwo. Rocznik 35 został wydrukowany w 1951 r., ale i obecnie dalsza rytmiczność wydawania czasopisma nie jest bez zarzutu.

W pierwszym roczniku „Zbornika” postępowy Radić wyraził pogląd, iż od tysięcy lat istnieje sztuczny podział narodu na posiadającą warstwę oświeconą oraz warstwę uciśnioną i ciemną. Pierwsza warstwa, stanowiąca mniejszość w narodzie, przyjęła gotowe wzory cywilizacji grecko-rzymskiej oraz religię chrześcijańską, natomiast ogromna większość narodu poprzez długie wieki kultywowała własną kulturę i stare wierzenia. Jednakże dzięki zwycięstwu idei humanistycznych zaczyna następować niwelacja klasowych różnic w narodzie; czas więc, aby zebrać wszystkie skarby ludowej kultury, pokazać ludowi prawdę o nim samym, aby przyjął ją otwartym sercem. Takiemu zadaniu ma służyć „Zbornik”⁵.

Czytelnik polski rad by dowiedzieć się, jaki był dalszy kierunek rozwijającego się „Zbornika”, a przede wszystkim, jak dalece powojenne, przełomowe na wielką skalę zmiany zarówno polityczne, jak i społeczno-gospodarcze odzwierciedlają się w etnografii jugosłowiańskiej, w jakim stopniu materialistyczny pogląd na świat kształtuje podejście jugosłowiańskich etnografów zarówno w wysuwanej na czoło problematyce, jak i metodach badawczych. Niestety, wbrew oczekiwaniom, 35 tom „Zbornika”, który ukazał się jako pierwszy po długoletniej przerwie, nie przynosi ani jednego artykułu dyskusyjnego, ba, redakcja ani jednym zdaniem nie kwituje bądź co bądź doniosłego faktu wznowienia wydawnictwa, i to jednego z bardziej poczytnych czasopism jugosłowiańskich, a co gorsza, zlikwidowany został dział referatów dyskusyjno-krytycznych i bibliografii. Powojenny „Zbornik” zawiera większe lub mniejsze artykuły opisowe, analityczne opracowania wąskich tematycznie zagadnień, bez komentarzy, dyskusji i polemik, na skutek czego czytelnik nie jest w stanie zorientować się w celach i zadaniach jugosłowiańskiej etnografii. Być może, rolę informacyjną spełniają inne, tak liczne po wojnie, czasopisma etnograficzne⁶,

³ „Zbornik...”, t. 1: 1896, s. VII—VIII.

⁴ Jak wiadomo, na przykład „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” (wychodzący od 1877 r.) posiadał działy: archeologiczno-antropologiczny, antropologiczny (w ściślejszym znaczeniu) i etnologiczny. „Wisła” była czasopismem geograficzno-etnograficznym, a „Český Lid” posiadał 2 działy: kulturowo-historyczny i etnograficzny oraz antropologiczny i archeologiczny.

⁵ Ob. referat A. Radića, „Zbornik...”, t. 1: 1896, s. 321—322.

⁶ Bibliografię jugosłowiańskich czasopism etnograficznych, naukowych i popularnonaukowych oraz samoistnych publikacji za okres 1945—1950 znajdzie czy-

jednakże ze względu na ich niedostępność a powagę „Zbornika” byłoby wskazane zaopatrywanie każdego tomu w bardziej syntetyczne artykuły, pozwalające na zorientowanie się w obecnym przyjętych kierunkach i w ogóle działalności etnograficznej Południowych Słowian. Mamy nadzieję, iż nawiązane niedawno kontakty pomiędzy etnografami Jugosławii i Polski, czego dowodem jest zamieszczanie artykułów ezolowych uczonych jugosłowiańskich w „Etnografii Polskiej”⁷, są dobrym zapoczątkowaniem współpracy.

Pięć tomów powojennego „Zbornika” zawiera ogółem 25 publikacji (artykułów, przyczynków i monografii); są to prace zarówno z dziedziny etnografii, jak i nauk pokrewnych o różnym ciężarze gatunkowym, niemniej bardzo ciekawych i o dużej wartości materialowej. Podział tych publikacji i zakwalifikowanie ich do różnych działów kultury ludowej napotyka duże trudności, szczególnie w pracach z pogranicza etnografii i innych nauk. Z grubsza biorąc, można jednakże z ogólnej liczby 25 pozycji wyodrębnić 13 dotyczących folkloru, 1 z kultury społecznej, 6 publikacji z dziedziny kultury materialnej, 1 pracę demograficzną oraz 4 monografie: etnograficzną, gospodarczą i dwie historyczne. Z owych 25 opracowań 10 opartych jest na współczesnych badaniach terenowych podbudowanych literaturą i źródłami archiwalnymi, a pozostałych 15 stanowi opracowanie wcześniejszych, również średniowiecznych materiałów. I tu z uznaniem należy podkreślić fakt tak częstego korzystania i opracowywania przez etnografów jugosłowiańskich źródeł historycznych, poprzedzonego żmudnym rozszyfrowywaniem rękopisów lub pierwodruków pisanych chorwacką glagolicą lub tłumaczeniem tekstów łacińskich, włoskich, greckich, niemieckich i tureckich. Świadczy to o wielostronnym przygotowaniu naukowym autorów, podnosząc dodatkowo walor ich prac.

Czytelnika polskiego może zdziwić stosunkowo duża ilość artykułów dotyczących folkloru w porównaniu z opracowaniami kultury materialnej. Literatura ludowa w Jugosławii, ludowe pieśni liryczne, legendy, podania, a szczególnie eposy bohaterskie są od 250 przeszło lat przedmiotem szczególnego zainteresowania zarówno historyków literatury, jak i etnografów. Ona to właśnie, otaczana troskliwą opieką, żyje do dzisiaj wśród ludu, choć często w zmodyfikowanej w stosunku do pierwszych wersji formie. W czasie kilkunastowiecznej niewoli politycznej pod jarzmem tureckim, przy równoczesnym ucisku szowinizmu greckiego, bohaterskie pieśni o dawnej świetnej przeszłości Słowian Południowych, śpiewane przez lud, pozwoliły przetrwać wszystkie poniżenia, wierzyć w przyszłość, a co najważniejsze, zachować własną osobowość i specyfikę narodową. Jugosłowiańska pieśń ludowa stała się ambasadorem uciśnionych i zapomnianych na forum międzynarodowym ludów bałkańskich, otwiera jej okna na szeroki świat. W okresie, kiedy w Europie dla pobudzenia ducha narodowego powstawały liczne fałszyfikaty, tworzone oczywiście z pobudek patriotycznych, jak na przykład „Pieśni Osjana” Macphersona⁸, narody Jugosławii oszłomiły Europę autentyzmem licznych eposów, z których wiele przejęła literatura światowa. Nic więc dziwnego, że literatura ludowa przeszła do narodowego skarbcza Jugosławii i stanowi przedmiot jej dumy.

telnik w artykule Rady Marković-Boreli, *Prilog etnološkog i folklornog bibliografiji (1945—1950)*, „Glasnik etnografskog instituta Srpske akademije nauka”, knj. II—III: 1953—1954.

⁷ Branimir Bratanić, *Nekoliko napomena o tehničkoj konstrukciji starog slavenskog pluga*, „Etnografia Polska”, t. 3: 1960; Milovan Gavazzi, *Zapadno-panonski slavenski pojas u davini*, „Etnografia Polska”, t. 3: 1960.

⁸ M. Janković, *Ossian potičaj za sakupljanje narodnih pjesama kod južnih Slavena*, „Zbornik...”, t. 38: 1954.

Jugosławia otacza pietyzmem zarówno dawne pieśni ludowe i ich pierwszych zbieraczy i propagatorów, jak również współczesnych twórców ludowych, opiewających nowe czasy w poetyckich formach. Do tych zasłużonych pierwszych folklorystów-zbieraczy, których nazwiska nie zawsze są znane szerokiemu ogółowi etnografów, należą: Dositiye Obradović (1739—1811), Andrija Kačić-Miošić (1704—1760), Bartłomiej Kopitar (1780—1844) i Vuk Karadžić (1787—1864). Dodajmy, że duża zasługa w zbieraniu, kultywowaniu i opracowywaniu literatury ludowej Jugosławii przypada tamtejszemu duchowieństwu, a większość folklorystów wywodziła się z klasztorów. Właśnie w 250 rocznicę urodzin Fra Andrija Kačića-Miošića ukazał się 38 tom „Zbornika”⁹, który cały jest poświęcony działalności tej wybitnej postaci. O Kačiću piszą trzej autorzy. Fra J. Šetka¹⁰ w obszernym artykule zarysowuje ogólnie dzieje Jugosławii do XVIII w., po czym przechodzi do analizy jego dzieła, znanego pt. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, w którym to znajdują się obok autentycznych pieśni ludowych zebranych przez Kačića jego własne utwory, przeważnie o bojach Dalmatyńców z Turkami, pisane na wzór ówczesnych pieśni ludowych. Ta dosłownie „benedyktyńska” publikacja, zawierająca 802 przypisy, chyba wyczerpująco naświetla pracę i działalność jednego z pierwszych zbieraczy i twórcy ludowej poezji. Pieśni Kačića rozpowszechniły się w całej Jugosławii (dotarły nawet do Macedonii), a hipotezy na temat dróg, jakimi z Dalmacji przeszły aż na drugie kresy Jugosławii, przedstawia H. Polenaković¹¹. Wreszcie T. Matić¹² daje pełne zestawienie wszystkich wydań *Razgovora ugodnoga*... Począwszy od 1756 r. do chwili obecnej ukazało się ich ok. 40.

Współczesnym zbieraczem, idącym w ślady Kačića, równie jak on zakonnikiem, jest Stjepan Grčić, o którym pisze S. Bujas¹³, poświęcając również uwagę gęślarzowi Božo Domnjakovi, który „wyspiewał” Grčićowi fantastyczną ilość tekstów, bo liczących ponad 30 000 wierszy epicznych, a nadto wiele opowieści prozą¹⁴. O innej śpiewaczce (kazivačica), Matiji Šešelji, pisze Olinko Delorko¹⁵. W 1953 r. autor kilka zapisanych pieśni Šešelji porównał ze zbiorkiem Čuki, któremu Šešelja recytowała owe pieśni 67 lat temu. Otóż przy porównaniu okazało się, co jest tak charakterystyczne dla pieśniarzy Południowych Słowian, że Šešelja nie powtarza wiernie swoich pieśni, lecz przetwarza je, wykazując przy tym duży talent poetycki. Zmiany zachodzą nie tylko w wersyfikacji, lecz i w charakterze pieśni. Podczas gdy dawniejsze jej pieśni, śpiewane w młodości, były dydaktyczno-ironizujące, po latach przybrały charakter aforystyczny.

Tym wszystkim, którzy mogą wątpić w autentyczność postaci opiewanych w eposach, daje odpowiedź S. Banović¹⁶, udowadniając na podstawie metryk i za-

⁹ „Zbornik...”, t. 38: 1954, ss. 280. Wyd. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Redakcja: Akademik Dragutin Boranić i prof. dr Milovan Gavazzi, *O 250 godišnjici rođenja Fra Andrije Kačića-Miošića*.

¹⁰ J. Šetka, dr fra, *Fra Andrija Kačić-Miošić i narodna pjesma*, „Zbornik...”, t. 38: 1954.

¹¹ H. Polenaković, *Kačićeve pesme u Makedoniji*, „Zbornik...”, t. 38: 1954.

¹² T. Matić, *Izdanje Kačićeva „Razgovora ugodnoga”*, „Zbornik...”, t. 38: 1954.

¹³ G. Bujas, *Sakupljac Grčić i guslar Božo Domnjak*, „Zbornik...”, t. 38: 1954.

¹⁴ Jak wielka jest zdolność odtwórcza pieśniarzy Jugosławii, podajemy dla porównania, iż jedna z najwybitniejszych polskich śpiewaczek ludowych, Anna Czyż z Wisły-Malinka w pow. cieszyńskim, posiadała w swoim repertuarze niewiele ponad 400 pieśni, tj. zawierających około 5000 wierszy.

¹⁵ O. Delorko, *Matija Šešelja, kazivačica narodne poezije na Dugom otoku*, „Zbornik...”, t. 38: 1954.

¹⁶ S. Banović, „*Glasovitiji junaci, o kojima su se za Kačićeva života u Dalmaciji pjevale narodne pjesme*”, „Zbornik...”, t. 38: 1954; tenże, *Dva priloga poznavanju historijskih lica naše narodne pjesme*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

pisów archiwalnych, iż pieśni o junakach chorwackich walczących przeciw muzułmanom, powstałe za czasów Kačića, dotyczą żyjących wówczas bohaterów narodowych.

Jak żywotna wśród ludu jest twórczość epicka, pisze S. Banović¹⁷. Mianowicie opiewane są przez pieśniarzy jugosłowiańskich nawet przeżycia żołnierzy pierwszej wojny światowej, którzy po wielu latach tułaczki wracają wreszcie w rodzinne strony. Autor porównuje przy tym *Odyseję* Homera z pieśnią o Primoreu Iliji, znajdując analogie nie tylko w zestawieniu sylwetek bohaterów, lecz również kolei losów, jakie przechodzili, i sytuacji, w których się znajdowali.

Podobnie dawność niektórych opowieści ludowych udowodnił Nikola Bonifačić Rožin¹⁸. Dokonał on mianowicie konfrontacji zebranych i zapisanych przez siebie w gwarze podań z miejscowości Punat na wyspie Krk z glagolicznymi matrycami z lat 1594–1832, znajdującymi się w archiwum Akademii, stwierdzając, iż niektóre pokrywają się w zupełności z żywymi jeszcze dziś podaniami, zawierającymi wątki znane odleglejszym epokom. W związku z tym należałoby wspomnieć o artykule Drago Chloupek¹⁹, omawiającym na szerokim tle porównawczym podanie o „mogucie”, znane „na posavskoj nizini”, nie mające co prawda potwierdzenia w piśmiennych zabytkach glagolskich, ale należące niewątpliwie do grupy jednych z najdawniejszych wątków wierzeniowych trzech kontynentów. „Mogut” to stwór ludzki urodzony przez kobietę, której ciąża trwała 7–9 lat. W innej wersji „mogut” jest dzieckiem martwej matki. Wierzenia analogiczne lub zbliżone, jak podaje Chloupek, odnajdujemy w podaniach albańskich, greckich, marokańskich i chińskich.

Folklorysty jugosłowiańscy zajmują się nie tylko gromadzeniem i opracowywaniem ludowych pieśni, ale również „rewindykowaniem” bezprawnie przywłaszczonych skarbów ich kultury przez inne narody. J. Ravlić²⁰ po bardzo dokładnych poszukiwaniach udowodnił, iż pieśń *Sidila moma kraj mora*, uważana w Italii za włoską, jest autentycznym wytworem ludowym z okolic Dubrownika i śpiewana jest po dziś dzień w okolicy Senj.

W Jugosławii, podobnie jak i u nas, a także i gdzie indziej (na przykład w ZSRR, na Węgrzech, w Czechosłowacji) w okresie powojennym zaznaczyła się wśród historyków kultury silna tendencja do opracowywania i publikowania źródeł historycznych, charakteryzujących byt ludności odległych epok. Etnografowie jugosłowiańscy uważają, że wiele materiałów do kultury ludowej dostarczyć mogą dokumenty średniowieczne i późniejszych epok. Liczne archiwalia i publikacje opisujące ludy i podróże, przepowiednie, zeznania, opisy cudów, przedziwnych zdarzeń, uroczystości itp. przyniosą niewątpliwie także materiał naświetlający kulturę współczesnego ludu. Na dowód może posłużyć artykuł M. Stojkovića²¹, w którym autor ze znanej mu literatury z lat 1487–1847 przytacza teksty dotyczące czarów, uroków, leczenia ziołami itp.

Również Vladislav Cvitanović²² na podstawie źródeł archiwalnych z 1640 r. opisuje zwyczaj wybierania na 1 rok wiejskiego króla na wyspie Iż, podając czas, miejsce i sposób elekcji, przebieg uroczystości i opis insygniów władzy i in. Podobny

¹⁷ S. Banović, *Motivi iz Odisije u narodnoj hrvatskoj pjesmi iz Makarskog primorja*, „Zbornik...”, t. 35: 1951.

¹⁸ N. Bonifačić Rožin, *Puntarska predaja i puntarske glagoljske matice*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

¹⁹ D. Chloupek, *Mogut*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

²⁰ J. Ravlić, *O hrvatskoj narodnoj pjesmi „Sidila moma kraj mora”*, „Zbornik...”, t. 38: 1954.

²¹ M. Stojković, *Historijski prilozi etnografiji Hrvata*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

²² V. Cvitanović, *Dea priloga o „biranju kraljeva” u Dalmaciji*, „Zbornik...”, t. 35: 1951.

zwyczaj w 1749 r. panował także w Dalmacji, gdzie wybierano „kneza” lub „dužda” (doże).

Podobnie ważnego materiału historycznego dostarczają nam opisy lustracyjne. Tomo Matić²³ daje własne tłumaczenie łacińskiego opisu regionu Pożęge, sporządzonego w 1783 r. przez dwóch ówczesnych uczonych: Pillera i Mitterpachera. Na skutek klęsk żywiołowych, które nawiedziły ziemię pożęską w 1782 r., delegowani przez rząd Piller i Mitterpacher scharakteryzowali zarówno zniszczenia regionu (żupanija), jak i wygląd oraz życie ówczesnych jego mieszkańców. Jest to właściwie krótka monografia, zawierająca sporo materiału etnograficznego. Autorzy opisują: ubiory, budynki mieszkalne (kuća) i gospodarcze, zadrugę i jej organizację, codzienne zajęcia jej członków, pożywienie, choroby i ich leczenie oraz uprawę roli (zboża, tytoń) i hodowlę zwierząt (woły, kozy, konie).

Również Gršković i Štefanić²⁴ publikują opatrzone licznymi komentarzami pamiątnik Josipa Antuna Petrisa, pana na Vrbniku, przeznaczony dla jego najstarszego syna. Pierwszy zeszyt zawiera pouczenia obyczajowe, moralne wskazówki. Dla etnografów ważniejszy jest zeszyt drugi pamiątnika, gdzie Petris, amator archeolog i ludoznawca, przekazuje synowi opis grodu i okolicy, jego mieszkańców, ich życia i obyczajów.

Szczegółowy materiał dotyczący dawnego pożywienia podaje Milenko S. Filipović²⁵. Autor stwierdza, iż owoce dębu zajmowały poczesne miejsce w jadłospisie ludności Bałkanów. Ludy bałkańskie, znając wartości odżywcze i lecznicze żołądźi, korzystały z nich od dawna. Powszechnie stosowane było wypiekanie chleba z żołądźi; nadto spożywano żołądźie pieczone i gotowane, sporządzano z nich namiastkę kawy; znajdowały one również zastosowanie w ludowym lecznictwie. Dalej autor przytacza podania mówiące o potrzebie spożywania żołądźi przez ludność oraz podaje przykłady występowania dębowych żołądźi w obrzędach kultowych. Obok żołądźi spożywano również bukowe bukwie, te jednak miały daleko mniejsze zastosowanie i znaczenie u ludności bałkańskiej.

Przy wydobywaniu danych historycznych do kultury wsi autorzy jugosłowiańscy nie zapominają również o podobnym materiale charakteryzującym stan ówczesnych miasteczek, a zwłaszcza zagadnienia rzemiosła i cechów oraz organizacji rynku handlowego. Tak na przykład H. Kreševljaković opisuje życie Mostaru na przestrzeni lat 1463–1878²⁶. Autor kreśli dzieje miasta, obdarzając szczególną uwagą jego centrum handlowe nad rzeką Neretwą, charakteryzuje warsztaty, sklepy i magazyny zgrupowane w rynku, z podaniem rozplanowania i urządzenia wnętrza oraz sposobów konstrukcji. Nie pomija również nierozdzielnie z dzielnicą handlową związanych zajazdów i karczem. Kreševljaković omawia ówczesne środki płatnicze, podaje ceny niektórych artykułów rolniczych, inwentarza oraz nieruchomości itd. W dalszej części pracy autor syntetycznie omawia rozwój rzemiosła i cechów mostarskich aż do XVIII w. W 1762 r. szczególnie rozwinięty był przemysł kowalski, zbrojeniowy (wyrób szabel, noży, strzelb), kożusznicy, tekstylny oraz spożywczy (młyny, pie-

²³ T. Matić, *Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka*, „Zbornik...”, t. 35: 1951.

²⁴ I. Gršković, V. Štefanić, „*Nike uspomene starinske*” Josipa Antuna Petrisa (1787–1868), „Zbornik...”, t. 37: 1953.

²⁵ M. S. Filipović, *Žiru ishrani balkanskih naroda*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

²⁶ H. Kreševljaković, *Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini 1463–1878*, II: Mostar, „Zbornik...”, t. 35: 1951. Jest to druga część pracy, która pod tym samym tytułem publikowana była w „Zborniku...” w 1939 r.

karnie). Autor zwraca uwagę, że Mostar jako silny ośrodek rzemieślniczy zaspokajał rolniczo-hodowlaną okolicę.

Poza wydobywaniem i komentowaniem materiałów archiwalnych, nasświetlających byt ludności Południowych Słowian w ubiegłych epokach, etnografowie jugosłowiańscy zajmują się również badaniami terenowymi. Typowymi tematami publikowanymi w „Zborniku” to sprawy ubiorów i związanego z nimi tkactwa. Olga Oštrić²⁷ na podstawie swoich badań, przeprowadzanych na wyspie Lopud, przedstawia tkactwo i warsztaty tkackie u tamtejszej ludności. Do niedawna Lopud była bardzo dużym ośrodkiem tkackim. W niektórych chatach spotkać można było i dwa warsztaty. Tkali niemal wszyscy mieszkańcy. Dziś rzemiosłem tym zajmują się tylko 3–4 kobiety. Autorka wychodzi od współczesnego tkactwa na wyspie, opisując pełny proces technologiczny, do folowania sukna włącznie, analizuje typowe spłoty tkanin, zakładając rysunki z opisem kolorów wełny. Na koniec O. Oštrić opisując początki tkactwa w pobliskim Dubrowniku stwierdza, iż już w XV w. powstały na terenie miasta liczne manufaktury, zatrudniające chałupniczo ludność z pobliskich wsi i wysp. Prawdopodobnie Lopud był także takim ośrodkiem pracy chałupniczej, pracującym dla manufaktur dubrownickich.

Rozwijały się również wyroby usługowe dla tkaczy. Na przykład Josip Buturac²⁸ w artykule o wytwórcach tkackich grzebieni (płoch) opisuje 3 wsie będące ośrodkami tego rzemiosła, a mianowicie Ruševo, Djedina Rijeka i Sovski Dol. W ubiegłym stuleciu, a nawet jeszcze po pierwszej wojnie światowej, rzemiosłem tym zajmowało się wielu mieszkańców wsi. Obecnie kontynuuje go zaledwie kilkunastu rękodzielników. Rzemieślnicy sami sprzedawali swoje wyroby. Obecnie w związku z zanikaniem tkactwa ginie również wyrób tkackich grzebieni. Autor bardzo sumiennie opisuje technologię wyrobu płoch, przytaczając liczne dobrze wykonane fotografie poszczególnych czynności.

Niejako uzupełnieniem dwóch poprzednich jest artykuł Jelki Ribarić²⁹ o foluszach i folowaniu sukna w Istrii. Autorka stwierdza, iż tkactwo w XIX w. odgrywało bardzo dużą rolę. Surowcem była wełna, odbiorców nie brakowało, bo ludność nosiła ubiory wyłącznie rodzimego wyrobu. Z pięciu foluszy istniejących w XIX w. na Półwyspie Istrijskim zachowały się do dzisiaj tylko dwa. Autorka przedstawia dzieje wszystkich foluszy, a na kilku tabelach, fotografiach i rysunkach podaje nazwy poszczególnych części urządzenia do folowania oraz opis technologiczny.

Dodajmy jeszcze, że również dużym zainteresowaniem, podobnie jak i gdzie indziej, cieszy się pasterstwo. Dimitrije Sabadoš³⁰ omawia hodowlane i mleczarskie budynki w górskich osiedlach doliny Vrata. Pisz o szałasach, szopach i serowniach, niektóre z nich pochodzą jeszcze z XVIII i XIX w. (zniszczone w czasie wojny odbudowywane są bez uwzględniania tradycyjnych wzorów). Poza dokładnym opisem poszczególnych budynków autor zamieszcza plany (rzuty poziome), fotografie, uwzględnia funkcje poszczególnych pomieszczeń, podaje nazwy gwarowe itd.

Tak mniej więcej przedstawiałyby się zagadnienia i tematyka etnograficzna zamieszczona w „Zborniku”. Nie sposób jednak nie wspomnieć o jednym jeszcze, i to ważnym metodycznie, zagadnieniu, jakim jest niewątpliwie sposób ujęcia monografii wsi. Interesuje nas przede wszystkim ujęcie tego zagadnienia od strony

²⁷ O. Oštrić, *Tkanje i tkalacke sprave na otoku Lopudu*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

²⁸ J. Buturac, *Brdari Ruševa i okolice*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

²⁹ J. Ribarić, *Stupe i stupanje sukna u Istri*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

³⁰ D. Sabadoš, *Stočarske i mliječarske zgrade planinskih stanova u dolini Vrata (Juljske Alpe)*, „Zbornik...”, t. 37: 1953.

etnograficznej, bo „Zbornik” publikuje również monografie typu geograficzno-ekonomicznego³¹.

Zamieszczona monografia etnograficzna Jardaša³², jako przykładowa, zdaje się nie spełniać swojej roli. Ivo Jardaš, autor monografii ziemi kastawskiej, jest autochtonem, znającym dobrze tamtejsze stosunki. Materiały do monografii zbierał w okresie międzywojennym i oddał część do druku w 1939 r., jednakże wojna uniemożliwiła ich wydanie. Po wojnie brał dwukrotnie udział w badaniach J. A. Z. i U., prowadzonych przez prof. Gavazziego w rejonie Kastav, a materiały zebrane w tym czasie stanowią uzupełnienie materiałów przedwojennych. Cała praca pisana jest w narzeczu czakawskim, gwarą z regionu Kastav.

Monografia posiada charakter opisowy, zawiera dużo ciekawych, choć bardzo nierównomiernie i nieproporcjonalnie (ilościowo) zebranych materiałów, przy czym układ jest zaskakujący. Po wstępie, w którym autor umieszcza kilka charakterystycznych anegdot (s. 9–16), przedstawione są zwyczaje doroczne związane ze świętami, ważniejszymi niedzielami itp. (s. 17–79), nazwy miesięcy i pór roku (s. 80–83), zwyczaje weselne (s. 84–96), pogrzebowe (s. 99–102), czary i wiara w demony (s. 102–115). Dalej autor przedstawia region jako jednostkę administracyjną, podaje statut z 1490 r., wylicza podregiony, wskazując ich cechy charakterystyczne i tradycje (s. 116–171), opisuje wiejskie budynki mieszkalne i ich wnętrza (s. 172–188), zróżnicowanie gleb i kultury rolne (s. 189–252), zwierzęta domowe, hodowlę, produkty zwierzęce i choroby bydła (s. 259–284), owoce (s. 284–291), zwierzęta dzikie i łowienie ich (s. 292–307), lasy (s. 308), kamienie i fosy (s. 309–310), warunki klimatyczne (s. 311–316). W dalszym ciągu autor pisze o rzemieślnikach, ich wytworach i tradycji (s. 317–353), emigracji z kraju do Ameryki (s. 354–361), o stroju ludowym (s. 362–363), o cechach fizycznych mieszkańców (s. 364), tańcach ludowych (s. 365), pieśniach (s. 366–384) i przysłowiach (s. 385–386). Na s. 387–409 znajduje się słownik mniej znanych wyrazów.

Przytaczam w całości układ wymienionej monografii, gdyż zagadnienia prac tego typu są obecnie żywo omawiane w europejskiej literaturze etnograficznej. Poszukiwania i nowe rozwiązania są zapewne znane etnografom jugosłowiańskim, tym bardziej ze jednym z redaktorów „Zbornika”, a obecnie zdaje się jedynym, jest wybitny etnolog słowiański, prof. dr Milovan Gavazzi, tak wysoko ceniony w naszych kołach etnograficznych.

Irena Nizińska

Niemiecka Republika Demokratyczna

ETNOGRAFIA ŁUŻYCKA W 1959 ROKU

Badania kultury ludowej na Łużycach, w porównaniu do etnograficznych badań przeprowadzanych w innych krajach, były nieznaczne. Przyczyna tego tkwiła w dawnych nie sprzyjających warunkach politycznych, które czyniły niemożliwym na tych terenach podejmowanie tego rodzaju systematycznej pracy naukowej. Dopiero w obec-

³¹ I. Rubić, *Slavonski i Bosanski Brod*, „Zbornik...”, t. 36: 1953. Szczególną uwagę przywiązuje autor do bogactw naturalnych okolicy Brodu, do zajęć ludności (rolnictwo na rozlewiskach Sawy, uprawa ryżu i hodowla), głównie zaś do przemysłu. Na końcu swej pracy Rubić daje plan ekonomicznego zagospodarowania i rozwoju Brodu i jego okolicy.

³² I. Jardaš, *Kastavština*, „Zbornik...”, t. 39: 1957.

nym okresie powojennym po zniesieniu społecznego i narodowego ucisku Serbów łużyckich i wprowadzeniu demokratycznych reform oraz przy szerokiej pomocy, jak również poparciu całego serbskiego życia kulturalnego przez państwowe organy Niemieckiej Republiki Demokratycznej stan ten uległ zmianie.

W 1951 r. założono w Budziszynie (Budyšin) Instytut Serbskiego Ludoznawstwa, który w następnych latach został przyłączony do Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie. W Instytucie tym po raz pierwszy zorganizowano ośrodek naukowej działalności etnograficznej dla Łużyc. Naturalnie pracę musiano rozpocząć od podsumowania dotychczasowego stanu rozwoju, tj. przystąpić do rzędu zadań, które w innych krajach już dawno zostały ukończone. Wykonanie tej pracy było oczywiście związane z wykształceniem młodych kadr naukowych.

Gromadzenie materiałów

Ponieważ w poprzednich dziesięcioleciach zbieranie dóbr kulturowych dokonywało się nierównomiernie i sporadycznie, przeto na pierwszym miejscu wśród naszych etnograficznych zadań postawiono zebranie brakujących materiałów. Braki te odnoszą się przede wszystkim do kultury materialnej. Zadanie to było tym bardziej naglące, iż szybko postępujące współczesne uprzemysłowienie Łużyc przynosi ze sobą głęboko sięgające zmiany w świadomości, sposobie życia i kulturze.

Zbieraniem materiałów zajęła się specjalna Komisja utworzona w Instytucie Serbskiego Ludoznawstwa w Budziszynie. W 1959 r. znaleziono i zinwentaryzowano wiele cennych, starszych sprzętów domowych i narzędzi pracy. Przedmioty te nie mają jeszcze należytego zabezpieczenia i winny być w niedalekiej przyszłości zgromadzone w centralnym muzeum serbskiej kultury ludowej. Z innych osiągnięć w zakresie kultury ludowej należy wymienić prace B. Nawki, który utrwalił za pomocą filmu i magnetofonu wiele tradycyjnych form życia, a głównie zwyczajów weselnych. Poza tym J. Rawp (Raupp) kontynuował zbieranie materiałów z dziedziny folkloru muzycznego. On to stworzył wartościowe archiwum poezji i muzyki ludowej, które zawiera obok licznych dawnych wariantów wiele nowych, dotąd nie notowanych pieśni łużyckich. Również w Instytucie Serbskim Uniwersytetu im. Karola Marksa w Lipsku zaczęto gromadzenie bogatych, ale dla zbieracza już ledwo uchwytnych powiedzeń, sentencji i przysłów. W tymże Instytucie przeprowadzono systematyczne opisy dużej ilości bajek rozmaitych kategorii poszczególnych serbskich dialektów.

Studia i publikacje

W porównaniu z szeroko rozwiniętą pracą zbierawczą właściwa praca naukowa postępuje powoli. Jednakże za rok ubiegły (1959) możemy wykazać się kilkoma wykonanymi lub nawet wydrukowanymi pozycjami. Jan Rawp, folklorysta z budziszynskiego Instytutu, dokończył rozległe źródłowe studium o instrumentalnej muzyce ludowej (*Beiträge zur Geschichte der polabischen und sorbischen Volksmusik*). W pracy tej zostały zebrane i krytycznie omówione wszystkie znane dotychczas materiały dotyczące muzyki ludowej, instrumentów, sposobów gry oraz ich społecznych funkcji. Młody badacz uwzględnił cały dorobek, poczynwszy od notatek rozsypanych w średniowiecznych pismach aż do materiałów archiwalnych zebranych w XIX wieku. Trzeba się jednak liczyć z tym, iż praca zostanie wydrukowana dopiero w 1961 r.

W zeszytach poświęconych monograficznym studiom o serbskich strojach ludowych, pozostających pod redakcją P. Neda i M. Nowaka, ukazał się tom 3, w którym

E. Krawc opracował strój Wojerecy¹. W następnych latach szereg ten zamkną dwa tomy: jeden obejmie stroje ludowe noszone na terenie Dolnych Łużyc, a drugi zaś stroje już nie istniejące.

Z końcem 1959 r. ukazała się nakładem Domowina w Budziszynie pierwsza, bardzo szczegółowo potraktowana ze stanowiska architekta, praca o ludowym budownictwie E. Deutschmanna (Dučman)². Jest to monografia najstarszej formy serbskiego drewnianego domu o konstrukcji węglowej, powszechnej w lesistych okolicach Łużyc jeszcze do pierwszych dziesięcioleci XIX wieku.

Wydrukowaliśmy też trzeci tom etnograficznego rocznika Instytutu Serbskiego Ludoznawstwa w Budziszynie („Lětopis Instituta za serbski ludospyt”, Rjad C)³. Zawiera on m. in. monograficzne studium B. Nawki o tradycyjnych serbskich zwyczajach weselnych w parafii Kulow w okręgu Wojerecy. Z innych opracowań tego tomu zasługuje na uwagę artykuł polemiczny J. Rawpa na temat reakcyjnych zachodnoniemieckich tzw. „badań wschodnich” (Ostforschung) w dziedzinie muzyki ludowej.

Poza tym Instytut Badania Sztuki Ludowej w Lipsku wydał dwa nowe popularne zbiorki pieśni ludowych z poszczególnych regionów. Tom opracowany przez J. Rawpa⁴ zawiera ok. 80 charakterystycznych, dobrze zanotowanych serbskich pieśni ludowych. Przy serbskich tekstach są dołączone niemieckie tłumaczenia, celem udostępnienia ich szerszemu kręgowi niemieckich miłośników folkloru. W uzupełnieniu znajduje czytelnik interesujące komentarze do poszczególnych pieśni, ogólną charakterystykę serbskiej muzyki, pewien przekrój rozwoju gromadzenia materiałów i ich naukowych opracowań.

Należy również wspomnieć, że znany folklorysta akademik Jiří Horák wydał szeroko opracowaną dla czeskich czytelników antologię serbskiej poezji ludowej⁵. Książka ta zawiera w doskonałym czeskim tłumaczeniu charakterystyczny wybór serbskich bajek, opowiadań, pieśni, przysłów i zagadek ludowych. J. Horák daje na wstępie wprowadzenie w krajobraz, życie i kulturę ludu, a w poszczególnych rozdziałach charakteryzuje różne kategorie poezji ludowej na podstawie teraźniejszego stanu badań, wyjaśniając poszczególne teksty doskonałymi komentarzami.

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Pavol Nedo (Lipsk)
Tłum. z niem. Z. Szromba

Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU NIEMIECKIEJ ETNOGRAFII PRZY NIEMIECKIEJ AKADEMII NAUK W BERLINIE

Założona w 1947 r. Komisja Etnograficzna, pod kierownictwem Adolfa Spamera, przy Niemieckiej Akademii Nauk, została przekształcona w 1953 r. w Instytut Etnografii Niemieckiej, instytucję badawczą kultury ludowej w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Instytut ten, pod dyrekcją Wolfganga Steinitza, rozwinął

¹ E. Krawc, *Drasta Serbow wokół Wojerec*, Budyšin 1959, ss. 64, 80 fot.

² E. Deutschmann, *Lausitzer Holzbaukunst unter besonderer Berücksichtigung des sorbischen Anteiles*, Bautzen 1959, ss. 184, fot. 170, tabl. 17, mapa 1.

³ „Lětopis Instituta za serbski ludospyt”, Rjad C (Ludowěda), Budyšin 1959, č. 3, ss. 168.

⁴ J. Raupp, *Drehe mich im Reigen. Volkslieder Lausitzer Sorben*, Bautzen 1959, ss. 240.

⁵ J. Horák, *Pohádky a písně Lužických Srbů*, Praha 1959, ss. 369, nlb. 9.

się w ostatnich latach w poważny ośrodek pracy badawczej w dziedzinie etnografii i folklorystyki¹.

Razem z przydzielonymi ośrodkami badań w Dreźnie (kierownictwo Fryderyk Sieber) i w Rostoku (ośrodek badawczy im. Wossidly, kierownictwo Paweł Beckmann, od czerwca 1959 r. Karol Baumgarten) Instytut liczy obecnie 30 współpracowników naukowych.

Najważniejszymi dziedzinami badań są: poezja ludowa i muzyka ludowa; ludowa twórczość malarska; zwyczaje, obyczaje i wierzenia ludowe; praca i gospodarka; dom; kultura górnicza.

Zadania i cele pracy Instytutu sformułował Wolfgang Steinitz w następujący sposób: „Instytut stawia sobie za cel zbadanie pracującego ludu niemieckiego, jego materialnej i duchowej kultury, przy czym szczególniejszy nacisk kładzie się na badanie tradycji demokratycznych oraz wkładu mas pracujących do niemieckiej kultury narodowej”.

W działalności etnograficznej chodziło przede wszystkim o stworzenie solidnych podstaw pracy naukowej. Dlatego rozpoczęto na wielką skalę inwentaryzację materiału, znajdującego się zwłaszcza w muzeach i archiwach. I tak jednym z najważniejszych zadań do opracowania rozległego działu: praca i gospodarka — jest inwentaryzacja narzędzi pracy w muzeach NRD. Dzięki odpowiedziom na rozesłane ankiety uzyskano tymczasową orientację w rozmieszczeniu materiału po różnych zbiorach, po czym Wolfgang Jacobeit i Rudolf Weinhold rozpoczęli wyjazdy w celu robienia zdjęć fotograficznych. Do tej pory sfotografowano systematycznie narzędzia pracy w muzeach dawnych krajów Brandenburgii, Meklemburgii i Turynгии. W rezultacie powstało archiwum, a właściwie kartoteka narzędzi, która dzisiaj zawiera już prawie 3500 kart zaopatrzonych w dokładne teksty oraz blisko 5000 załączników ilustracyjnych. Do roku 1961 utrwali się w ten sposób fotograficznie zasoby reszty muzeów (Saksonia i Saksonia-Anhalt).

W podobny sposób inwentaryzuje się sprzęt rybacki i łodzie na terenach przybrzeżnych NRD. Temu zadaniu poświęca się Reinhard Peesch², przy współpracy Wolfganga Rudolpha. Ponadto Peesch w mającej się zakończyć w 1960 r. pracy o tradycyjnych spółdzielniach rybackich na Rugii, przeradzających się obecnie w spółdzielnie specjalistyczne, bada stare formy pracy zespołowej.

Meklemburskie typy domów i zagród są inwentaryzowane przez Karola Baumgartena, który już niejednokrotnie przeprowadzał badania nad dolnoniemieckim domem chłopskim i w 1959 r. zakończył pracę o meklemburskiej stodole dworskiej (ze szczególnym uwzględnieniem spojeń konstrukcyjnych)³.

Obszerną monografię o hodowli owiec w Europie środkowej (*Schafhaltung und Schäfer in Zentraleuropa bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*) ukończył Wolfgang Jacobeit. Praca znajduje się w druku. Pewien wgląd w to zagadnienie dał już jego

¹ Bliższe dane o rozwoju Instytutu znaleźć można w następujących artykułach: D. Stockmann, *Aus der Arbeit des Instituts für deutsche Volkskunde*, „Demos”, Berlin 1960, z. 1; I. Weber-Kellermann, *Zehn Jahre des Instituts für deutsche Volkskunde*, [w:] *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1946—1956*, Berlin 1956, s. 435—447.

² R. Peesch przedłożył ponadto ciekawe studium o współczesnych berlińskich zabawkach dziecięcych (*Das Berliner Kinderspiel der Gegenwart*), wydane w 14. tomie serii wydawniczej — Publikacje Instytutu Niemieckiej Etnografii (Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde), Berlin 1957, ss. 96.

³ Praca ta, pt. *Mecklenburgisches Zimmermannswerk. Die Scheune*, ukaże się jako 26. tom serii wydawniczej — Veröff. d. Inst. f. dt. Vk.

artykuł: *Hirt und Schäfer*⁴. Należy wspomnieć także o jego kwestionariuszu w sprawie owczarstwa ludowego w Niemczech⁵.

Rozwojem rzemiosła ceramicznego zajmował się Rudolf Weinhold w dysertacji pt. *Töpferwerk in der Oberlausitz*⁶.

Badaniom nad górnikami rudnymi, jako przedstawicielami tradycyjnie ustalonej grupy zawodowej, poświęca głównie swoje prace drezdeński ośrodek badawczy pod kierownictwem Fryderyka Siebera. Po zbadaniu i przedstawieniu w kilku publikacjach⁷ pojedynczych zagadnień tego cyklu tematycznego jest obecnie w przygotowaniu pierwsza część zakrojonej na szeroką skalę monografii. Wszczęto wymianę odnośnego materiału naukowego z czeskimi i słowackimi kolegami i poparto ją skutecznie naradą roboczą, odbytą w październiku 1958 r. w Dreźnie. Prace wstępne do tematu *Der sächsische Erzbergmann in Familie, Gemeinde und Territorium* znalazły swój wyraz w wygłoszonym na drezdeńskiej naradzie roboczej referacie Zygryda Kube pt. *Siedeln und Wohnen des erzgebirgischen Bergmannes*⁸.

Poza kulturą górniczą współpracownicy drezdeńskiego ośrodka badawczego dostarczyli ważnych przyczynków także do innych dziedzin etnografii. I tak Karol Fwald Fritzsche jako kompetentny pracownik bierze udział w inwentaryzacji krajoznawczej NRD. Spoczywa ona w rękach Komisji Krajoznawczej Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie (Heimatkundliche Kommission der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin). Już w 1957 r. ukazał się pierwszy tom serii wydawniczej *Werte deutscher Heimat*, który zajmuje się regionem Königsteinu (Saska Szwajcaria). W druku znajduje się obecnie praca *Volk und volkstümliche Motive im Festwerk des Barock* Fryderyka Siebera, który już niejednokrotnie zajmował stanowisko w sprawach zagadnień badania obyczajów i sztuki ludowej i opublikował ciekawe wyniki badań⁹. Pierwsza z prac zajmuje się etnograficzną interpretacją nie opublikowanych dotychczas i przez etnografię pomijanych tzw. „drezdeńskich inwencji” (*Dresdener Inventionen*). Są to przedstawienia w obrazach elektorsko-saskich uroczystości dworskich i uroczystych korowodów. Jak wykazuje Sieber, w barokowych uroczystościach elementy i motywy w wysokim stopniu czerpane były ze skarbów tradycji ludowej. Ta praca daje ciekawy wgląd szczególnie w starszą historię strojów i obyczajów.

Etnograficzną interpretacją starszego malarstwa zajmuje się Wilhelm Fränger¹⁰. Swoje główne zadanie widzi on w wyjaśnianiu związków między sztuką ludową

⁴ W. Jacobeit, *Hirt und Schäfer*, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 13: Agrarethnographie, Berlin 1957, s. 184–197.

⁵ W. Jacobeit, *Ein Fragebogen zur Schäfervolkskunde in Deutschland*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 3: 1957, cz. 2, s. 485–487.

⁶ R. Weinhold, *Töpferwerk in der Oberlausitz*, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 18, Berlin 1958, ss. 200.

⁷ Zob. np. F. Sieber i K. E. Fritzsche, *Bergmännische Trachten des 18. Jahrhunderts im Erzgebirge und im Mansfeldischen*, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 12, Berlin 1957, ss. 80; K. E. Fritzsche, *Vom Bergmann zum Spielzeugmacher*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 2: 1956, s. 179–211; S. Kube, *Bergmännisches Familienleben im Genrebild des 19. Jahrhunderts*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 4: 1958, s. 327–365.

⁸ S. Kube, *Siedeln und Wohnen des erzgebirgischen Bergmannes*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 5: 1959, cz. 2.

⁹ F. Sieber, *Aspekte der Brauchforschung*, „Wissenschaftliche Annalen”, R. 5, s. 497–503; tenże, *Begriff und Wesen der Volkskunst in der Volkskunsthochschule*, „Wissenschaftliche Annalen”, R. 4, s. 22–33; tenże, *Bunte Möbel der Oberlausitz*, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 6, Berlin 1955, ss. 58.

¹⁰ Wilhelm Fränger wstąpił do Instytutu w 1953 r. i w latach 1954–1958 był zastępcą dyrektora.

i indywidualną, zwłaszcza w wykazywaniu oddziaływań sztuki i idei ludowych na „wysoką sztukę”. Ujawniło się to w trzech poważnych artykułach o dziełach Albrechta Dürera i Hieronima Boscha¹¹. Obecnie zajmuje się wykończeniem swojej na szeroką skalę zakrojonej pracy badawczej o Jörgu Ratgebie, malarzu i męczenniku wojny chłopskiej. Istotną część składową tej pracy stanowią stosunki Ratgeba z ówczesnym demokratycznie opozycyjnym sekcjarstwem, którego idee leżą u podstaw jego twórczości malarskiej.

Wydawany przez Wilhelma Frängera, ukazujący się od 1955 r. rocznik „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, jest poważnym odpowiednikiem ukazującego się w latach dwudziestych, również pod jego redakcją, „Jahrbuch für historische Volkskunde”. Pierwszy półtom za 1960 r. poświęcony W. Frängerowi jako księga pamiątkowa w 70 rocznicę urodzin, zatytułowany *Zwischen Kunstgeschichte und Volkskunde*, zawiera wiele ciekawych artykułów jego uczniów i przyjaciół.

Ażeby lepiej niż dotychczas zbadać starsze źródła z zakresu malarstwa dla potrzeb etnografii, Claus Kreuzberg rozpoczął inwentaryzację znajdujących się w galeriach obrazów i muzeach NRD materiałów ikonograficznych (szczególnie dotyczących zagadnień pracy i gospodarki, zwyczajów i obyczajów oraz ludowych instrumentów muzycznych).

W berlińskim Instytucie, jak również w ośrodku badawczym im. Wossidlo w Rostoku, główny ciężar pracy spoczywa na zagadnieniach dotyczących folkloru. Kilka prac poświęconych jest badaniu tradycji demokratyczno-wolnościowych w pieśni i opowiadaniach ludowych, co niemal całkowicie było pomijane w dotychczasowych badaniach. Prócz pionierskiej pracy Wolfganga Steinitz, pt. *Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten*¹², której tom 2 ukaże się wkrótce, oraz również programowego artykułu tegoż autora, pt. *Lied und Märchen als Stimme des Volkes*¹³, przeprowadzone zostały przez Gizelę Schneidewind badania nad antyfeudalnymi podaniami meklemburskich robotników rolnych. Ponadto opracowanie nie wydanych materiałów Ryszarda Wossidlo dało w wyniku obfity zbiór podań z zakresu tej tematyki (800 pozycji), który pod tytułem *Herr und Knecht* ukaże się w 1960 r. jako tom 22 naszej serii wydawniczej. Dla uczczenia pamięci Ryszarda Wossidlo odbyła się w 1959 r. w Rostoku narada robocza, poświęcona zagadnieniom poczty ludowej, wyrażającej krytykę ustroju społecznego. Zjednoczyła ona w owocnej dyskusji wybitnych badaczy Wschodu i Zachodu. Na tejże naradzie Gizela Schneidewind zreferowała zbiór podań i historyczne wydarzenia związane z osobą właściciela dóbr Haberlanda, zamordowanego w 1839 r. przez swoich robotników folwarcznych. Wraz z innymi przyczynkami z tej narady opublikowano to studium w „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”¹⁴. Także inna praca podjęta przez młodego współpracownika w Rostoku, Zygryda Neumanna, zajmuje się tematem krytyki ustroju społecznego (społeczne konflikty w meklemburskiej krotchwili ludowej). Ośrodek badawczy w Rostoku zajmuje się głównie jednak przeglądem, porządkowaniem i wydawaniem etnograficznych zapisków, pozostałych po wielkim zbieraczu Ryszardzie Wossidlo (1859–1939). Paweł Beckmann opublikował w „Deutsches Jahrbuch für

¹¹ Artykuły zostały opublikowane w serii wydawniczej Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 2, Berlin 1953, s. 126–140, oraz w „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 1: 1955, s. 183–211; t. 3: 1957, s. 169–198.

¹² W. Steinitz, *Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten*, t. 1, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 4, Berlin 1954, ss. 499.

¹³ W. Steinitz, *Lied und Märchen als Stimme des Volkes*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 2: 1956, s. 11–32.

¹⁴ „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 5: 1959, s. 8–43.

Volkskunde" artykuł pt. *Die Rethra-Sagen in Mecklenburg*¹⁵, a przygotowuje do druku *Sagen des Landes Stargard*. Już w 1957 r. Gottfried Hensson wydał w ramach prac Instytutu *Mecklenburger erzählen*¹⁶. Ingeborga Müller i Ulrich Bentzien pracują nad swymi dysertacjami pt. *Beziehungen zwischen Zwergensagen und vorgeschichtlichen Grabfunden in Mecklenburg* oraz *Die Technik in der Lebenswelt des mecklenburgischen Landvolkes*.

W Berlinie Hermann Strobach zajmuje się opozycyjnymi pieśniami i skargami chłopów, do których — jak również do antymilitarystycznej pieśni żołnierskiej — zebrał nowy ważny materiał, wykraczający poza opublikowany w *Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters*, t. I. Jako pierwszy plon prac przygotowawczych do drugiego tomu demokratycznych pieśni ludowych Wolfgang Steinitz opublikował gruntowne studium o historii i istocie pieśni ludowej robotników¹⁷.

Dalsze prace badawcze nad pieśnią i muzyką ludową prowadzą muzykologzy Instytutu, Doris i Erich Stockmann. Publikacja Ericha Stockmanna, pt. *Des Knaben Wunderhorn in den Weisen seiner Zeit*¹⁸, przynosi melodie ludowe (spisane ok. 1800 r.) do ok. 110 tekstów pieśni ludowych o rogu obfitości. Pracę badawczą, pt. *Volks-gesang der Altmark von 1850 bis zur Gegenwart*, przedłożyła Doris Stockmann w 1958 r. jako dysertację. Rozprawa ta, przygotowana obecnie do druku, oparta jest na bogatym zbiorze nagrań magnetofonowych z 1955 r. oraz na wielu starszych zbiorach pieśni tego samego terenu i wykazuje zmiany w śpiewie ludowym jednego regionu w ciągu stulecia. Należy dodać, że już w 1957 r. Ingeborga Weber-Kellermann wydała zebrane w połowie XIX wieku w Starej Marchii przez Ludolfa Parisiusa pieśni ludowe¹⁹.

Specjalne przedsięwzięcie Instytutu stanowią prace mające na celu zbadanie albańskiej muzyki ludowej. W 1957 r. podjął Erich Stockmann razem z lingwistą naszego Instytutu Wilfriedem Fiedlerem trzymiesięczną podróż badawczą po południowej Albanii, podczas której wspólnie z albańskimi folklorystami sporządzono ok. 620 taśm nagrań dźwiękowych, przeważnie wielogłosowej muzyki ludowej. Nie znany dotychczas w nauce tego rodzaju śpiew południowej Albanii przyczyni się zasadniczo do wyjaśnienia wczesnych form europejskiej wielogłosowości. Obecnie przygotowuje się wielotomowe wydawnictwo zebranego materiału. Krótkie sprawozdanie z ekspedycji i albańska bibliografia Ericha Stockmanna ukazały się w „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”²⁰. Dokładne przedstawienie południowoalbańskiej wielogłosowości (z wybranymi przykładami) opublikuje Erich Stockmann w 1960 r. w 3. tomie *Colloques des Wégimont*.

Inną dziedziną pracy Ericha Stockmanna są badania nad europejskimi instrumentami muzyki ludowej, do czego w ostatnich latach przygotowano obszerną bibliografię, zbiór nagrań dźwiękowych i archiwum ilustracji. Po opublikowaniu mniejszych artykułów z powyższego zakresu²¹ Erich Stockmann rozpoczął w 1959 r. razem z Ernestem Emsheimerem (Sztokholm) prace przygotowawcze do *Handbuch der*

¹⁵ P. Beckmann, *Die Rethra-Sagen in Mecklenburg*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 5: 1959, s. 44—73.

¹⁶ G. Hensson, *Mecklenburger erzählen*, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 15, Berlin 1957, ss. 232.

¹⁷ W. Steinitz, *Das Leunalied*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 4: 1958, s. 3—52.

¹⁸ E. Stockmann, *Des Knaben Wunderhorn in den Weisen seiner Zeit*, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 16, Berlin 1958, ss. 167.

¹⁹ Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 10, Berlin 1957, ss. 794.

²⁰ „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 4: 1958, s. 185 i n., 203—209.

²¹ E. Stockmann, *Klarinettypen in Albanien*, „Journal of the International Folk Music Council”, London 1960, s. 17—20.

europäischen Volksmusikinstrumente. Dzieło to wydane zostanie wspólnie przez Institut für Deutsche Volkskunde i przez Musikhistoriska Museet Stockholm. Ma ono dotyczyć instrumentów muzyki ludowej w Europie, w przeszłości i w teraźniejszości. Każdy kraj europejski będzie reprezentowany przez jeden własny artykuł, do którego opracowania zaproszony zostanie jeden lub kilku fachowców z danego kraju. O treści i układzie podręcznika informuje artykuł obu redaktorów, pt. *Vorbemerkungen zu einem Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente*²².

Dziedzina zwyczajów i obyczajów zajmuje się w Instytucie berlińskim Ingeborga Weber-Kellermann. Przystąpiła ona do nowych opracowań różnych zagadnień związanych ze zwyczajami dorocznymi. W tej chwili sporządza się wyciągi dla studiów nad obyczajami zniwnymi z poważnej spuścizny rękopiśmiennej Wilhelma Mannhardta, znajdujące się w Niemieckiej Bibliotece Państwowej w Berlinie. Jako wynik badań nad historią i znaczeniem vegetatywnych zwyczajów zielonoświątecznych w Turyngii ukazał się artykuł pt. *Laubkönig und Schössmeier*²³. Ingeborga Weber-Kellermann zgromadziła następnie materiały do maskarad ludowych na terenie NRD, których część, pod tytułem *Maskenbräuche und Maskenindustrie in Thüringen*, ukazała się w wydany przez Leopolda Schmidta dziele pt. *Masken in Mitteleuropa*. W ostatnich latach zaistniały możliwości zebrania obszernego archiwum ilustracji do zwyczajów i obyczajów, które zawiera m. in. ciekawe materiały ze spuścizny naukowej Adolfa Spamera.

Przedsięwzięciem tradycyjnym Instytutu jest *Corpus der deutschen Segen und Beschwörungsformeln*, którego zasoby gromadzone od 1909 r. wzrosły obecnie do blisko 24 tysięcy formulek. Historyczno-filologiczne, porównawcze studium 17 formulek czarodziejskich daje Spamer w *Romanusbüchlein*²⁴, którego opracowanie według pozostawionego rękopisu Adolfa Spamera podjęła i doprowadziła do końca Joanna Nickel. Obecnie przystąpiła do opracowania katalogu *Corpusu*, aby udostępnić ten imponujący materiał szerszemu kręgowi zainteresowanych.

Zagadnieniami wierzeń ludowych zajmowała się również Ingeborga Weber-Kellermann, publikując artykuł pt. *Der Lucienstuhl in deutschen und ungarischen Volksglauben*²⁵.

Celem wyjaśnienia wielokierunkowego zagadnienia międzyetnicznych stosunków między Węgrami i Niemcami Ingeborga Weber-Kellermann wspólnie z węgierską etnografką Judytą Szolnoky podjęła zbieranie materiałów w węgiersko-niemiecko-słowackiej wiosce Mösz (komitat Tolna), przy czym zgromadziła obfity materiał szczególnie dotyczący pożywienia. Używany w czasie badań kwestionariusz ukazał się w „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”²⁶. Ponadto Ingeborga Weber-Kellermann opublikowała artykuł o podstawowych zagadnieniach stosunków międzyetnicznych²⁷.

²² E. Emsheimer i E. Stockmann, *Vorbemerkungen zu einem Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 5: 1959, cz. 2.

²³ I. Weber-Kellermann, *Laubkönig und Schössmeier*, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 4: 1958, s. 366–385.

²⁴ A. Spamer, *Romanusbüchlein*, Veröff. d. Inst. f. dt. Vk., t. 17, Berlin 1958, ss. 446.

²⁵ I. Weber-Kellermann, *Der Lucienstuhl in deutschen und ungarischen Volksglauben*, „Hessische Blätter für Volkskunde”, 1958/1959 — księga pamiątkowa ku czci Hugona Hepdinga, s. 295–316.

²⁶ „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, Berlin t. 4: 1958, s. 190–197.

²⁷ „Österreichische Zeitschrift für Volkskunde”, t. 62: 1959, z. 1, s. 19–47.

Należy jeszcze wymienić ukazujące się poza naszą serią wydawniczą ilustrowane tomy *Trachtenleben in Deutschland* Wolfa Lückinga²⁸. W naszej serii wydawniczej, liczącej obecnie 18 tomów, ukazały się wkrótce publikacje przygotowane przez nie należących do Instytutu naukowców: Will-Erich Peuckert, *Die Volkssagen der Mark Brandenburg und der Altmark*, t. 19; Waldemar Liungman, *Die schwedischen Volksmärchen, Herkunft und Geschichte*, t. 20; Linda Dégh, *Das Erzählen in einem ungarischen Dorf*, t. 23; Wiktor Schirmunski, *Vergleichende Epenforschung*, t. 24. Bieżący organ naszego Instytutu, „Deutsches Jahrbuch für Volkskunde”, ukazuje się już piąty rok. Tak samo, jak seria wydawnicza, przyczynił się do zapoznania etnografów na Wschodzie i Zachodzie z pracami Instytutu Niemieckiej Etnografii. Od 1960 r. zacznie się ukazywać nasz organ „Demos”, który będzie wydawany przez Niemiecką Akademię Nauk przy współpracy odpowiednich instytucji zaprzyjaźnionych krajów, w celu utrwalenia kontaktów między naukowcami krajów socjalistycznych.

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Doris Stockmann (Berlin)
Tłum. z niem. A. Nikiel

AGRARETHNOGRAPHIE. Vorträge der Berliner Tagung vom 29. Sept. bis 1. Okt. 1955, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Veröffentlichungen des Instituts für Deutsche Volkskunde, Band 13, Akademie-Verlag Berlin 1957, ss. 252.

Instytut Etnografii Niemieckiej Akademii Nauk w Berlinie Wschodnim zorganizował wiosną 1955 r. sesję międzynarodową, poświęconą tematowi: „Pieśń i baśń jako głos ludu”. Jesienią tegoż roku, z inicjatywy Kopenhaskiego Komitetu Badań nad Narzędziami Rolniczymi, tenże Instytut zwołał drugi, podobny kongres dla omówienia tematu równie specjalnego, a mianowicie „Etnografii rolnictwa”, w celu zapoznania się ze stanem i dalszymi możliwościami badawczymi w tej dziedzinie. Znamienny jest udział w danym kongresie etnografów takich krajów, jak: NRD i NRF, ZSRR i USA, dalej Polski, Danii, Bułgarii, Finlandii, Jugosławii, Czechosłowacji i Węgier. Znamienne i prawie symboliczne jest także odbycie owych spotkań w tak eksponowanym punkcie, jak Berlin. Zdawali sobie z tego sprawę gospodarze kongresu, których przedstawiciel w słowach powitania szczególnie podkreślił obecność naukowców Związku Radzieckiego i Stanów Ameryki. Mówca uważał ich udział w zjeździe za „ucieleśnienie ducha międzynarodowej współpracy naukowej, stojącej ponad światopoglądami i różnicami systemów społecznych”.

O potrzebie międzynarodowej współpracy naukowej pisze obszernie prof. Leser z Hartford (USA) w słowie wstępnym do obecnie wydanych podstawowych referatów odbytego zjazdu. Wiele zmieniło się od czasu sprzed około 30 lat — mówi Leser — kiedy naszą dyscyplinę dzielono na „ludoznawstwo” (Volkskunde) i „znawstwo ludów” (Völkerkunde), na etnografię i etnologię. Dziś coraz bardziej rozpowszechnia się stanowisko uczonych, według którego „ludoznawstwo” nie jest już działem samym dla siebie, lecz jest uznawane za część składową ogólnego „znawstwa ludów”. Dziś staje się już koniecznością, aby etnograf, działający na przestrzeni ograniczonej, znał

²⁸ W. Lücking, *Trachtenleben in Deutschland*, t. 1: *Schaumburg-Lippe*, Berlin 1958, ss. 100; t. 2: *Die Lausitz*, Berlin 1956, ss. 126; t. 3: *Hessen*, Berlin 1959, ss. 189.

równie dobrze zjawiska zachodzące poza tą przestrzenią. Coraz więcej mówi się dziś o etnologii szwedzkiej, północnej, europejskiej itd.

Pewne zamieszanie wprowadza jeszcze znaczna niejednorodność terminologii fachowej, używanej w różnych częściach świata. W Skandynawii np. pod nazwą etnologia rozumie się często tylko badania kultury materialnej, gdy tymczasem w Związku Radzieckim pod etnografią rozumie się badania nad całokształtem zjawisk kulturowych. Szczególne zamieszanie pod tym względem panuje w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Lecz to jest ostatecznie tylko sprawa terminologii. Znacznie ważniejsze jest zagadnienie metod. „Byłoby błędem — stwierdza Leser — chcieć mówić o dwu rodzajach wiedzy, zależnie od tego, czy badacz należy do tej czy innej narodowości”, jak i „nieprawdą jest, jakoby badanie kultur »niższych« wymagało innych metod niż badanie kultur »wyższych«”. Jest to sprawa różnych podejść, ale nie sprawa metod. Dużo tu mogą zrobić spotkania tego rodzaju, jak spotkanie berlińskie. Zrobiony tam początek dał już pewne wyniki pozytywne. Upoważnia to do nadziei — kończy prof. Leser — że dalsze spotkania tego rodzaju dobrze przysłużą się naszej wiedzy.

Poza ogólnymi uwagami wstępnymi wspomnianego wyżej profesora Lesera oraz wiceprezesa Niemieckiej Akademii Nauk i dyrektora Instytutu Etnograficznego w Berlinie, prof. dra W. Steinitza, omawiane wydawnictwo zawiera 17 referatów wygłoszonych na danym kongresie¹. Nie jest winą naszą, że niniejsze uwagi o referatach wygłoszonych na tym ważnym spotkaniu ukazują się dopiero obecnie²; wydano je dopiero w dwa lata po odbytej sesji, a publikacja dotarła do Polski w 1959 r. Toteż wiele ze wspomnianych artykułów-referatów dziś może już nieco straciło na aktualności, niektóre nawet i nie posiadają zbyt dużej wartości naukowej ze względu na ich zbyt ogólny charakter sprawozdawczy; większość jednak zasługuje na uwagę każdego, kto interesuje się rozwojem naszej dyscypliny naukowej, a przede wszystkim takim jej wycinkiem, jakim bez wątpienia są badania nad hodowlą i uprawą ziemi. Jest rzeczą oczywistą, że tych kilka artykułów, podających dane z niektórych tylko

¹ Spis artykułów ogłoszonych w *Agrarethnographie*, Berlin 1957: B. Bratanić (Zagrzeb), *Sprawozdanie o badaniu narzędzi do uprawy ziemi w Jugosławii*, s. 1—10; J. Gajek (Wrocław), *Badania narzędzi rolnych w związku z „Polskim Atlasek Etnograficznym”*, s. 11—22; J. Mjartan (Bratysława), *Etnograficzne badania nad rolnictwem w Słowacji*, s. 23—27; S. A. Tokarij (Moskwa), *Badania historii uprawy ziemi w Związku Radzieckim (1945—1955)*, s. 28—41; Niilo Valonen (Helsinki), *Badania najstarszych form uprawy ziemi w Finlandii*, s. 42—50; Hermann Behrens (Hallen. Salá), *Krytyczne uwagi do niektórych poglądów o formach najstarszej neolitycznej uprawy ziemi w Europie środkowej*, s. 51—67; Holger Rasmussen (Kopenhaga), *Bezpłuzna uprawa ziemi na wyspach Färöer*, s. 68—81; G. Čitaja (Tbilisi), *Uprawa kopieniacka w Georgii Zachodniej (Kolchis)*, s. 82—99; Christo Wakarelski (Sofia), *Szczątki bezpłuznej uprawy ziemi wśród Bułgarów*, s. 100—111; László Vajda (Budapeszt), *Typy kultury i uprawa kopieniacka w Afryce Wschodniej*, s. 112—148; Hans Dam (Lipsk), *Metody uprawy ziemi w Oceanii*, s. 149—165; Reinhard Peesch (Berlin), *Tematy etnografii rolnictwa w „Atlasie etnografii Niemiec”*, s. 166—174; Dieter Berger (Bonn), *Do historii wyrobu masła w Nadrenii*, s. 175—183; Wolfgang Jacobeit (Berlin), *Pastuch i owczarz*, s. 184—197; Rolf Herzog (Getynga), *Krytyczne uwagi nad północnoafrykańską granicą zasięgu pługa*, s. 198—213; Joachim Heidrich (Berlin), *Do sprawy rozwoju wspólnoty wiejskiej w Indiach*, s. 214—222; Walter Ruben (Berlin), *Wież indyjska w okresach niewolnictwa i feudalizmu*, s. 223—245.

² Por. W. Jacobeit, *Sprawozdanie z Sesji Etnograficznej Berlińskiej Akademii Nauk*, „Lud”, t. 43: 1958, s. 441—442; B. Garyga, *Międzynarodowa konferencja w sprawie badań nad narzędziami do orki (Kopenhaga 1—5 czerwca 1954)*, tamże, s. 442—447; por. również np. J. Mjartan, *Konferencja o agrarnej etnografii w Berlinie*, „Slovenský Národopis”, Bratislava, R. 4: 1956 nr 2, s. 219—222.

krajów, nie wyczerpuje sprawy stanu etnograficznych badań rolnictwa na całym świecie. Niemniej i ten skąpy materiał orientuje wystarczająco o możliwej szerokości wachlarza zagadnień tego działu wiedzy etnograficznej. Z dotychczasowych wyników i dalszych możliwości badawczych na tym odcinku mało kto u nas dobrze zdaje sobie sprawę. Stąd też lektura omawianej *Agrarethnographie* może spełnić rolę pozyteczną.

Krótko tylko chcę wspomnieć przynajmniej o niektórych z ogłoszonych artykułów, i to w kolejności podanej w omawianej publikacji.

1. Na podkreślenie zasługuje referat prof. Bratanića z Zagrzebia, omawiający stan badań nad narzędziami do uprawy ziemi w Jugosławii. Po dość szczegółowym przedstawieniu historii tych badań podaje autor niektóre z dotychczasowych wyników, m. in. w formie instruktywnych map.

2. Podobnie podaje historię i stan badań nad narzędziami rolnymi na terenie Polski prof. Gajek w swoim referacie *Badania narzędzi rolnych w związku z „Polskim Atlasek Etnograficznym”*. Poza profesorem Gajkiem sprawę prac nad atlasami etnograficznymi na terenie swoich krajów referowali na zjeździe prof. Tokariew (Moskwa) i dr Peesch (Berlin).

3. W referacie, pt. *Badania historii uprawy ziemi w ZSRR*, prof. S. A. Tokariew z Moskwy omawia prace badawcze prowadzone w Związku Radzieckim nad „najważniejszą podstawą egzystencji większości ludów Europy oraz innych kontynentów”, jaką jest gospodarka rolna. Praca ta jest prowadzona przy współudziale etnografów, archeologów i historyków. Organicznie jest ona związana z przygotowaniem rosyjskiego atlasu historyczno-etnograficznego.

4. Interesującymi i na ogół mało znanymi są dane zawarte w sprawozdaniu dra Niilo Valonen, pracownika Muzeum Narodowego w Helsinkach, omawiającym *Badania najstarszych form uprawy ziemi w Finlandii*. Poza zarysem historii tych prac oraz obszernym wykazem literatury podaje autor ciekawe dane odnoszące się do wyników, jakie w zakresie badań nad gospodarką rolną swojego kraju uzyskało muzeum finlandzkie. Wśród 12 większych (i 150 prowincjonalnych) muzeów Finlandii, z których każde posiada większe lub mniejsze zbiory zakresu gospodarki rolno-hodowlanej, istnieją dwa specjalne Muzea Rolnictwa przy Uniwersytecie w Helsinkach i Rolniczym Zakładzie Naukowym w Mustiala. Ogółem zbiory muzealne z zakresu gospodarki rolnej na terenie Finlandii obejmują około 17 tysięcy (sic!) przedmiotów.

5. Hermann Behrens, kustosz Muzeum w Halle n. Sałę, w *Krytycznych uwagach do niektórych poglądów o formach najstarszej neolitycznej uprawy ziemi w Europie środkowej* rozprawia się z dyskutowaną od dawna hipotezą, według której znane z neolitu kamienne „motyki w kształcie kopyta szewskiego” były uważane za radlice płużne względnie ostrza kopaczek. Opierając się głównie na pracach etnologów Höltkera (1947) i Kothego (1948, 1953, 1954) oraz na własnych badaniach archeologicznych, Behrens uważa tego rodzaju motyki kamienne za narzędzia używane zasadniczo do obróbki drewna i ewentualnie, ale dopiero w drugim rzędzie, do obróbki ziemi jako kopaczek, a rzadziej jeszcze w funkcji broni do polowania i walki. Ta odmienna od dotychczasowych teza automatycznie cofa możliwość używania narzędzia plużnego, a nawet występowania kultury kopieniackiej w okresie neolitu.

Jeżeli tak postawione zagadnienie nie jest jeszcze ostatecznie rozwiązane, to — według Behrensa — odwołującego się w tym wypadku do prac wspomnianego wyżej Höltkera, trzeba wziąć pod uwagę prawdopodobieństwo innej jeszcze hipotezy, a mianowicie możliwość używania w omawianym okresie do uprawy ziemi narzędzia ciągniętego, o rylen drewnianym. W każdym razie — stwierdza autor w zakończeniu swego

artykułu — tego rodzaju zagadnienia mogą być rozwiązywane tylko w ścisłej współpracy archeologa i etnografa.

6. Wiele ciekawego materiału porównawczego zawierają dwie inne jeszcze prace, umieszczone w omawianym wydaniu, a mianowicie prace J. Heidricha i W. Rubena o wsi indyjskiej i wiele prac innych.

Reasumując należy stwierdzić, że omawiana *Agrarethnographie* stanowi pozycję prawie encyklopedyczną, która nie powinna ująć uwagi żadnego etnografa.

Stanisław Bronicz

Rumunia

PIERWSZA MONOGRAFIA RUMUŃSKA O JĘZYKU TRACKO-DACKIM

I. I. RUSSU, *Limba traco-dacilor*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București 1959, ss. 158, mapa 1.

W końcu 1955 r. Akademia RRL powołała „komisję do badań nad rozwojem języka i narodu rumuńskiego”. Do komisji tej weszli najwybitniejsi lingwiści, archeologowie i historycy pod przewodnictwem akad. prof. Jorgu Jordana. Celem tej komisji jest koordynacja i inicjowanie prac badawczych z zakresu etnogenezy Rumunów w ramach prac poszczególnych instytutów Akademii.

Wymieniona komisja rozpoczęła serię swoich wydawnictw monografią lingwistyczną prof. I. I. Russu *Język tracko-dacki*, którą wstępem poprzedził prof. Jorgu Jordan. Monografia ta bardzo prędko znikła z półek księgarskich, a żywe zainteresowanie, jakie wzbudziła, świadczy o tym, jak była potrzebna. Od dawna już brak było bowiem przedstawienia nowych wiadomości o tym narzeczu, które zaginęło w końcu epoki starożytnej. Ponadto jest to pierwsza praca o języku tracko-dackim, opublikowana w języku rumuńskim.

Prof. I. I. Russu jest znanym i cenionym archeologiem i lingwistą, pracującym w Oddziale Akademii w Cluj. W omawianej pracy autor w pierwszym rzędzie zaznacza nam z ważniejszymi faktami kultury i historii narodu trackiego, o którym powiedział Herodot, że był „największym narodem po Indach”. Mówi więc o ekspansji Traków i ich plemion, nazwie etnicznej i typie somatycznym, zaletach psychicznych, o historyczno-kulturowej roli Traków w świecie grecko-rzymskim, o kolonizacji greckiej, wpływach scytyjskich i celtyckich, wreszcie specjalną uwagę poświęca Geto-Dakom.

W drugiej części pracy, dotyczącej materiałów językoznawczych, autor przedstawia fonetykę, morfologię i leksykę języka tracko-dackiego.

Materiał dokumentacyjny do badanego zagadnienia jest dość bogaty ilościowo, ale fragmentaryczny z punktu widzenia historyczno-etnograficznego. W ciągu 20 lat systematycznej pracy sprawdził jeszcze raz wszystkie materiały zebrane dawniej z tekstów literackich, epigrafów greckich i łacińskich, z papirusów i monet oraz uzupełnił je nowo odkrytymi danymi. Materiały te były już niejednokrotnie (począwszy od połowy XIX w.) dyskutowane przez znakomitych specjalistów europejskich. Wartość nowo opublikowanej pracy polega przede wszystkim na krytycznym ujęciu, z jakim autor traktuje liczne fragmenty zapisów w języku tracko-dackim. Co się tyczy literatury rumuńskiej, to I. I. Russu zwalcza stare założenia, częstokroć przesiąknięte nacjonalizmem, które spotykamy w pracach G. Bărbulescu-Dacu, R. Portocală, H. Steriana, a nawet i u N. Densusianu.

Przy okazji nowej analizy autor daje historyczny przegląd badań naukowych prowadzonych w tej dziedzinie w ciągu zeszłego wieku przez takich uczonych, jak: W. Brandenstein¹, D. Decev², A. Fick³, V. Georgiev⁴, J. Grimm⁵, B. P. Hasdeu⁶, H. Hirt⁷, N. Jokl⁸, B. Kopitar⁹, P. Kretschmer¹⁰, P. de Lagarde¹¹, G. G. Mateescu¹², G. Meyer¹³, F. Miklosich¹⁴, S. Mladenov¹⁵, V. Pârvan¹⁶, R. Roesler¹⁷, O. Schrader i A. Nehring¹⁸, H. Schuchardt¹⁹, G. Seure²⁰, F. Solmsen²¹, J. Thunmann²² i W. Tomaschek²³.

W wyniku analizy własnej I. I. Russu zestawił alfabetycznie ok. 250 słów i nazw trackich. Jest to zaledwie dziesiąta część sumy słów i nazw własnych, uznanych za pochodzące z trackiego, które dochowały się w źródłach antycznych. Reszta materiału czeka jeszcze na dalsze prace badawcze.

Na podstawie analizy języka tracko-dackiego autor dochodzi do wniosku, że język ten zaliczyć można do grupy satemowej, razem z językami indoirañskimi, słowiańskimi, bałkańskimi i ormiańskimi.

Warta omówienia jest analiza materiału dotyczącego języka dackiego (nazwy roślin, nazwy własne, narzecze frygijskie). Wyniki tej analizy autor przedstawia w ta-

¹ W. Brandenstein, *Thrake, Sprache*, [w:] Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, t. VI A: 1936, s. 407—414.

² Д. Дечев, *Характеристика на тракийския език*, Sofia 1952.

³ A. Fick, *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas*, Göttingen 1873, s. 408—423.

⁴ В. Георгиев, *Тракийския език*, Sofia 1957.

⁵ J. Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, t. 1: 1948, s. 204—215.

⁶ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Bucuresti 1887—1898.

⁷ H. Hirt, *Die Indogermanen*, t. 1, Strassburg 1905, s. 128—136.

⁸ N. Jokl, *Thraker. Sprache*, [w:] M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, t. 13, Berlin 1929, s. 278—298.

⁹ B. Kopitar, *Albanische, walachische und bulgarische Sprache*, „Jahrbücher der Literatur”, Wien R. 46: 1829.

¹⁰ P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen 1896, s. 171—243.

¹¹ P. de Lagarde, *Gesammelte Abhandlungen*, Leipzig 1886.

¹² G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, „Ephemeris Dacoromana”, t. 1: 1923, s. 57—288; tenże, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, tamże, t. 2: 1924, s. 223—237; tenże, *Granița de apus a tracilor*, „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, t. 3: 1926, s. 377—492.

¹³ G. Meyer, *Zu den thrakischen Glossen*, „Bezenbergers Beiträge”, t. 20: 1894, s. 116—124.

¹⁴ F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, „Denkschriften Akad.”, Wien t. 12: 1862, s. 1—70.

¹⁵ С. Младенов, *Имената на български реки*, „Списане на бълг. Акад.”, t. 10: 1915; tamże, t. 16: 1918; „Balkan-Archiv”, t. 4: 1928, s. 181—194.

¹⁶ V. Pârvan, *Considerații asupra unor nume de riuri daco-scitice*, „Analele Academiei Române”, t. 3: 1923, nr 1, s. 1—26.

¹⁷ R. Roesler, *Romanische Studien*, Leipzig 1871, s. 65—145.

¹⁸ O. Schrader, A. Nehring, *Thraker*, [w:] *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, t. 2: 1929, s. 523—534.

¹⁹ H. Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlateins*, t. 3: 1868, s. 42.

²⁰ G. Seure, *Archéologie thrace*, „Revue Archéologique”, 1912—1924; poza tym artykuły zamieszczone w: „Revue des Études Grecques”, „Revue des Études Anciennes”, „Bulletin de Correspondance Hellénique” w latach 1896—1925.

²¹ F. Solmsen, *Zum Phrygischen*, „Kuhns Zeitschrift”, t. 34: 1897, s. 36—68; tenże, *Thrakisch-Phrygisches*, tamże, s. 68—80.

²² J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774, s. 169—366.

²³ W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Wien 1893—1894.

blicy systematycznej, po której następuje słownik rumuńsko-tracki (zestawienie słów języka rumuńskiego, do których znaleziono odpowiedniki w słownictwie trackim).

W związku z nazwami roślin autor zwalcza hipotezę D. Deceva²⁴ o pochodzeniu ich z Półwyspu Bałkańskiego, dowodząc, że pochodzą one z gwar ludności dackiej, zamieszkalej na północ od Dunaju, gdyż zarówno pod względem etymologicznym, jak i fonetycznym zaliczyć je należy do rodziny językowej tracko-dackiej. Dużo uwagi wreszcie poświęcono nazwom własnym Traków i Daków, które autor analizuje pod względem morfologicznym, gramatycznym i semantycznym. Analizę tę kończy rozdziałem o mechanizmie zanikania języka tracko-dackiego. Pokazuje etapy i sposób, w jaki język ten został zastąpiony innymi językami na terytorium Dacji, Tracji i Myzji — w pierwszym rzędzie łacińskim, w części greckim, a później językami słowiańskimi. Język tracki utrzymał się dłużej w Dacji niż w Myzji, położonej na południe od Dunaju. Fakt ten tłumaczy autor tym, że Trakowie w Dacji do 106 r. n. e. byli wolni i pozostali dłużej na tych terenach, przenosząc się później w rejony górskie po obu stokach Karpat.

Analizując mechanizm zaniku języka trackiego autor stwierdza, że w mowie mieszkańców prowincji tracko- i dacko-rzymskich język grecki, a zwłaszcza łaciński, w pierwszym rzędzie zastąpił język codzienny, później nazwy własne osób i szczepów, a na końcu nazwy miejscowe. Te ostatnie są przyjmowane i przekształcane przez ludy zajmujące i nawarstwiające się na tereny ze starą bazą etniczno-lingwistyczną. Widzimy to w nazewnictwie rzek na południe od Dunaju, chociaż większość z nich ma fonetycznie już charakter słowiański. Za trackie uważa również autor następujące nazwy rzek: Aluta, Crisius, Marisia, Samus, Tibisis, które nabrały z czasem charakteru słowiańskiego i obecnie nazywają się: Olt, Criș, Mureș, Someș, Timiș.

W konkluzji swej pracy I. I. Russu twierdzi, że język rumuński nie ma związków genetycznych z językami bałkańskimi. Rumuński jest językiem łacińskim (romańskim), albański zaś i grecki dwoma różnymi językami należącymi do tej samej rodziny indoeuropejskiej. Natomiast do grupy słowiańskiej należą języki serbski i bułgarski. Dlatego też nie możemy mówić o „bałkańskiej wspólnocie językowej”, chociaż genetycznie nie spokrewnione języki bałkańskie posiadają pewne cechy wspólne, zwłaszcza w słownictwie, morfologii i syntaksie. Podobieństwa te widzimy szczególnie między językiem rumuńskim i albańskim. Posiadają one ponad 70 słów wspólnego pochodzenia. I. I. Russu tłumaczy, iż wywodzą się one z jednego języka autochtonicznego, przedrzymskiego, nie zostały natomiast zapożyczone przez jeden z wyżej wymienionych języków z drugiego. Pomimo tych podobieństw w swej strukturze, fonetyce, morfologii i słownictwie — co podkreślał już Philippide²⁵ — język rumuński różni się radykalnie od języka albańskiego. Autorowi udało się dowiedzieć, że język Traków i Daków w Myzji, Dacji i Tracji nie zanikł bez śladu; zostały po nim do dnia dzisiejszego na tych terenach relikty. Oprócz licznych nazw miejscowości i rzek z języka trackiego pozostały pojedyncze słowa w językach ludów, które tam spotykamy, a zwłaszcza pozostały one w języku ludowym łacińsko-rzymskim, z którego rozwinął się dzisiejszy język rumuński. Stwierdzenie tych pozostałości ma wielką wartość z punktu widzenia językoznawczego i historycznego, dlatego że stanowią one główny i bezpośredni dokument dziedzictwa pozostawionego przez Trako-Daków językowi i narodowi rumuńskiemu. Jest to argument podstawowy dla zagadnienia etnogenezy Rumunów.

Rec. Nicolae Dunăre (Cluj)
i Bronisława Kopczyńska-Jaworska

²⁴ Децев, *op. cit.*

²⁵ A. Philippide, *Originea românilor*, Iași t. 1: 1923, t. 2: 1927.

Węgry

NAJWAŻNIEJSZE OSIĄGNIĘCIA ETNOGRAFÓW WĘGERSKICH W 1959 ROKU

Analizowanie wyników badań etnograficznych, uzyskanych w ostatnim roku, winno być związane z osiągnięciami lat poprzednich, jak również planami najbliższego okresu. Z tego powodu nasze sprawozdanie nie obejmuje wyłącznie działalności za 1959 r., ale także mocniej podkreśla najbliższą minioną przeszłość. Poza tym polskie czasopisma na ogół nie podawały wiadomości o stanie pracy etnograficznej na Węgrzech¹. Dlatego też uważam za potrzebne zacząć od poinformowania czytelnika polskiego o placówkach oraz organizacji naszej pracy.

Instytucje etnograficzne

Muzea. Na Węgrzech, jak wiadomo, najważniejszą muzealną instytucją etnograficzną jest Muzeum Etnograficzne w Budapeszcie². Placówka ta zatrudnia 35 pracowników nauki, zajmujących się nie tylko gromadzeniem dokumentów i opracowywaniem ludowej kultury Węgier, ale także wielu z nich specjalizuje się w zagadnieniach ogólnoeuropejskich. Poza tym mniej więcej w 20 miastach na Węgrzech znajdują się muzea etnograficzne³. Zbiorami w nich umieszczonymi opiekują się zawodowi etnografowie. Jednakże z wyjątkiem muzeów posiadających poważniejsze zbiory, jak w Debreczynie i Peczynie, są to przeważnie placówki jednoosobowe.

Katedry. Inną nieco rolę, naukowo-badawczą i dydaktyczną, spełniają uczelnie, przede wszystkim uniwersytet w Budapeszcie, posiadający dwie katedry: etnografii (Tárgyi Néprajzi Tanszék), której kierownikiem jest prof. Tálasi István, oraz folkloru (Folklor Tanszék), której przewodzi prof. Ortutay Gyula. Trzecia katedra etnografii (Néprajzi Tanszék), kierowana przez prof. Gunda Bélę, zorganizowana jest przy uniwersytecie w Debreczynie. Przy każdej z tych katedr pracuje 3–4-osobowa grupa wykładowców oraz kilku pomocniczych pracowników nauki. Poza tym w Szegedynie znajduje się pod kierownictwem prof. Bálint Sándora katedra etnografii (Néprajzi Tanszék), przy której nie odbywają się wykłady, a jedynie organizowana jest praca naukowo-badawcza.

¹ L. M. Szwengrub, *U węgierskich etnografów*, „Przegląd Humanistyczny”, 1958, nr 4, s. 205–207.

² Magyar Nemzeti Múzeum — Néprajzi Múzeum (Węgierskie Muzeum Narodowe — Muzeum Etnograficzne), Budapest VIII, Könyves Kálmán, krt. 40.

³ Baja: Túrr István Múzeum (etn. Tábori György); Balassagyarmat: Palóc Múzeum (etn. Zólyomi József); Debrecen: Déri Múzeum (etn. Béres András); Eger: Dobó István Múzeum (etn. Bakó Ferenc); Győr: Xantus János Múzeum (etn. Filep Antal); Gyula: Erkel Ferenc Múzeum (etn. Dankó Imre); Hódmezővásárhely: Tornyai János Múzeum (etn. Péczely Attila); Jászberény: Jász Múzeum (etn. Tóth János); Kaposvár: Rippl Rónai Múzeum (etn. Takács Gyula); Karcag: Györffy István Múzeum (etn. Szűcs Sándor); Kiskunhalas: Thorma János Múzeum (etn. Janó Ákos); Miskolc: Herman Ottó Múzeum (etn. Bodgál Ferenc); Nagykanizsa: Thury György Múzeum (etn. Kerecsényi Edit); Nyiregyháza: Jóna András Múzeum (etn. Balogh István, Erdész Sándor); Pécs: Janus Pannonius Múzeum (etn. Fűzes Endre, Mándoki László); Sáropatak: Rákóczi Múzeum (etn. Balassa Iván); Sopron: Liszt Ferenc Múzeum (etn. Domokos Ottó); Szeged: Móra Ferenc Múzeum (bez etnografa); Szekszárd: Balogh Ádám Múzeum (etn. Andrásfalvy Bertalan); Székesfehérvár: István király Múzeum (etn. Pesovár Ferenc); Szombathely: Savaria Múzeum (etn. Bárdosi János); Veszprém: Bakonyi Múzeum (etn. Vajkai Aurél); Zalaegerszeg: Göcseji Múzeum (etn. Szentmihályi Imre).

Komisja Etnograficzna Węgierskiej Akademii Nauk (Néprajzi Bizottság M. T. A.). Mimo iż Węgierska Akademia Nauk nie posiada swoich placówek etnograficznych, to jednak wspiera i planuje pracę etnograficzną. Czynność tę wykonuje Komisja Etnograficzna zorganizowana w ramach Akademii, która nie tylko planuje, ale także prowadzi i kieruje ważniejszymi pracami etnograficznymi, składa również wnioski w sprawie wydawnictw etnograficznych. Jednakże większość wysiłków tej Komisji zmierza do przygotowania i wydania prac zbiorowych, stanowiących podstawę do nowoczesnej syntezy węgierskiej kultury ludowej, wzięwszy pod uwagę, iż ostatnia synteza pt. *Etnografia Węgier* została wydana w latach 1933–1937⁴.

Węgierskie Towarzystwo Etnograficzne (Magyar Néprajzi Társaság). Prace Węgierskiego Towarzystwa Etnograficznego w zasadzie nie różnią się od wysiłków Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Działalność jego opiera się na akcji popularyzowania i publikowania prac, które nie wchodzą w plan instytucji naukowo-badawczych.

Tak mniej więcej w zarysie przedstawiają się najważniejsze placówki etnograficzne na Węgrzech, a ich akcje badawcze, tj. akademii, muzeów, uniwersytetów, towarzystwa i ewentualnie innych instytucji stosownie do okoliczności i warunków, mogą być całkiem podrzędne, a mogą też spełniać bardzo ważną rolę.

Najważniejsze osiągnięcia

Komisja Etnograficzna. Jej działalność, jak już wspominałem, nie zamyka się w granicach planowania i ustawiania hierarchii potrzeb oraz rozdzielania zadań pomiędzy poszczególne instytucje etnograficzne. Przede wszystkim wyznaczono regiony na obszarze Węgier, w których zachodzi najpilniejsza potrzeba zebrania materiału do opracowania ogólnych zagadnień etnograficznych, związanych niejednokrotnie z wynikami i potrzebami budowy socjalizmu. Komisja zajęła się także zorganizowaniem kilku grup roboczych, do których zakresu działań należy opracowywanie zagadnień uznanych za najbardziej pilne w ogólnym, długofalowym planie badawczym.

W ramach tak pomyślanego programu dr Belényesy Márta prowadzi badania, mające na celu zebranie i opracowanie materiałów do kultury ludowej minionych epok, a głównie średniowiecza. Pracę archiwalną rozpoczęto od gromadzenia dokumentów z XV w., ale kilku badaczy pracuje również nad okresami późniejszymi, a mianowicie syntetycznym ujęciem kultury chłopskiej XVIII w. Grupa ta, zwłaszcza jej kierownik dr Belényesy, opublikowała już kilka prac etnograficznych, będących wynikiem ich dziesięcioletniej pracy badawczej⁵. W przygotowaniu jest wydanie zbiorowej pracy o życiu chłopu węgierskiego w XV w. Prawdopodobnie dzieło to zostanie opublikowane w ciągu najbliższych dwóch lat.

⁴ *Magyarság Néprajza*, t. 1–4, Budapest 1933–1937 (1 wydanie).

⁵ Zob. np. M. Belényesy, *A halászat a XIV. században* [*Der Fischfang im XIV. Jahrhundert*], „Ethnographia”, Budapest t. 64: 1953, s. 148–166; tejże, *A földművelés fejlődésének alapvető kérdései a XIV. században* [*Die grundlegenden Fragen der Entwicklung der Landwirtschaft im XIV. Jahrhundert*], „Ethnographia”, Budapest t. 65: 1954, s. 387–415; t. 66: 1955, s. 57–98; tejże, *Szőlő- és gyümölcsstermesztésünk a XIV. században* [*La production vinicole et fruitière en Hongrie au XIVe siècle*], „Néprajzi Értesítő”, Budapest t. 37: 1955, s. 11–30; tejże, *Az állattartás a XIV. században Magyarországon* [*Viehaltung in Ungarn im 14. Jahrhundert*], „Néprajzi Értesítő”, Budapest t. 38: 1956, s. 23–59; tejże, *Középkori mezőgazdaságtörténetünk kutatási módszereiről* [*Methody badań historii rolnictwa średniowiecznego*], Gödöllő-Budapest 1957, ss. 37; tejże, *Der Ackerbau und seine Produkte in Ungarn im 14. Jahrhundert*, „Acta Ethnographica”, Budapest t. 6: 1958, s. 265–321.

Na zlecenie Komisji także działa pięcioosobowa grupa etnografów (wraz z autorem tego sprawozdania) nad opracowaniem Atlasu Węgierskiej Kultury (Magyar Néprajzi Atlasz). W 1958 r. została wydana czterozeszytowa ankieta, obejmująca 200 tematów dotyczących ludowej kultury węgierskiej⁶. Chciałbym nadmienić, że w przeciwieństwie do Polskiego Atlasu Etnograficznego następne ankiety nie będą już ogłaszane. Obecne kwestionariusze zawierają tylko wspomniane 200 tematów wyrażonych mniej więcej w 1000 pytań. W 1959 r. wydano Instruktarz do terenowych penetracji związanych z Atlasem, zawierający wykaz kierunków prac badawczych, pomocny tak ze strony praktycznej, jak i teoretycznej samego zagadnienia⁷. Wskazówki te i wyjaśnienia są niezmiernie pomocne dla pracowników terenowych i systematycznego przebiegu akcji. W 1959 r. przeprowadzono poszukiwania w przybliżeniu w 50 punktach badawczych, w których większości zostały zakończone w ogóle prace nad wypełnieniem ankiet. W najbliższych 2-3 latach planuje się dalsze prace poszukiwawcze i jest nadzieja, że w tym czasie w 240 punktach w obrębie całych Węgier zostaną zakończone. Prace te, prowadzone w sąsiednich państwach wśród ludności węgierskiej, idą w znacznie wolniejszym tempie.

W 1959 r. oddano do druku obszerny tom pt. *Węgierska bibliografia etnograficzna 1945-1954* (Magyar Néprajzi Bibliográfia), zredagowany przez Sándor Istvána. Będzie to pierwsza pełna węgierska bibliografia etnograficzna za lata powojenne. Komisja Etnograficzna przy Akademii zaplanowała następne tomy. Toteż grupa badaczy pod kierunkiem wyżej wymienionego autora opracowuje na bieżąco dalszy materiał, zawierający również dane bibliograficzne z lat wcześniejszych. Dodajmy, że materiały z lat 1954-1958, a także z lat 1850-1870 w większości są już zebrane.

Od kilku lat przygotowywany jest według międzynarodowego systemu *Katalog węgierskich bajek* (Magyar Népmesekatalógus), uwzględniający zarówno materiał opublikowany, jak też rękopiśmienny. Okazało się, że system Aarne-Thompsona, który w większości opiera się na materiałach skandynawskich, należy rozszerzyć, gdyż w rzeczywistości 50% bajek węgierskich nie można włączyć do żadnego z uwzględnionych w nim typów. Nasi folklorysty na kongresie międzynarodowym, który odbył się w Kilonii w sierpniu 1959 r.⁸, stwierdzili podobną sytuację odnośnie do bajek rumuńskich, słowiańskich, nawet i niemieckich. Dotychczas pojawiła się tylko część materiałów opracowana przez Kovács Ágnes, a mianowicie *Wykaz typów bajek węgierskich o tematyce zwierzęcej*⁹. Dodajmy, że nieco wcześniej ukazała się w druku praca Berze Nagy János *Typy ludowych bajek węgierskich*¹⁰. W rzeczywistości nie jest to nic innego jak praca znanego węgierskiego etnografa, wydana *post humum*. Dzieło to nie zwalnia od konieczności wydania nowego katalogu, gdyż dotychczas zostało

⁶ Kwestionariusze pt. *Magyar Néprajzi Atlasz Kérdőíve* [Ankieta Węgierskiego Atlasu Etnograficznego] opracowali: Barabás Jenő, Diószegi Vilmos, Gunda Béla, Morvay Judit i Szolnoky Lajos, Budapest 1958, z. 1-4.

⁷ *Magyar Néprajzi Atlasz Gyűjtési Útmutató* [Instruktarz do terenowych badań dla Węgierskiego Atlasu Etnograficznego] opracowali ci sami, co kwestionariusze (por. przypis 6), Budapest 1959, ss. 11. Zob. też J. Barabás, *A Magyar Néprajzi Atlasz elvi és gyakorlati problémái* [Prinzipielle und praktische Probleme des Ungarischen Ethnographischen Atlas], „Ethnographia”, Budapest, t. 68: 1957, s. 609-626.

⁸ Polskę reprezentował prof. Julian Krzyżanowski. Zob. J. Krzyżanowski, *Międzynarodowy kongres bajkoznawczy*, „Literatura Ludowa”, Warszawa R. 3:1959 nr 5-6, s. 85-88 [przyp. Red.].

⁹ Á. Kovács, *Magyar állatmesék típusmutatója*, „Néprajzi Közlemények”, Budapest R. 3: 1958 nr 3, s. 1-125.

¹⁰ J. Berze Nagy, *Magyar népmesetípusok*, Pécs 1957, t. 1-2, ss. 675 i 732.

opracowane w przybliżeniu dwa razy tyle materiału, niż podał Berze. W 1960 r. praca nad indeksem bajek została zwiększona, chociaż ograniczyła się wyłącznie do zebrania nowych materiałów, ale nie planuje się ich wydania w najbliższym czasie.

W 1959 r. przystąpiła do pracy nowo zorganizowana grupa badaczy, której zadaniem było zebranie materiałów naświetlających społeczne życie ludu węgierskiego. Zorganizowanie tej grupy zostało spowodowane brakiem opracowań z zakresu kultury społecznej tak w dawniejszych, jak i obecnych publikacjach etnograficznych. Badania prowadzone w ostatnich latach były skierowane przede wszystkim na znaczenie i rolę pokrewieństwa u Węgrów, wyjaśniające problem wielkiej rodziny (*Grossfamilien*). Część tego dzieła znajduje się w przygotowaniu do druku i zostanie wydana w najbliższym czasie.

Największym rozmachem odznaczył się zespół pracowników pod kierownictwem prof. Tálasi Istvána, badający problemy ludowego rolnictwa. Przystąpiono do opracowania przede wszystkim tych tematów i regionów, które dotychczas nie były w ogóle brane pod uwagę, stanowiąc białą kartę węgierskiej etnografii. W 1959 r. badano na przykład zabytki ludowego budownictwa, rodzaje pożywienia ludności zajmującej się wypasem zwierząt domowych na terenach Kisalföld¹¹. Położono także nacisk na rybołówstwo i zbieractwo tego ludu. Uczestnicy tej grupy nie pracują zespołowo, ale indywidualnie według wskazówek prof. Tálasi, mając ciągle na uwadze wymagania wyżej opisanych zagadnień.

W badaniach nad rolnictwem wzięły udział także inne katedry, interesujące się rozwojem agrotechniki węgierskiej. Etnografię reprezentuje w tej grupie dr Belényesi Márta. Historia rolnictwa stała się zatem łącznikiem spajającym działalność kilku dyscyplin naukowych. W tejże grupie w 1959 r. zajmowano się gromadzeniem dokumentacji filmowej pod kierownictwem dr Kovács László. Przygotowano kilka krótkometrażowych filmów na temat rybołówstwa, koczownictwa oraz budownictwa.

Prof. Tálasi kierował także pracami grupy im. Bél Mátyás, skupiającej historyków i etnografów. Grupa ta przygotowała do druku dzieło Bél Mátyása, który w pierwszej połowie XVIII w. napisał pracę pt. *Tractatus de re rustica Hungarorum*. Dzieło to jest pierwszą węgierską etnograficzną pracą zbiorową, posiadającą wielkie znaczenie z tego względu, że daje ogólny obraz życia ludów żyjących u podnóża Karpat, mówiących różnymi językami. Z tego też powodu praca ta ma ogólniejsze znaczenie, na miarę zainteresowań środkowoeuropejskich. Wydanie jej nastąpi najprawdopodobniej w 1962 r. W każdym bądź razie zasadnicze prace nad tym dziełem zostały zakończone.

Również w 1959 r. pod kierunkiem prof. Ortutay Gyula zostało zapoczątkowane opracowywanie zbioru ballad węgierskich, polegające zasadniczo na uporządkowaniu według przyjętych systemów. Zespół tychże pracowników ponadto zajmuje się opracowywaniem bajek. Działalność tej grupy została znacznie rozszerzona w 1960 r. Jak wiadomo, akademik prof. Ortutay jeszcze w okresie międzywojennym zapoczątkował studia nad bajkami, rozsegregował je według charakteru socjalnego, stylistycznego i typowego. Tak samo starał się wykazać znaczenie jednostki z określeniem jej środowiska. System prof. Ortutay zapoczątkował pewnego rodzaju nowy kierunek i w ten sposób tak on, jak i jego współpracownicy stworzyli nową szkołę w folklorystyce, zdobywając sobie uznanie również poza granicami Węgier.

Zespół debreczyński, zorganizowany przez prof. Gunda Bélę, obrał inny kierunek pracy, a mianowicie przygotował monografię jednego regionu. Obecnie opracowuje

¹¹ Teren nad rzeką Rábą, tzw. Mała Nizina Węgierska, gdzie przebywano nieraz na wypasach w ciągu całego roku.

monograficznie kulturę ludową północno-wschodnich Węgier, tj. Zemplén. Ostatnio na jednym z zebrań prof. Gunda zaznajomił słuchaczy z planem tej akcji, określając kierunki i metody badań. Na różnorodność kulturową tego terenu składa się wiele, a przede wszystkim cztery różne narodowości, trzy wyznania religijne, niejednolita historyczna przeszłość wsi oraz społeczne zróżnicowanie. Ta różnorodność oddziaływania na kształtowanie się kultury regionalnej rzeczywiście posłużyła za dobrą podstawę do zilustrowania podjętej problematyki.

Należy jeszcze wymienić, iż w ramach Akademii istnieje Zakład Badania Muzyki Ludowej (*Népzenekutató Csoport*), pod kierownictwem Kodály Zoltána, który wydał już czwarty tom ważnego dzieła *Corpus Musicae Popularis Hungariae*¹².

Muzea. Program działalności naukowej muzeów tylko częściowo był oparty o plany Akademii. Muzea, posiadając swoje specyficzne zadanie związane z gromadzeniem zbiorów, ich opracowywaniem, konserwacją i wystawiennictwem, musiały realizować przede wszystkim własny program pracy¹³. Przede wszystkim trzeba wspomnieć, że podstawą naukowej działalności Muzeum Etnograficznego w Budapeszcie są nie tylko zbiory, ale od wielu lat systematycznie gromadzone i uporządkowane wzorowo archiwum, przechowujące w tej chwili setki rękopisów, liczące łącznie ponad 100 000 stron. Treścią tego bogatego zbioru jest oczywiście węgierska kultura ludowa. Niedawno rozbudowano te zbiory o dwa nowe działy, a mianowicie: 1) historyczne archiwum, zawierające głównie materiały do średniowiecza (wypisy o wartości etnograficznej); 2) zbiór materiałów i dokumentów, oznaczony nazwą „Szaman archiwum”. Podstawowym materiałem do tego działu, założonego w 1959 r. są opisy podróży po Związku Radzieckim i prawie z półtorarocznej ekspedycji na Syberii Diószegi Vilmosa. „Szaman archiwum” składa się z notatek opisujących wierzenia narodów altajskich i ugrofińskich, a nadto znajdują się tam fotografie, nagrania magnetofonowe, mikrofilmy, różnego rodzaju rękopisy itp. W ciągu 1959 r. uporządkowano tę wielką kolekcję materiałów będących obecnie na Węgrzech podstawą badań w zakresie szamanizmu.

Pracownicy muzeum oprócz wypełniania różnorodnych obowiązków i planów własnych placówek, tak bardzo absorbujących, przecież znajdują jeszcze czas na realizowanie planu Akademii. Obecnie opracowują monografię dwóch regionów wiejskich i jednego osiedla, uważanych za odizolowane środowiska językowe. Monografia jednej wsi Niziny Węgierskiej opracowywana przez Fél Edit i Hofer Tamása jest już obecnie przygotowana do druku. Poza tym przeprowadzano badania w zakresie hodowli zwierząt domowych¹⁴. Z zakresu ogrodnictwa historię rozwoju uprawy tytoniu na Węgrzech opracował Takács Lajos. Podobną monografię o uprawie winogron i rozwoju winiarstwa przygotowuje Vincze István. Także Balassa Iván przygotował monografię o uprawie kukurydzy w aspekcie historyczno-etnograficznym. Mamy więc nowe materiały do historii rozwoju poszczególnych roślin, znanych chłopom węgierskim. Niestety nie objęto poszukiwaniami uprawy ziemniaków. Wielu badaczy zajmuje się zagadnieniami rozwoju budownictwa wiejskiego oraz architektury wnętrz. Należy również wspomnieć o badaniu sztuki ludowej, a zwłaszcza o pracy Kresz Márii z zakresu rozwoju garncarstwa i Szolnoky Lajosa z dziedziny tkactwa ludowego.

¹² Praca ukazała się pt. *Magyar Népzene Tára (Corpus Musicae Popularis Hungariae)*, t. 4: *Párositók*, Budapest 1955, ss. 905.

¹³ Działalność i osiągnięcia etnograficznych muzeów węgierskich zostaną omówione w następnym tomie „Etnografii Polskiej” [przyp. Red.].

¹⁴ Na Węgrzech istnieje jedno z nielicznych, a najstarsze na świecie, Muzeum Rolniczo-Hodowlane (*Mezőgazdasági Múzeum*) w Budapeszcie [przyp. Red.].

Wynikiem kilkudziesięcioletnich poszukiwań Szendrey Ákosa jest leksykon zwyczajów i wierzeń ludowych. Praca, będąca obecnie na ukończeniu, będzie podana w alfabetycznym układzie. Szendrey Ákos wspólnie z Sándor Istvánem w 1959 r. rozpoczął przygotowywanie dotychczas w małym stopniu opracowanych legend węgierskich. Praca polega nie tylko na zebraniu materiałów, ale także na przygotowaniu podręcznika i katalogu motywów legend ludowych.

Nie tylko wymienione, ale i inne liczne oddziały czy sekcje muzeum budapeszteńskiego mają poważne osiągnięcia. Na przykład w sekcji muzycznej przygotowano do druku i opatrzone komentarzami zbiór ballad Vargyas Lajosa. Dodajmy, że w jednym z rozdziałów tej pracy wykazano wpływy francuskie na ballady węgierskie. W dziale etnografii ogólnej Boglár Lajos, podobnie jak Diószegi na Syberii, kierował przez półtora roku ekspedycją w Południowej Ameryce, badając dotychczas mało znane plemiona Indian. Niedawno również powrócił z podróży po Finlandii Kodolányi János, przeprowadzając badania nad życiem Lapończyków. Z innych prac zasługujących na uwagę trzeba wspomnieć o działalności Bodrogi Tibora, który przygotowuje studium o Morganie.

Katedry. Działalność naukowo-badawcza katedr uniwersytetów węgierskich w znacznej mierze związana jest z planami Akademii. Tylko względy dydaktyczne skłaniają kierowników katedr do podejmowania zadań poza ogólnie przyjętymi planami. Charakterystyczne pod tym względem było przemówienie wygłoszone przez prof. Ortutay Gyula, gdy został mianowany członkiem Akademii¹⁵. Należałoby tutaj wymienić niektóre prace zakończone w 1959 r. i czekające na wydanie, a więc: Barabás Jenő, *Metoda kartograficzna w etnografii* (*Kartografiai módszer a néprajzban*); Hoffmann Tamás, *Sposoby młócenia zbóż i ich rozwój* (*Gabonaneműek nyomtatása*). Podobnie w katedrze folkloru przy współudziale Dégh Lindy przygotowano rozprawę pt. *Bajka ludowa i społeczeństwo* (*Népmese és társadalom*). Dodajmy, że w Debreczynie Gunda Béla wydaje „Ethnographica Carpatica”.

Różne. Nie należy zapominać o dużej roli, jaką spełniają w rozwoju naszej dyscypliny podstawowe czasopisma etnograficzne, ukazujące się regularnie. Do nich należą: „Acta Ethnographica”, „Ethnographia”, „Néprajzi Értésítő”, „Néprajzi Közlemények” (Etnograficzne Czasopismo) i „Index Ethnographicus”. Niezależnie od tej serii wydano wiele broszur o znaczeniu lokalnym.

Przy sposobności trzeba wspomnieć o kilku dziełach naszych uczonych etnografów, których prace wydane w latach 1956–1959 zdobyły międzynarodowe znaczenie. Do nich należą przede wszystkim monografie¹⁶, prace z zakresu metodyki badań¹⁷, sztuki ludowej¹⁸, stroju¹⁹, muzyki ludowej²⁰, folkloru²¹, mitów²², wierzeń, zwłaszcza

¹⁵ *Variáns, invariáns, affinitás*. Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei, t. 9: 1959, s. 195–238.

¹⁶ A. Vajkai, *Szentgál* [Szentgál – monografia wsi], Budapest 1959, ss. 398.

¹⁷ B. Gunda, *Néprajzi gyűjtőutakon* [Ekspedycje etnograficzne], Debrecen 1956, ss. 171.

¹⁸ Fél – Hófer – Csilléry, *Ungarische Bauernkunst*, Budapest 1958, ss. 85, tabl. 110 [wydano też w jęz. angielskim i francuskim]; T. Bodrogi, *Óceánia művészete*, Budapest 1959, ss. 46, tabl. 170.

¹⁹ M. Kresz, *Magyar parasztviselet 1820–1867* [Węgierskie stroje ludowe w latach 1820–1867], Budapest 1956, ss. 234, tabl. 96 [wydano też w jęz. niemieckim, angielskim i francuskim].

²⁰ *Studia Memoriae Belae Bartók Sacra*, Budapest 1956, ss. 544 [wydano też w jęz. angielskim]; I. Halmos, *A zene Kérszemjénben*, Budapest 1959, ss. 119.

²¹ G. Ortutay, *Ungarische Volksmärchen*, Berlin 1957, ss. 564.

²² J. Berze Nagy, *Égigérő fa*, Pécs 1958, ss. 389.

szamanizmu²³, prace o tematyce pozaeuropejskiej²⁴. Najnowsze z naszych publikacji, których przyjęcie nie jest nam jeszcze znane, z wielu względów zasługują na uwagę polskiego etnografa. Należy jeszcze wspomnieć o dwóch ważnych pracach etnograficznych, które ukazały się w 1960 r. Są to prace zbiorowe, a ze względu na treść, jak też autorów, nabiorą one znaczenia bardziej ogólnego. Jedną z nich znajduje się już w druku: Gunda Béla, *Kultura i tradycja (Műveltség és hagyomány)*. Z początkiem 1960 r. zostanie oddana do druku praca pod redakcją Földes Iászló, poświęcona pasterstwu i hodowli, dająca przegląd tych zagadnień w rozwoju historycznym nie tylko z terenów węgierskich, ale także krajów sąsiednich i dalszych z obszarów Karpat i Bałkanów. W obydwu pracach znajdują się artykuły etnografów polskich, rosyjskich, czeskich, rumuńskich, bułgarskich i słoweńskich.

Jeszcze raz należy powrócić do działalności muzeów prowincjonalnych. Prace tych ośrodków mają jednak duże znaczenie, w skali oczywiście krajowej. Wiele z nich, zwłaszcza w ostatnich latach, systematycznie wydaje roczniki, prace etnograficzne, w których uwzględniana jest nie tylko etnografia, ale także archeologia. Streszczenia w języku rosyjskim i niemieckim czynią je również dostępnymi dla zagranicy.

Na zakończenie trzeba wspomnieć o konferencji, jaka odbyła się jesienią 1959 r. z okazji 70-lecia powstania Węgierskiego Towarzystwa Etnograficznego. Przeprowadzono wówczas szczegółową analizę pracy, wykazując, jak ta zasłużona instytucja, przezwyciężając wiele przeszkód, systematycznie rozwijała działalność naukowo-badawczą i popularyzacyjną. Szczególnie ostatnie lata przyniosły doskonałe wyniki, zwłaszcza w zakresie udoskonalania metod pracy. Nasi badacze starają się w jak największym stopniu pogłębić i poszerzyć swoją wiedzę etnograficzną, dorównać wysokiemu poziomowi ogólnoeuropejskiemu. Kontakty, jakie obecnie utrzymujemy, i współpraca z wieloma uczonymi Europy przy opracowywaniu wspólnych zagadnień dają w pewnym stopniu gwarancję naszej użyteczności. Jednakże w zakresie badań etno-socjologicznych i etno-psychologicznych pozostało jeszcze wiele do zrobienia. Mamy jednak nadzieję, że ogólnowęgierska konferencja etnograficzna w 1960 r., a także inne, w których nasi uczeni wezmą udział, przyniesie w tej dziedzinie poważne osiągnięcia.

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Jenő Barabás (Budapeszt)
Tłum. z węg. J. Tóvári

ZSRR

Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU ETNOGRAFII im. N. N. MIKŁUCHO-MAKŁAJA AKADEMII NAUK ZSRR W 1959 ROKU

Rok 1959 zaznaczył się dla wszystkich ludzi radzieckich wydarzeniem o wielkiej doniosłości historycznej. W roku tym odbył się w Moskwie XXI Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, który nakreślił program budowy komunizmu w ZSRR, program niebywałego rozwoju ekonomicznego i kulturalnego.

²³ V. Diószegi, *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben* [Pozostałości szamanizmu w ludowej kulturze węgierskiej], Budapest 1958, ss. 472.

²⁴ *Opuscula ethnologica memoriae Ludovici Biró sacra*, Budapest 1959, ss. 472 [wydano też w jęz. niemieckim i angielskim].

W przemówieniu I Sekretarza KPZR N. S. Chruszczowa, w wystąpieniach uczestników Zjazdu oraz w przyjętych przez Zjazd postanowieniach zwrócono szczególną uwagę na perspektywy działalności naukowo-badawczej uczonych różnych dyscyplin, a w szczególności przedstawicieli nauk społecznych. Ekonomisci, filozofowie, historycy zostali wezwani do wnikliwego badania praw wyznaczających przejście od socjalizmu do komunizmu, do badania praw doświadczeń gospodarczego i kulturalnego budownictwa Związku Radzieckiego, do przyjścia z pomocą w wychowaniu ludu pracującego w duchu komunistycznym i do śmiałego rozpracowywania nowych problemów, mających znaczenie praktyczne, oraz do analizowania procesów zachodzących w świecie kapitalistycznym, do demaskowania ideologii burżuazyjnej i do walki przeciw rewizjonizmowi o czystość marksizmu-leninizmu¹. Wykonanie tych zadań stało się powinnością wszystkich radzieckich uczonych-humanistów, a w tej liczbie i etnografów.

Kierując się decyzjami XXI Zjazdu KPZR, Instytut Etnografii im. N. N. Mikłuchko-Makłaja w ścisłej współpracy z innymi placówkami etnograficznymi opracował i przyjął w 1959 r. siedmioletni plan prac naukowo-badawczych. W omawianiu tego planu na Konferencji Koordynacyjnej, odbytej w czasie trwania sesji sprawozdawczo-ekspedycyjnej, wzięło udział wielu uczonych z innych instytutów i oddziałów AN ZSRR, jak również z Akademii Nauk poszczególnych republik, uniwersytetów w Moskwie, Saratowie i Kazaniu oraz z muzeów i innych placówek naukowych. W przyjętej przez Konferencję rezolucji zwrócono szczególną uwagę na konieczność koordynacji pracy w zakresie podstawowych problemów wszystkich placówek etnograficznych, jak też na niezbędność ścisłej współpracy z innymi specjalistami z kręgu nauk społecznych.

Wysunięte przez etnografów radzieckich problemy, które winny być opracowane w planie siedmioletnim, zostały ujęte w 3 podstawowe kierunki: 1) procesy przeobrażeń systemu społecznego i kulturowego narodów Związku Radzieckiego w epoce rozwijającego się budownictwa komunizmu; 2) formowanie się narodowości i problemy narodowościowe; 3) pochodzenie człowieka i ras ludzkich oraz zagadnienie historii społeczeństwa pierwotnego.

W obrębie problemów pierwszego kierunku czołowe miejsce zajmują badania: a) życia chłopstwa kolchozowego i robotników, b) stosunków rodzinno-bytowych narodów ZSRR, c) zamierania przeżytków religijnych i patriarchalnych. Badanie przeobrażeń socjalistycznych życia, kultury i warunków bytowych klasy robotniczej i inteligencji należy już do tradycyjnego programu etnografów radzieckich. W epoce rozwijającego się budownictwa komunizmu badanie przeobrażeń socjalistycznych nabiera szczególnego znaczenia².

W wyniku badań nad warunkami bytowymi chłopstwa kolchozowego i robotników zostaną w nadchodzącym siedmioletciu napisane monografia uogólniająca, jak np. *Współczesny byt kolchoźników ZSRR i perspektywy jego dalszego przekształcania się na drodze do komunizmu* (*Современный быт колхозников СССР и перспективы его дальнейшего преобразования на пути к коммунизму*), która stanowić będzie uogólnienie wyników badań etnograficznych, prowadzonych w różnych regionach kraju.

¹ Н. С. Хрущев, О контрольных цифрах развития народного хозяйства СССР на 1959—1965 годы, Moskwa 1958, s. 67; „Коммунист”, 1959, nr 2, s. 13.

² С. П. Толстов, Некоторые проблемы этнографической науки, [w:] Вопросы строительства коммунизма в СССР (материалы научной сессии Отделения общественных наук АН СССР), Moskwa 1959, s. 221—223.

Walka z przeżytkami religijnymi tkwiącymi w świadomości ludzkiej jest jednym z naczelných zadań działalności polityczno-wychowawczej w epoce budownictwa komunistycznego. Nie jest więc przypadkiem, że do siedmioletniego planu pracy Instytutu Etnografii AN ZSRR została włączona praca zbiorowa *Przeżytki religijne u narodów Związku Radzieckiego i drogi ich przezwyciężania* (*Религиозные пережитки у народов СССР и пути их преодоления*) oraz monografia *Problemy rozwoju światopoglądu materialistycznego i drogi zanikania przeżytków religijnych* (*Проблемы развития материалистического мировоззрения и пути искоренения религиозно-бытовых пережитков*). W celu opracowania tych problemów, związanych ściśle z praktycznymi potrzebami budownictwa komunistycznego, zorganizowano w Instytucie Etnografii specjalną grupę badawczą historii religii i ateizmu. Już w 1959 r. Instytut wydał zbiór artykułów pt. *Studia i materiały dotyczące pierwotnych wierzeń religijnych*, pod redakcją S. A. Tokariewa i W. N. Czerniecowa².

W lecie 1959 r. Prezydium AN ZSRR zatwierdziło Zespołową ekspedycję badawczą (pod kierownictwem L. N. Tierentiewej), strukturalnie związaną z Instytutem Etnografii im. N. N. Miklucho-Makłaja, powołaną do prowadzenia badań nad przeobrażeniami społeczno-bytowymi i kulturalnymi u narodów Związku Radzieckiego w epoce przejścia od socjalizmu do komunizmu. W 1959 r. 18 zespołów tej ekspedycji przeprowadzało badania w zachodniej i centralnej części Związku Radzieckiego, na Syberii, Kaukazie, Uralu i na Dalekiej Północy, w Karelii, Kazachstanie, a także w innych regionach ZSRR. Uczestnicy tej Zespołowej ekspedycji badali kulturę i warunki bytowe robotników i kółchoźników. Tak na przykład zespół Uralski, pod kierownictwem W. J. Krupiańskiej, zakończył w 1959 r. zbieranie materiałów w Niżnym Tagile i rejonach podmiejskich do monografii *Kultura i byt robotników Niżnego Tagilu* (*Культура и быт рабочих Нижнего Тагила*), a zespół Kazachstański pod kierownictwem T. W. Staniukowicz przeprowadził badania w sowchozach, powstałych na ziemiach świeżo wziętych pod uprawę.

Specjalnemu tematowi — przeżytkom religijnym — zostały poświęcone prace zespołu Centralnego, kierowanego przez G. P. Sniesariewa. Materiały zebrane przez ten zespół w oblasti Gorkowskiej w rejonie Świetłojar-jezioro i rzeki Kerzenec dotyczące byłych staroobrzędowców świadczą o stałym zanikaniu wyobrażeń religijnych u miejscowej ludności.

Zespół G. S. Masłowej, działający na Syberii Zabajkalskiej, badał głównie dawnych, rosyjskich osadników Zabajkala i tzw. „Sybiraków”. Natomiast zespół Jenisejski, kierowany przez W. A. Tugolukowa, zebrał materiały dotyczące współczesnej gospodarki, warunków bytu i kultury grupy chantyjskich Ewenków oraz leśnych Eńców.

Podstawowym zadaniem zespołów: Dagestańskiego, Adygejskiego i Karelskiego, kierowanych przez B. A. Kałojewa, J. S. Smirnową, W. N. Bielicer, było zbadanie procesów rozwoju narodowego u małych ludów i zanikanie u nich przeżytków religijnych.

Poważnego wysiłku w zakresie badań nad współczesnością dokonały również inne ekspedycje Instytutu Etnografii. W związku z praktycznymi zadaniami budownictwa socjalistycznego na Dalekiej Północy 5 zespołów Północnej ekspedycji (Tajmyrski, Północno-wschodni, Ewenkijski, Turuchański, Murmański) kontynuowało w 1959 r. badania tradycyjnej wytwórczości domowej, cech szczególnych bytu oraz

² *Исследования и материалы по вопросам первобытных религиозных верований* pod redakcją S. A. Токарева i В. Н. Чернецова, Труды Института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая, т. 51, Москва 1959, ss. 265, nrb. 1.

rozwoju współczesnej kultury narodowej. Współczesny byt kolchoźników badany był przez zespół Estoński ekspedycji Nadbałtyckiej.

W 1959 r., podobnie jak dawniej, różnorodną pod względem tematyki i rozległą terytorialnie była praca Środkowoazjatyckiej ekspedycji etnograficznej, pod kierownictwem T. A. Żdanko, i Chorezmskiej ekspedycji archeologiczno-etnograficznej, kierowanej przez S. P. Tolstowa.

Problemami współczesności zajmowały się 4 zespoły: Predgórny i Zarawszański (kier. B. Ch. Karmyszewa) pracował w oblasti Samarkandskiej; zespół Turkmński (kier. G. P. Wasiliewa) przeprowadzał badania penetracyjne, w wyniku których wybrano do badań stacjonarnych kolchoz „Komuna” w oblasti Taszauzkiej Turkmńskiej SRR; zespół Karakalpacki (kier. T. A. Żdanko) badał warunki bytowe robotników korejskiego sowchozu „Raszuan” i fabryki przetworów rybnych, znajdujących się w centralnej części delty Amu-darii. Prócz tego zespół Karakalpacki rozpoczął etnograficzne badania wśród chłopów kolchozu „Leninizm” Turtukulskiego rejonu Kara-Kalpackiej ASRR⁴. Grupa uczestników ekspedycji Środkowoazjatyckiej razem z pracownikami Instytutu Historii AN Uzbekkiej SRR i Muzeum Historycznego badała Uzbeków-Durmenów, pracujących w sowchozie im. Kalinina w Tadżyckiej SRR.

Tuwińska zespołowa ekspedycja archeologiczno-etnograficzna, kierowana przez L. P. Potapowa, poświęciła szczególnie wiele uwagi badaniu procesów komunistycznego budownictwa wśród narodu tuwińskiego.

Etnograficzny zespół Prucko-Dniestrzańskiej ekspedycji archeologiczno-etnograficznej (Instytut Archeologii, Instytut Etnografii i Mołdawski Oddział AN ZSRR — kierownik G. B. Fiedorow) zbierał w położonych nad Prutem rejonach Mołdawii materiały do tematu *Kultura i byt kolchoźników Mołdawskiej SRR (Культура и быт колхозников Молдавской ССР)* — kierownik zespołu M. J. Salmanowicz.

Instytut Etnografii AN ZSRR przygotował i oddał w 1959 r. do druku dwie interesujące prace, poświęcone problemom współczesności. Jest to zbiór prac pt. *Współczesna gospodarka, kultura i byt małych narodów Północy (Современное хозяйство, культура и быт малых народов Севера)* i monografia Ł. N. Tierentiewej *Chłopstwo kolchozowe Lotwy (Колхозное крестьянство Латвии)*.

Czołową pracę Instytutu stanowi wydawanie wielotomowej serii *Narody świata (Народы мира)* — ponad 15 tomów). Powyższa praca winna być zasadniczo ukończona w ciągu bieżącego siedmioletnia. Dotychczas wydano 7 tomów⁵, z czego 2: *Narody Ameryki (Народы Америки)*, w 1959 r.

⁴ Ukazał się już 3 tom, podający dawniejsze wyniki tej ekspedycji: *Материалы и исследования по этнографии каракалпачков*, pod redakcją T. A. Жданко, Moskwa 1958, ss. 412, nrb. 2, tabl. XIX, w serii Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции pod redakcją С. П. Толстова [Przyp. Red.].

⁵ W serii *Народы мира*, pod redakcją С. П. Толстова, ukazały się następujące tomy: *Народы Африки*, pod redakcją Д. А. Ольдерогге i И. И. Потехина, Moskwa 1954, ss. 731, nrb. 1; *Народы Австралии и Океании*, pod redakcją С. А. Токарева i С. П. Толстова, Moskwa 1956, ss. 672; *Народы Сибири*, pod redakcją М. Г. Левина i Л. П. Потاپова, Moskwa—Leningrad 1956, ss. 1083, nrb. 1; *Народы Передней Азии*, pod redakcją Н. А. Кислякова i А. И. Першина, Moskwa 1957, ss. 613, nrb. 2; *Народы Америки*, t. 1, *Северная Америка* (без Мексики), pod redakcją А. В. Ефимова i С. А. Токарева, Moskwa 1959, ss. 670, nrb. 2; t. 2: *Центральная и южная Америка*, pod redakcją А. В. Ефимова i С. А. Токарева, Moskwa 1959, ss. 672; *Народы Кавказа*, t. 1, pod redakcją М. О. Косвена, Moskwa 1960, ss. 612.

W bieżącym siedmioletnim Instytut Etnografii AN ZSRR kontynuuje badania nad zagadnieniem etnogenezy i kształtowania się narodowości, przygotowuje atlasy historyczno-etnograficzne (rosyjski, Azji środkowej i Kazachstanu, kaukaski, nadbałtycki), wydaje kolejne zeszyty „Zarysów Etnografii Ogólnej” (Очерки общей этнографии) oraz Prac i Materiałów Ekspedycji Rosyjskiej, a także Ekspedycji Chorezmskiej i Nadbałtyckiej.

Duże znaczenie teoretyczne mają badania procesów etnicznych u ludów zamieszkujących Syberię (monografia pt. *Historia etniczna Syberii północno-wschodniej — Этническая история северо-востока Сибири* i in.) oraz Daleką Północ, które w warunkach ustroju radzieckiego dokonały przejścia do socjalizmu, pomijając nie tylko kapitalistyczne, ale i feudalne stadium rozwoju.

W 1959 r. prowadzone były prace badawcze w zakresie etnogenezy i historii etnicznej na Czukotce i w Jakutii. Na Czukotce kontynuowano pod kierownictwem M. G. Lewina prace wykopaliskowe w starooskimskim grobowcu w Uelenie. Użytkany materiał rzuca interesujące światło na historyczne losy dawnych mieszkańców Azji północno-wschodniej.

W Jakutii Instytut Etnografii zorganizował w 1959 r. wspólnie z Jakuckim Oddziałem AN ZSRR Jukagirską ekspedycję zespołową. W pracach jej wzięli udział nie tylko etnografowie, ale też archeolodzy, lingwiści, antropolodzy i historycy sztuki (I. S. Gurwicz, Z. W. Gogolew, A. I. Łaptiew i in.).

Zagadnienia etnogenezy i historii etnicznej objęte były też planem prac Tuwińskiej zespołowej ekspedycji archeologiczno-etnograficznej.

Badania zespołowe kontynuowała ekspedycja Nadbałtycka. Zebrany został materiał dotyczący kultury i warunków bytowych proletariatu wiejskiego i małego rolnego chłopstwa w burżuazyjnej Estonii oraz obustronnych powiązań kulturalnych między narodem rosyjskim i estońskim. Zespół Estoński badał przez tego współczesne warunki bytu kolchoźników. Zespół antropologiczny ekspedycji Nadbałtyckiej (kier. M. W. Witow) zakończył w 1959 r. badania typów fizycznych ludności Białoruskiej SRR i sąsiednich rejonów USRR i RSFR. Zespół paleoantropologiczny (kierownik W. P. Aleksiejew) zbierał w krajach nadbałtyckich materiały kranjologiczne.

Uczestnicy ekspedycji Środkowoazjatyckiej i Chorezmskiej nagromadzili poważne ilości materiałów do *Atlasu historyczno-etnograficznego Azji Środkowej i Kazachstanu*. Tak na przykład w oblasti Taszauskiej i na Żana-Darii kontynuował badania historii nawadniania zespół archeologiczno-topograficzny (kierownik B. W. Andrianow), natomiast w oblasti Chorezmskiej i w południowych rejonach Kara-Kalpakii kontynuowano badania budowli kultowych i obrzędów.

Archeologiczne zespoły ekspedycji Chorezmskiej prowadziły badania przede wszystkim w Tartukulskim rejonie Kara-Kalpakckiej ASRR, w Chorezmskiej oblasti Uzbeckiej SRR i na południu Kzył-Ordinskiej oblasti Kazachskiej SRR. W Taszauskiej oblasti Turkmeńskiej SRR prowadzone były penetracyjne badania zabytków średniowiecznych lewobrzeżnego Chorezmu.

Etnograficzne prace ekspedycyjne lat ubiegłych znalazły częściowo wyraz w pracach i zbiorach prac wydanych i przygotowanych do druku przez Instytut Etnografii AN ZSRR w 1959 r. Tak więc zostały wydane tomy 1 i 2 „Prac ekspedycji Nadbałtyckiej” (t. 1 — poświęcony badaniom etnograficznym i archeologicznym; t. 2 — antropologii etnicznej wschodniej części krajów nadbałtyckich), t. 4 „Prac ekspedycji Chorezmskiej” (*Ceramika Chorezmu — Керамика Хорезма*), z. 1 i 2 „Materiałów

ekspedycji Chorezmskiej" (w z. 1 odzwierciedlone są prace ekspedycji w latach 1954–1956; z. 2 zawiera monografię T. A. Trofimowej *Starożytna ludność Chorezmu na podstawie danych paleoantropologii* — *Древнее население Хорезма по данным палеоантропологии*), t. 2 i 3 „Prac ekspedycji Kirgiskiej” (t. 2 zawiera badania archeologiczne, t. 3 — referaty i przyczynki wygłoszone na konferencji poświęconej etnogenezie narodu kirgiskiego). Przygotowany jest do druku i złożony w wydawnictwie AN ZSRR t. 4 „Prac ekspedycji Kirgiskiej” oraz t. 1 „Prac ekspedycji Mordowskiej” i „Prace ekspedycji Tuwińskiej”.

W 1959 r. wydano zeszyty *Azja poza granicami Związku Radzieckiego* (*Зарубежная Азия*) i *Azjatycka część ZSRR* (*Азиатская часть СССР*) z serii „Zarysy Etnografii Ogólnej”, zaś dwa inne zeszyty tej serii — *Europejska część ZSRR* (*Европейская часть СССР*) i *Europa poza granicami ZSRR* (*Зарубежная Европа*) zostały oddane do druku. Poza tym wydawnictwo AN ZSRR przyjęło do druku pierwszy zeszyt *Rosyjskiego atlasu historyczno-etnograficznego* pt. *Technika uprawy roli* (*Техника земледелия*).

W serii „Prace Instytutu Etnografii” (Труды Института Этнографии) opublikowano w 1959 r. monografię N. A. Kislakowa *Rodzina i małżeństwo u Tadżyków* (*Семья и брак у таджиков*) oraz E. M. Pieszczerewej *Wytwórczość garncarska w Azji środkowej* (*Гончарное производство Средней Азии*). W tym samym roku wyszła w oddzielnym wydaniu praca W. W. Bunaka *Czaszka ludzka i stadia jej kształtowania się* (*Череп человека и стадии его формирования*). Poza tym wydano Materiały II Konferencji Archeologów i Etnografów Azji Środkowej (konferencja odbyła się w 1956 r. w Stalinabadzie) i drugi tom zespolowy, dotyczący etnografii Azji środkowej, zawierający artykuły z zakresu kultury materialnej.

Plan siedmioletni Instytutu Etnografii AN ZSRR przewiduje kontynuowanie wydawania prac z zakresu historii etnografii (W. F. Millera *Historia Syberii* — *История Сибири*, *Wybrane dzieła* M. M. Kowalewskiego oraz D. N. Anuczina *Szkice z historii rosyjskiej etnografii, folklorystyki i antropologii* — *Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии*). Rozpoczęto również prace wstępne nad zbiorem rozpraw krytycznych: *Współczesne kierunki etnografii burżuazyjnej* (*Современные течения в буржуазной этнографии*).

W zakresie badań nad społeczeństwem pierwotnym jednym z naczelných zadań radzieckich etnografów w bieżącym siedmioletcu jest opracowanie, w oparciu o zebrane dotychczas materiały, marksistowskiego studium, które by stanowiło uzupełnienie dzieła F. Engelsa *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa*.

W zakresie antropogenezy i antropologii etnicznej będą przygotowane w planie siedmioletnim dwa fundamentalne dzieła: *Kopalne formy czelkokoształtnych i problemy antropogenezy* (*Ископаемые гоминоиды и проблемы антропогенеза*) — wspólnie z naukowo-badawczym Instytutem Antropologii Państwowego Uniwersytetu Moskiewskiego, oraz *Typy rasowe kuli ziemskiej* (*Расовые типы земного шара*).

W planie tym wzięte są pod uwagę badania aktualnych problemów kształtowania się burżuazyjnych narodowości w krajach Azji i Ameryki Łacińskiej oraz walki narodów kolonialnych przeciw uciskowi narodowościowo-ekonomicznemu i politycznemu.

Oprócz fundamentalnych prac uogólniających (*Narody mira* i inne) plan siedmioletni Instytutu Etnografii obejmuje prace dotyczące różnych zagadnień etnografii innych narodów z obozu socjalistycznego, jak i krajów kapitalistycznych. Celem poznawania etnografii narodów sąsiedzkich pracownicy Instytutu Etnografii prze-

bywali w 1959 r. w szeregu państw (Bułgaria, Czechosłowacja, Polska, NRD, Rumunia i in.).

Z zakresu opracowywanej przez Instytut Etnografii tematyki zagranicznej wyszło w 1959 r. interesujące studium D. A. Olderogge *Zachodni Sudan w XVI–XIX w.* (*Zanaguiy Cygan e XVI–XIX e. e.*) oraz *Zbiór prac dotyczących Afryki*. W 1960 r. w Wydawnictwie AN ZSRR zamierza się wydać: *Zbiór prac dotyczących etnografii Azji wschodniej*, *Zbiór prac dotyczących etnografii Ameryki* oraz zbiór dokumentów *Arabskie źródła do historii Afryki na południe od Sahary w VII–X w.* (*Арабские источники по истории Африки южнее Сахары в VII–X в. в.*) pod redakcją D. A. Olderogge. W wydawnictwie słowników narodowych i obcokrajowych drukuje się słowniki języków afrykańskich: hausa i swahili.

W 1959 r. została wydana *Mapa narodów Chin, Mongolskiej Republiki Ludowej i Korei* (autor S. I. Bruk) i *Mapa narodów Indochin* (autor S. I. Bruk); w Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii sporządza się także *Mapy narodów Bliskiego Wschodu* (autor S. I. Bruk) i *Mapy narodów Afryki* (autor B. W. Andrianow). W 1960 r. ukaze się w dużej skali mapa *Narody świata*. Mapy te sporządzono nową metodą, opracowaną przez sekcję kartografii etnicznej i statystyki (osobno dołączone są do nich objaśnienia). Pracownicy sekcji kartografii etnicznej i statystyki opracują do druku w bieżącym siedmioletnim planie mapy innych rejonów globu ziemskiego, jak również *Atlas narodów świata*, który będzie stanowił zamknięcie serii.

W 1959 r. wychodziły jak i poprzednio regularnie periodyczne wydawnictwa Instytutu. Wydano wszystkie 6 numerów czasopisma „Советская Этнография” i dwa zeszyty „Krótkich Komunikatów” (Краткие сообщения, t. 31 i 32⁶, a do teki wydawnictwa AN ZSRR oddane zostały dwa kolejne zeszyty „Krótkich Komunikatów” i kolejny tom „Prac Muzeum Antropologii i Etnografii” (Труды Музея Антропологии и Этнографии, t. 20).

Muzeum Antropologii i Etnografii przy Instytucie Etnografii AN ZSRR (Leningrad) dokonało w 1959 r. poważnej pracy ekspozycyjnej i kulturalno-masowej. Pod kierownictwem doktora nauk historycznych D. A. Olderogge otwarta została w Muzeum nowa wystawa, ukazująca kulturę i życie narodów Abisynii (przedmioty kultury materialnej, unikaty malarstwa etiopskiego i in.)⁷. W Leningradzie i okolicznych miastach Muzeum zorganizowało 7 wystaw objazdowych na tematy: „Nauka i religia o pochodzeniu człowieka”, „Pochodzenie religii” (wspólnie z Muzeum historii religii i ateizmu), „Sztuka stosowana Chin, Japonii, Indii, Indonezji”, „Narody Indii”⁸.

Szeroki zakres tematyki planu siedmioletniego w dziedzinie etnografii, aktualność jego podstawowych problemów, wszystko to wymaga w obecnym czasie dalszego rozwoju koordynacji w pracach poszczególnych placówek etnograficznych Związku Radzieckiego. W 1959 r. ciekawe badania w zakresie wymienionej tematyki przeprowadzili etnografowie Ukrainy i Białorusi, Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu, republik środkowoazjatyckich, Powołża i innych rejonów kraju. Oddziały AN ZSRR, Akademia Nauk poszczególnych republik, a także inne placówki naukowe wydały w 1959 r. szereg cennych prac etnograficznych⁹.

⁶ „Краткие сообщения”, t. 31:1959, ss. 87, nrb. 1; t. 32, ss. 138, nrb. 1.

⁷ W lipcu 1959 r. wystawę zwiedził z dużym zainteresowaniem cesarz Abisynii Haile Selassie I.

⁸ Muzeum i wystawy zwiedziło w 1959 r. blisko pół miliona osób.

⁹ W artykule niniejszym przedstawione są tylko rezultaty pracy Instytutu Etnografii AN ZSRR. Wielostronna działalność etnografów innych naukowych placówek może się stać tematem odrębnego artykułu.

Rozszerza się naukowa współpraca radzieckich etnografów z zagranicznymi uczonymi. Obecnie niektórzy spośród uczonych obcych biorą udział w opracowywaniu tomu *Narody Europy środkowej i południowo-wschodniej* (seria *Народы мира*).

Przed radzieckimi etnografami stoją obecnie zadania pierwszorzędnej wagi (badania współczesności, etnogenezy i historii etnicznej, walka z burżuazyjną ideologią i in.). Istnieją wszelkie podstawy do tego, by sądzić, iż wszystkie te zadania będą w bieżącym siedmioletniu wykonane.

Do druku przygotowano
w Zakładzie Etnografii IHKM PAN
w Krakowie

Olga Ganckaja (Moskwa)
Tłum. z ros. D. Tucewicz

„СОВЕТСКАЯ ЭТНОГРАФИЯ”, 1946—1959.

„Sowietskaja Etnografia”, wydawana przez Instytut Etnografii Akademii Nauk ZSRR, jest niejako oficjalnym organem radzieckiej etnografii, a przez długie lata była też jedynym czasopismem etnograficznym w ZSRR. Publikowane w niej prace i sprawozdania przedstawiają w zasadzie aktualny obraz radzieckiej etnografii, dają wyraz określonej polityce badawczej i wydawniczej Instytutu Etnografii AN jako najważniejszej placówki etnograficznej w ZSRR, a w pewnej mierze także placówek pomniejszych. Jest zatem czołowym czasopismem etnograficznym nie tylko w ZSRR, lecz również w krajach socjalistycznych, a także w etnografii światowej. Z tych to powodów opracowanie przeglądu recenzyjnego „SE” nie jest zadaniem łatwym. Dokładna, merytoryczna ocena tego czasopisma byłaby niemal równoznaczna z dokonaniem oceny podstawowego dorobku radzieckiej etnografii; podjęcie takiego zadania nie leży oczywiście w granicach możliwości autora oraz zakresu tego przeglądu. Chodzi tu będzie przede wszystkim o przedstawienie działalności omawianego czasopisma na tle rozwoju i dorobku radzieckiej etnografii, ze szczególnym położeniem nacisku na rolę jego w propagowaniu określonych kierunków prac badawczych, w omawianiu podstawowych problemów teoretycznych i metodologicznych, w wymianie doświadczeń i poglądów oraz w informowaniu o bieżących zagadnieniach radzieckiej i obcej etnografii. Te sprawy bowiem mają w czasopiśmie tego typu, co „SE”, szczególne znaczenie obok publikacji artykułów opisowych, materiałów, recenzji itp. Omówienie niniejsze obejmuje lata powojenne od 1946 r.

Najpierw kilka danych ogólnych. „Sowietskaja Etnografia” ukazywała się do 1956 r. co kwartał, później co 2 miesiące, przy czym punktualność, z jaką drukowane są poszczególne numery, zasługuje naprawdę na podkreślenie. Nakład jej wynosił w 1946 r. 3000 egzemplarzy, później obniżył się i wykazywał tendencje do zmian w granicach od 1900 do 2850 egz.; w 1959 r. wynosił 1950 egz. Objętość poszczególnych numerów wynosi w ostatnich latach przeciętnie niecałe 200 stron, rzadko odbiegając od tej normy. Przez dłuższy czas stawki autorskie wypłacane przez „SE” były niższe niż w innych czasopismach wydawanych przez Akademię Nauk ZSRR. Czasopismo drukowane jest na dobrym papierze, ma trochę zbity, utrudniający czytanie układ wierszy. Reprodukcje fotograficzne, dawniej raczej słabe, poprawiły się na ogół z biegiem czasu. Cena 1 egzemplarza dość wysoka, wynosi 18 rubli. Drukowane jest przez Wydawnictwo Akademii Nauk ZSRR.

Kolegium redakcyjne „Sowietskiej Etnografii” składało się w 1946 r. z siedmiu członków, a od 1957 r. z szesnastu. Redaktorem naczelnym pozostawał przez cały czas dyrektor Instytutu Etnografii, członek korespondent Akademii Nauk ZSRR S. P. Tołstow. Prócz niego w l. 1946—1947 w skład kolegium redakcyjnego wcho-

dzili M. G. Lewin jako zastępca redaktora naczelnego, A. D. Udalcow, N. I. Kislakow, M. O. Koswien, P. I. Kuszniar, N. N. Stiepanow, zaś od 1948 r. jeszcze Ł. P. Potapow. W 1949 r. skład kolegium uległ poważniejszej zmianie: zastępcą redaktora nacz. został I. I. Potiechin, odeszli Udalcow, Kislakow i Stiepanow, a na ich miejsce przybyli S. A. Tokariw, W. I. Cziezerow (zmarł w 1958 r.) i Ł. P. Potapow. W 1957 r. kolegium zostało znacznie rozszerzone i obecnie w skład jego wchodzi: S. P. Tolstow, A. W. Jefimow (z-ca redaktora naczelnego), N. A. Baskakow, G. F. Debec, M. O. Koswien, P. I. Kuszniar, M. G. Lewin, Ł. P. Potapow, I. I. Potiechin, J. J. Roginski, akademik M. F. Rylski, W. K. Sokołowa, G. G. Stratanowicz, S. A. Tokariw, W. N. Czerniecowa oraz O. A. Korbe jako sekretarz odpowiedzialny. Do 1956 r. kolegium składało się w zasadzie z samych etnografów, po rozszerzeniu jego składu weszło doń paru przedstawicieli innych dyscyplin (antropologowie, historycy).

„Sowietskaja Etnografia” podzielona jest na działy, których ilość, układ i tytuły prawie nie uległy zmianom na przestrzeni omawianego czasu. Dla łatwiejszego zapoznania się z nimi niech posłuży poniższe zestawienie.

Działy	Ilość wydanych pozycji w latach										
	1946	1947	1948								
1. Artykuły wstępne, ogólne, okolicznościowe	4	1	3								
2. Zagadnienia ogólnej etnografii i antropologii	6	8	3								
3. Zagadnienia etnogenezy i etnografii historycznej	12	18	6								
4. Materiały i studia z zakresu etnografii i antropologii ZSRR	16	17	19								
5. Materiały i studia z zakresu etnografii i antropologii krajów obcych	1	8	4								
6. Historia etnografii i antropologii	5	4	3								
7. Dyskusje i oceny	—	—	—								
8. Narody świata (materiały informacyjne)	—	—	—								
9. Sprawozdania, informacje, referaty	8	8	9								
10. Kronika	28	36	30								
11. Krytyka i bibliografia	56	71	40								
a) artykuły krytyczne i przeglądy	6	7	6								
b) ogólna etnografia i antropologia	6	5	6								
c) etnogeneza i historia etnografii	1	3	3								
d) narody ZSRR	9	16	12								
e) narody Europy	1	5	2								
f) kraje demokracji ludowej ¹	5	5	3								
g) narody Azji	5	12	—								
h) narody Afryki	7	3	3								
i) narody Ameryki	11	9	4								
j) narody Australii i Oceanii	5	5	1								
12. Listy do redakcji (w latach 1949—1959)											
Działy	Lata										
	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
1	4	7	4	3	2	4	2	5	10	4	8
2	3	3	4	2	5	6	3	3	3	3	2
3	4	10	4	10	3	5	2	3	8	7	6

¹ Do 1950 r. pt. „Słowianie południowi i zachodni”.

Działy	Lata										
	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
4	18	16	13	12	11	11	14	11	17	9	12
5	5	4	7	11	6	7	8	14	16	12	10
6	6	5	7	3	3	4	5	2	2	4	1
7	—	—	5	11 ²	8	2	1	2	—	8	—
8	—	—	—	—	3	1	2	—	1	6	—
9	10	11	12	14	10	10	3	16	13	18	11
10	30	22	23	15	19	28	24	11	22	22	31
11	37	38	30	38	33	37	31	38	56	60	50
a	7	2	5	6	3	4	2	3	—	5	2
b	6	1	—	3	2	3	2	3	4 ³	3	7
c	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
d	17	21	19	14	16	20	18	15	19	21	24
e	—	2	—	—	1	—	1	1	9 ⁴	3	3
f	—	1	—	4	1	2	2	2	—	—	—
g	2	3	—	—	2	1	3	4	7	11	—
h	1	2	3	7	5	3	1	5	4	2	—
i	3	4	7	1	2	4	1	3	10	8	—
j	1	3	1	3	1	—	1	2	4	7	—

Jak wynika z powyższego przeglądu, „Sowietskaja Etnografia” ma do spełnienia zadania bardzo wielostronne i dlatego niełatwe. Ścisłe powiązanie z Instytutem Etnografii AN ZSRR spowodowało, że krąg współpracowników tego czasopisma składał się w pierwszych latach powojennych głównie (ok. 2/3, a nawet więcej) spośród pracowników tego Instytutu, potem rozszerzył się nieco, obejmując więcej pracowników innych ośrodków naukowych. We wszystkich rocznikach przeważają przy tym zdecydowanie autorzy z Moskwy i Leningradu, bo np. w 1958 r. na 153 pozycje wydrukowane w „Sowietskiej Etnografii” aż w 126 wypadkach autorami ich byli etnografowie z tych dwóch miast, zresztą najsilniejszych ośrodków etnograficznych w ZSRR. Ten niekorzystny w zasadzie stan rzeczy nie uległ na przestrzeni omawianego czasu zmianie mimo dość ostrej krytyki, z jaką spotkał się na początku 1953 r. ze strony Wydziału Historii i Filozofii AN ZSRR⁵. Ma to związek ze słabym stosunkowo kontaktem omawianego czasopisma z terenowymi placówkami etnograficznymi, co również, mimo wspomnianej krytyki, nie uległo większej zmianie. Przez bliską więź „Sowietskiej Etnografii” z kierownictwem Instytutu Etnografii AN znalazła w niej za to odbicie cała problematyka Instytutu, począwszy od zagadnień programowych aż po szczegóły organizacyjne.

Zamieszczane przez „Sowietską Etnografię” prace dotyczące zadań etnografii radzieckiej i jej kierunków badawczych pisane były wyłącznie przez członków kolegium, związanych równocześnie z kierownictwem Instytutu Etnografii. Pierwszy z interesujących nas artykułów, napisany przez S. P. Tołstowa, nosił tytuł *Etnografia i współczesność*⁶. Autor stwierdza istnienie wyraźnie ukształtowanej radzieckiej

² W tym 7 artykułów dotyczących metodyki badań etnograficznych.

³ Pod tytułem „Archeologia i antropologia”.

⁴ Od 1957 r. połączone z działem „Kraje demokracji ludowej”.

⁵ За тесное сотрудничество этнографов и историков, „СЭ”, 1953, nr 3, s. 3—8; А. Першид, Обсуждение работы журнала „Советская Этнография” в Бюро Отделения Истории и Философии АН СССР, „СЭ”, 1953, nr 3, s. 191—196.

⁶ С. П. Толстов, Этнография и современность, „СЭ”, 1946, nr 1, s. 3—11.

szkoły etnograficznej, traktującej etnografię jako naukę wyraźnie historyczną. Jako najbardziej istotne aktualnie wysuwa autor dwa kierunki badawcze. Pierwszy z nich obejmuje szerokie porzysłane badania nad etnogenezą, zwłaszcza Słowian, i nad kształtowaniem się współczesnych narodów. Autor podkreślił jego szczególne znaczenie w walce z zafałszowaniami rasistowskimi i nacjonalistycznymi niektórych szkół etnografii burżuazyjnej, zwłaszcza niemieckiej. Drugi kierunek to badania nad radziecką współczesnością, obejmujące szeroki wachlarz problemów związanych z przechodzeniem społeczeństwa radzieckiego do ustroju bezklasowego. Program ten w ciągu najbliższych lat znalazł dość nierównomierne odbicie w „SE”, najbardziej zaś wyraźnie zaznaczył się w dziedzinie badań etnogenetycznych. Pojawiło się m. in. szereg prac dotyczących periodyzacji społeczeństwa pierwotnego⁷, najdawniejszych źródeł historycznych dotyczących Słowian⁸ i in.

Działalność naukowa etnografów radzieckich w pierwszych latach powojennych została jednak dość surowo oceniona przez Radę Naukową I. E. pod koniec 1948 r.⁹, co pośrednio dotyczyło także publikacji zawartych w „SE”. Wskazywano też na fakt, że do redakcji tego czasopisma napływają prace czysto opisowe. W tym samym numerze S. P. Tołstow podkreślił wyraźniej, że etnografia „musi odpowiadać na pytania, jakie stawia praktyka budownictwa socjalistycznego w naszym kraju”, i podał krytyce ograniczanie się poszczególnych autorów ogłoszonych w „SE” prac do opisowego tylko przedstawiania badanych problemów¹⁰. Doniosłość badań etnograficznych nad kształtowaniem się kultur narodowych omówił w interesującym artykule I. I. Potiechin¹¹ oraz P. I. Kuszniier¹².

Od 1949 r. nastąpił też wyraźniejszy zwrot w kierunku badań nad radziecką współczesnością, w szczególności nad przeobrażaniem się życia i kultury chłopstwa kolechowskiego i robotników oraz małych narodów i ludów zamieszkujących Związek Radziecki. Poza sprawozdaniami z badań pierwsze opracowania tych zagadnień zaczęły się pojawiać w „SE” dopiero w 1951 r. W tym samym czasie nastąpiło bardzo ważne wydarzenie w dziejach radzieckiej etnografii — pierwsza po 12 latach ogólna konferencja radzieckich etnografów, która odbyła się w Moskwie w dniach 23 I—3 II 1951 r. W rezolucji z tej konferencji podkreślona została „organizująca kierująca rola czasopisma »SE« w rozwoju i umacnianiu radzieckiej szkoły etno-

⁷ С. П. Толстов, *К вопросу о периодизации истории первобытного общества*, „СЭ”, 1946, nr 1, s. 25—30; И. Я. Рогинский, *Происхождение современного человека и теория „полицентризма”*, „СЭ”, 1947, nr 1, s. 3—12; М. О. Косвен, *Из истории проблемы матриархата*, „СЭ”, 1946, nr 1, s. 31—58; М. Р. Левин, *Проблема пигмеев в антропологии и этнографии*, „СЭ”, 1946, nr 2, s. 17—28; Д. А. Ольдерогге, *Из истории семьи и брака*, „СЭ”, 1948, nr 1, s. 13—29 i in.

⁸ А. Д. Удадьцов, *Основные вопросы этногенеза славян*, „СЭ”, 1947, Сборник статей VI—VII, s. 3—13; tenże, *Племена европейской Сарматии II в. н. э.*, „СЭ”, 1946, nr 2, s. 41—50; В. В. Струве, *Арийская проблема*, „СЭ”, 1947, Сборник статей VI—VII, s. 117—124; М. Н. Тихомиров, *Происхождение названий „Русь” и „Русская земля”*, „СЭ”, 1947, Сборник статей VI—VII, s. 60—80; П. Н. Третьяков, *Анты и Русь*, „СЭ”, 1947, nr 4, s. 71—83 i in.

⁹ Т. А. Жданко, *Обсуждение научно-исследовательской работы Института Этнографии АН СССР*, „СЭ”, 1949, nr 1, s. 163—175.

¹⁰ С. П. Толстов, *Б. Н. Ленин и актуальные проблемы этнографии*, „СЭ”, 1949, nr 1, s. 3—17.

¹¹ И. И. Потехин, *Задачи борьбы с космополитизмом в этнографии*, „СЭ”, 1949, nr 2, s. 7—26. Rozprawa ta była przedmiotem dwudniowej dyskusji Rady Naukowej Instytutu Etnografii AN ZSRR; patrz sprawozdanie w tymże numerze „СЭ”, s. 170—177.

¹² П. И. Кушнер (Кнышев), *Учение Сталина о нации и национальной культуре и его значение для этнографии*, „СЭ”, 1949, nr 4, s. 3—19.

graficznej”¹³, a S. P. Tolstow wezwał uczestników konferencji do szerokiej dyskusji na łamach „SE” nad głównymi problemami i zadaniami radzieckiej etnografii.

Niewątpliwie pod wpływem wspomnianej konferencji ukazało się w okresie 1951–1953 szereg artykułów, przede wszystkim dyskusyjnych, omawiających problemy badania współczesności, zwłaszcza zaś chłopstwa kolchozowego. Punktem wyjścia był tu opracowany przez N. I. Worobiewa *Program zbierania materiałów przedstawiających współczesne życie wsi kolchozowej i historię jej kształtowania się u narodowości środkowego Powołża*¹⁴. W związku z wydrukowaniem tego programu pojawił się w omawianym czasopiśmie, jedyny zresztą raz, nowy osobny dział pt. „Programy i materiały metodyczne”. W następnym roku artykuły dotyczące metodycznych problemów badawczych zamieszczane już były w dziale „Dyskusje i oceny”. W 1953 r. ukazało się znowu kilka programowych artykułów, omawiających aktualne zadania badawcze radzieckiej etnografii i formy ich realizacji. Interesujące jest szczególnie silne podkreślenie w tym czasie konieczności nawiązania bezpośredniej współpracy w badaniach nad konkretnymi problemami współczesnego życia i kultury narodów Związku Radzieckiego między etnografami a historykami i ekonomistami oraz potępienie tendencji do „uniwersalizmu etnograficznego”, występujących u niektórych etnografów. W dokonanej z początkiem 1953 r. ocenie działalności „SE”¹⁵ stwierdzono m. in., że wprowadzie czasopismo to opublikowało w okresie 1948–1952 około 20 artykułów poświęconych radzieckiej współczesności, lecz artykuły te na ogół były słabe teoretycznie, a co gorsza, zainicjowana w 1952 r. dyskusja o metodach badawczych również wykazała słaby poziom teoretyczny¹⁶. Redakcja została skrytykowana za brak inicjatywy w nawiązywaniu współpracy z dyscyplinami pokrewnymi, zwłaszcza z historią. W następnych latach nie można jednak dostrzec wyraźniejszych zmian w kierunku przedstawionych redakcji zaleceń.

W 1956 r. odbyła się kolejna krajowa konferencja radzieckich etnografów, która dokonała podsumowania osiągnięć 5-lecia, jakie upłynęło od poprzedniej konferencji, i sformułowała szereg postulatów na przyszłość. Nawiązując do świeżych uchwał XX Zjazdu KPZR redakcja „Sowietskiej Etnografii” dokonała już wcześniej krytycznej oceny przeszłości, stwierdzając w artykule wstępnym 1 numeru z 1956 r., że „należy zdecydowanie skończyć z talmudyzmem” i dążyć do wykrywania prawidłowości w oparciu o „wszechstronne opanowanie faktów”¹⁷. Zamieszczone w związku z konferencją artykuły i sprawozdania wyraźnie podkreślają konieczność ścisłego powiązania badań etnograficznych z potrzebami budownictwa komunistycznego w ZSRR.

Po blisko 3-letniej przerwie ukazały się znowu w „Sowietskiej Etnografii” (1958, nr 5; 1959, nr 2 i 3) trzy zasadnicze artykuły poświęcone zadaniom etnografii wobec aktualnych zadań budownictwa komunistycznego w ZSRR, w oparciu o uchwały XXI Zjazdu KPZR¹⁸. W związku z tymi zadaniami plan Instytutu Etnografii na

¹³ *Этнографическое совещание 1951 года*, „СЭ”, 1951, nr 2, s. 221–230, oraz rezolucja tej konferencji, s. 231–234.

¹⁴ Н. И. Воробев, *Программа для сбора материалов по изучению современного быта колхозной деревни и истории его формирования у народностей Среднего Поволжья*, „СЭ”, 1951, nr 4, s. 180–198.

¹⁵ Першиц, *op. cit.*

¹⁶ Першиц, *op. cit.*, s. 192.

¹⁷ *К этнографическому совещанию 1956 года*, „СЭ”, 1956, nr 1, s. 3–8.

¹⁸ *Теоретические проблемы строительства коммунизма в СССР и задачи советских этнографов*, „СЭ”, 1958, nr 5, s. 8–16; *Величественная программа строительства коммунизма и задачи этнографов*, „СЭ”, 1959, nr 2, s. 3–9; *Основные проблемы этнографических исследований в текущем семилетии*, „СЭ”, 1959, nr 3, s. 3–10.

najbliższe 7-lecie przewiduje 3 podstawowe kierunki badań: a) procesy zmian w życiu i kulturze narodów ZSRR w okresie przejścia od socjalizmu do komunizmu; b) kształtowanie się narodowości socjalistycznych oraz drogi rozwoju małych narodów i grup etnicznych w ZSRR; c) pochodzenie człowieka i ras ludzkich oraz zagadnienia historii społeczeństwa pierwotnego. Plan ten uwzględnia współpracę z dyscyplinami pokrewnymi (archeologia, antropologia, historia, językoznawstwo, ekonomia i in.), m. in. przez tworzenie mieszanych ekip badawczych¹⁹. Zwraca się także uwagę na konieczność lepszego opracowania metodyki badań etnograficznych współczesnych narodów i klas oraz na konieczność zreorganizowania dotychczasowych metod pracy. W dziedzinie teoretycznej podniesiono konieczność nasilenia walki z rewizjonizmem w etnografii²⁰.

Na podstawie opublikowanych w „Sowietskiej Etnografii” artykułów programowych można się więc dobrze zorientować w ogólnych założeniach teoretycznych i w programie badawczym radzieckiej szkoły etnograficznej. W ciągu lat powojennych ugruntowały się trzy podstawowe kierunki badawcze w radzieckiej etnografii, tj. badania nad społeczeństwem pierwotnym i etnogenezą narodów Związku Radzieckiego, a także Słowian w ogóle, badania nad przeobrażeniami życia i kultury klasy robotniczej i chłopstwa w ZSRR oraz badania nad kształtowaniem się i konsolidacją narodów socjalistycznych w ZSRR, a także nad kształtowaniem się narodów w krajach kolonialnych. Metodologiczne podstawy radzieckiej szkoły etnograficznej nie znalazły jednakże wystarczającego odzwierciedlenia na łamach „Sowietskiej Etnografii”, co jednak w pewnej mierze jest odbiciem aktualnego stanu prac nad tym zagadnieniem w radzieckiej etnografii, jak o tym świadczy szereg artykułów i sprawozdań²¹. Po wspomnianych wyżej artykułach dyskusyjnych o metodach badania nad wsią kołchozową ukazał się w 1956 r. interesujący referat zespołowy (wygłoszony na konferencji etnograficznej w 1956 r.), informujący o organizacji radzieckich badań terenowych oraz niektórych problemach metodycznych tych badań. Autorzy jego stwierdzają, że „dawno już dojrzała konieczność regularnego wymieniania doświadczeń płynących z badań terenowych... tak w zakresie zagadnień ogólnych, jak i w zastosowaniu do różnych obszarów naszego kraju i różnych narodów”²². Mimo jednakże upływu trzech lat od tego czasu ukazał się w „SE” tylko jeden artykuł omawiający metodologię badań terenowych, ale jego autorka wykazała słabą znajomość przedmiotu²³. Sporo interesujących ogólniejszych uwag metodologicznych rozrzuconych jest natomiast po pracach i sprawozdaniach dotyczących różnych konkretnych problemów, jak np. w artykułach dyskusyjnych opublikowanych przez „Sowietską Etnografię” w 1958 r., zwłaszcza wywołanych rozprawą A. A. Popowa²⁴.

¹⁹ Основные проблемы...

²⁰ Величественная программа...

²¹ Patrz przypisy 13 i 17 oraz 18.

²² Т. А. Жданко, В. Ю. Крупянская, Л. П. Терентьева, Об организации и методике полевых этнографических исследований, „СЭ”, 1956, nr 3, s. 24–34.

²³ Г. С. Читая, Принципы и метод полевой этнографической работы, „СЭ”, 1957, nr 4, s. 24–30.

²⁴ А. А. Попов, Пережитки древних дорелигиозных воззрений долганов на природу, „СЭ”, 1958, nr 2, s. 77–99; М. И. Шахнович, О „психоаналитическом методе” изучения первобытной религии (по поводу статьи А. А. Попова), „СЭ”, 1958, nr 5, s. 71–76; Б. Шаревская, О методологической и терминологической путанице в вопросах первобытного мышления (по поводу статьи А. А. Попова), „СЭ”, 1958, nr 6, s. 61–75.

Nie lepiej, a może nawet jeszcze mniej korzystnie, przedstawia się sprawa publikowania w „Sowieckiej Etnografii” rozpraw mających na celu wyprowadzanie wniosków uogólniających i prób budowania teorii pewnych zjawisk w oparciu o konkretne badania nad współczesnością. Na tym odcinku jest to również odbicie pewnych szerszych niedociągnięć, które zostały poddane krytyce m.in. ostatnio na przeprowadzonej w czerwcu 1958 r. ocenie podręcznika etnografii ZSRR, opracowanego przez S. A. Tokariewa²⁵. Można tu jednak wymienić interesujący artykuł P. I. Kuszniera *O niektórych procesach zachodzących we współczesnej rodzinie kolchozowej*²⁶. Niewątpliwie korzystnie przedstawia się omawiane zagadnienie w dziale obejmującym rozprawy z zakresu etnogenezy, w którym pojawiło się sporo interesujących artykułów. M.in. w latach 1946–1952 ukazało się kilka rozpraw i artykułów polemicznych w sprawie periodyzacji historii społeczeństwa pierwotnego, rozprawa o terytorium i granicach etnicznych²⁷ i in. Nie brak było również artykułów omawiających ogólniejsze problemy teoretyczno-badawcze, jak np. rozprawa S. W. Iwanowa *Ornament ludowy jako źródło historyczne*²⁸.

Z zagadnieniami teoretycznymi i metodologicznymi związany jest ściśle otworzony w 1951 r. dział dyskusji i ocen. Po znacznym nasileniu artykułów dyskusyjnych w okresie 1951–1953 nastąpiła jednak później przez parę lat stagnacja tego działu, który ożywił się ponownie w 1958 r., przynosząc 8 artykułów, w tym 3 dotyczące metod badania religii pierwotnej.

Najbardziej obszerny jest w „Sowieckiej Etnografii” dział studiów i materiałów odnoszących się do etnografii i antropologii ZSRR oraz krajów obcych. Jeżeli w pierwszych latach powojennych dział krajów obcych był stosunkowo skromny w porównaniu z radzieckim, to ostatnio ilość zamieszczanych w nim prac przewyższa nawet niekiedy ilość publikacji w dziale etnografii i antropologii ZSRR. Mając do dyspozycji ograniczoną ilość miejsca może „Sowiecka Etnografia” spełniać swe zadanie publikowania studiów i materiałów przez drukowanie rozpraw wybranych spośród stosunkowo licznej produkcji naukowej etnografów radzieckich, a także obcych. Artykuły wybrane ze względu na ich wartość i treść i ułożone według określonych grup tematycznych, a więc odnoszących się do jednego terenu wzgl. zagadnienia badawczego, tak jak to robią niektóre czasopisma etnograficzne, dawałyby bardzo interesujące pole do analiz, przemyśleń i porównań. Niestety, praktyka ta zupełnie nie jest w „Sowieckiej Etnografii” stosowana. O ile czasem zdarza się umieszczenie 2–3 artykułów ujmujących różne aspekty pewnego problemu, to na przestrzeni omawianych 14 lat nie miał miejsca ani razu wypadek opublikowania większego, stanowiącego jakąś całość zespołu prac dotyczących jednego zagadnienia (np. jednej wsi), łącznie z wprowadzeniem, przedstawiającym metody badań, oraz z pewnymi wnioskami uogólniającymi. Wydaje się, że wobec poruszanego nieraz na łamach „Sowieckiej Etnografii” problemu braku rozpraw z zakresu metodologii badań i ich syntetycznego opracowania poważnym niedociągnięciem tego czasopisma jest niedocenywanie takich form publikowania studiów i materiałów. Zresztą na temat

²⁵ О. Корбе, *Обсуждение учебника по этнографии СССР*, „СЭ”, 1958, nr 6, s. 121–127.

²⁶ П. И. Кушнер, *О некоторых процессах происходящих в современной колхозной семье*, „СЭ”, 1953, nr 3, s. 14–24.

²⁷ Patrz przypis 7 oraz П. И. Кушнер, *К методологии определения этнографических территорий*, „СЭ”, 1946, nr 1, s. 12–24; tenże, *Этническая граница*, „СЭ”, 1947, nr 2, s. 3–20.

²⁸ С. В. Иванов, *Народный орнамент как исторический источник*, „СЭ”, 1958, nr 2, s. 3–20.

zbyt słabego wobec wymagań redakcji poziom publikowanych w „SE” studiów i materiałów pojawiają się w tym czasopiśmie od szeregu lat uwagi krytyczne, zarzucające autorom zwłaszcza ograniczanie się do suchej rejestracji faktów. Niektóre opracowania przypominają czasem obszerniejsze reportaże o słabo uporządkowanych zagadnieniach. Korzystniej na ogół przedstawiają się w tym dziale artykuły przedstawiające wąskie szczegółowe zagadnienia i dające przy tym bogaty materiał. Można także znaleźć w tym dziale interesujące artykuły wykraczające poza opisowość, jak np. praca Lebediewej i Masłowej o rosyjskiej odzieży chłopskiej XIX i pocz. XX w. jako źródle do etnicznej historii narodu²⁹.

W dziale poświęconym studiom i materiałom dotyczącym krajów obcych pojawiło się w ostatnich latach więcej autorów zagranicznych. I tak w 1956 r. na 14 artykułów w tym dziale 6 napisanych zostało przez autorów z Bombaju, Helsinek, Oslo, Pekinu i Santiago; w 1957 r. na ogólną ilość 17 było tych artykułów 5, a więc z Brna, Bukaresztu, Paryża i Pragi; w 1958 r. 5 artykułów z łącznej liczby 12 pochodziło z Bombaju (2), Cochabamby, Filadelfii i Krakowa; w 1959 r. w pierwszych pięciu numerach nie było jeszcze żadnego. Z natury rzeczy publikowane w tym dziale artykuły dotyczą bardzo szerokiego wachlarza zagadnień, a niektóre z nich mają charakter wyraźnie sprawozdawczy.

Tematyka artykułów zamieszczanych w obu działach „materiałów i studiów” jest bardzo różnorodna. W zasadzie są one powiązane z podstawowymi kierunkami badawczymi etnografii radzieckiej. W pierwszych latach po wojnie przeważały zdecydowanie studia i materiały odnoszące się do tradycyjnych zagadnień etnografii, a więc chłopskiej kultury tradycyjnej (głównie rosyjskiej) oraz kultury małych ludów zamieszkujących Związek Radziecki. Natomiast do 1949 r. zupełny brak był prac poświęconych współczesnej kulturze chłopskiej, zaś badania nad klasą robotniczą znalazły wyraz na łamach „SE” po raz pierwszy dopiero w 1953 r.³⁰ Do 1952 r. ukazało się w omawianym dziale kilkanaście pozycji poświęconych życiu i kulturze chłopów kołchozowych. W późniejszych latach, mimo niewątpliwych starań redakcji, ilość artykułów poświęconych współczesności była raczej skromna; w ciągu ostatnich 4 lat ukazało się razem 12 artykułów na ten temat (w 1956 r. tylko artykuły metodologiczne i sprawozdania, w 1957 r. — 7, w 1958 — 1, w 1959 — 4), w tym tylko 1 poświęcony klasie robotniczej³¹.

Dział poświęcony zagadnieniom etnogenetycznym i etnografii historycznej był szczególnie bogaty w latach 1946–1947, kiedy to etnografowie radzieccy główną uwagę zwrócili na badanie problemów etnogenezy, zwłaszcza narodów słowiańskich. Później, m. in. w związku z krytyką szkoły Marra, nastąpiło w tej dziedzinie badań pewne osłabienie. Ostatnio publikowane w omawianym dziale rozprawy w poważnym stopniu są związane z badaniami antropologicznymi i archeologicznymi.

Na „Sowietskiej Etnografii” spoczywa wreszcie obowiązek szerokiego informowania o aktualnych pracach badawczych i sprawach organizacyjnych zarówno dotyczących Instytutu Etnografii AN ZSRR, jak i innych radzieckich placówek etnograficznych. Należy przyznać, że informacje o pracach Instytutu są podawane na bieżąco i w sposób tak wyczerpujący, że postronny czytelnik uzyskuje dość

²⁹ Н. И. Лебедева, Г. С. Маслова, *Русская крестьянская одежда XIX — начала XX века как материал к этнической истории народа*, „СЭ”, 1956, nr 4, s. 18–31.

³⁰ В. Ю. Крупнянская, *Опыт этнографического изучения уральских рабочих второй половины XIX века*, „СЭ”, 1953, nr 1, s. 64–87.

³¹ Ш. Аннаклычев, *Некоторые стороны быта рабочих-нефтяников Невит-Дага*, „СЭ”, 1959, nr 1, s. 53–68.

bogaty obraz. Mniej korzystnie natomiast przedstawia się informacja o działalności innych ośrodków etnograficznych, w tym nawet znajdujących się w Moskwie, Kijowie czy innych miastach uniwersyteckich. W ciągu ostatnich czterech lat uderza zupełny niemal brak informacji o działalności poszczególnych placówek uniwersyteckich w zakresie prac badawczych i dydaktycznych.

Szeroko i na bieżąco sporządzane są sprawozdania z różnych badań terenowych, działalności poszczególnych ekspedycji, z narad i konferencji poświęconych organizacji i omawianiu badań itd., co pozwala na dobre orientowanie się w przebiegu i wynikach prac przedsięwziętych przez Instytut Etnografii oraz współpracujące z nim placówki etnograficzne. Wspomniane sprawozdania zamieszczane są w „Kronice”, ale zdarza się, że nadające się tu materiały bywają umieszczane w dziale sprawozdań i referatów, gdzie ogłaszane są dość liczne informacje o pracach zagranicznych ośrodków etnograficznych. Autorami tych informacji są zapraszani uczeni zagraniczni oraz udający się za granicę etnografowie radzieccy. Ci ostatni opracowują niekiedy swe relacje w sposób zbyt reportażowy. W ogóle jednak sprawozdania są opracowywane starannie i dokładnie, a pewnym niedociągnięciem ich może się wydać zbyt ściśle trzymanie się kolejności np. przebiegu obrad bez dążności do uporządkowania materiału według zagadnień.

Dział recenzji należy uznać za stosunkowo bogaty i interesujący, choć zwraca uwagę na zbyt może małą ilość omówień prac dotyczących Europy, w tym krajów socjalistycznych. Na przestrzeni ostatnich kilku lat można tu odnotować tylko jedną pozycję poświęconą Polsce, a mianowicie wnikliwe omówienie I tomu „Etnografii Polskiej” przez O. Ganekę³². Podkreślić też należy, że niemal w każdym numerze ukazują się obszerniejsze artykuły krytyczne i przeglądy omawiające szersze zagadnienia związane z recenzowaną pozycją.

Kończąc powyższy przegląd jeszcze raz trzeba stwierdzić, że „Sowiecka Etnografia” jako najważniejsze, a do 1957 r.³³ jedyne czasopismo radzieckich etnografów, wypełnia zadania wielostronne i trudne. Wydaje się, że w związku z wysuniętymi ostatnio sformułowaniami programowymi, dotyczącymi zadań etnografii radzieckiej, w najbliższych latach redakcja spowoduje, że czasopismo to jeszcze lepiej niż dotąd będzie spełniać zadania naczelnego organu radzieckiej etnografii. Nam wydaje się, że „Sowiecka Etnografia” powinna by przybrać bardziej charakter czasopisma teoretycznego i sprawozdawczego, poświęcającego szczególnie dużo miejsca i uwagi wymianie doświadczeń badawczych i dyskusjom metodologicznym. Może się do tego też przyczynić zwiększenie ilości lokalnych wydawnictw etnograficznych, które przejęłyby część obowiązku publikowania studiów i materiałów. Wydaje się też, że obecnie trochę już niewygodny jest tradycyjny układ działów tego czasopisma. Z podstawowych kierunków badawczych radzieckiej etnografii jeden – badania nad etnogenezą – posiada wyodrębniony dział w „Sowieckiej Etnografii”, podczas gdy pozostałe, których ważność w ostatnich latach szczególnie mocno wzrosła, są połączone razem w dwóch ogólnych działach mieszczących przy tym obok prac etnograficznych także antropologiczne.

Próbując w dużym skrócie ogarnąć uwagami i scharakteryzować wieloletni dorobek etnograficznego czasopisma „Sowiecka Etnografia”, wypadnie na zakończenie wskazać jeszcze na szczególnie znamiennej cechę tego wydawnictwa. Otóż,

³² „CŽ”, 1959, nr 5, s. 183–187.

³³ Od roku 1957 wychodzi w Kijowie nowe czasopismo pt. „Народна творчість та етнологія” (Twórczość ludowa i etnografia), wydawane przez Ukrainską Akademię Nauk i Ministerstwo Kultury Ukraińskiej SRR. Spotkało się ono z nader pochlebną oceną na łamach „Sowieckiej Etnografii” (1959, nr 5).

na łamach „Sowieckiej Etnografii” utrwalił się bardzo czujny krytycyzm na wszelkie niedociągnięcia naukowe. Etnografowie radzieccy, jak to widać z lektury „Sowieckiej Etnografii”, nie lubią unikać zasadniczej krytyki i stawiają sobie wysokie wymagania. Liczne krytyczne artykuły zamieszczane w tym czasopiśmie nieraz bezwzględnie i bez osłonek omawiają niedostatki pisma oraz niedociągnięcia niektórych publikowanych prac.

Również i piszącemu te słowa nasunęły się pewne refleksje. Są one niejako przyobleczone w postać słowa drukowanego roboczymi myślami, które powstały w toku studiowania tego czy innego tematu, poruszanego na łamach „Sowieckiej Etnografii” względnie z jego ujęciem. Toteż sądzę, że przez coraz szerszą i żywą wymianę zdań czasopismo „Sowieckaja Etnografia”, które jest dzisiaj w kręgu nauki polskiej niezmiernie popularnym wydawnictwem, stanie się najbardziej cenioną literaturą fachową.

Należałoby sobie życzyć, aby rozpoczęta niedawno wymiana artykułów sprawozdawczych między etnografami polskimi i radzieckimi przerodziła się w bliższą współpracę, zwłaszcza że stawiamy sobie bardzo podobne zadania badawcze.

Edward Pietraszek

Wieś Wiriatio w przeszłości i teraźniejszości. Praca zbiorowa pod redakcją P. I. Kuszniera, Trudy Instytutu Etnografii im. N. N. Mikłuchowa-Makłaja, t. 41, Moskwa 1958, ss. 277, nrb. 2, wyd. Akademii Nauk ZSRR.

Monografie pojedynczych wsi zyskują obecnie coraz większe uznanie jako uzupełnienie lub podstawa dla szerszych uogólnień. Monografie wsi są podejmowane obecnie przez etnografów, socjologów i ekonomistów różnych krajów. Natomiast zagadnienie ich zakresu stanowi wciąż jeszcze żywy problem zarówno w etnografii, jak i naukach pokrewnych. Również w Związku Radzieckim od szeregu lat toczy się dyskusja nad metodą etnograficznego badania kolchozów¹ oraz zakresem i celem takiej monografii. W pokażnej ilości monografii i opisów publicystycznych poszczególnych kolchozów najwięcej miejsca poświęcono ich organizacji i sprawom ekonomicznym. Natomiast książka o wsi Wiriatio jest monografią etnograficzną i stanowi trzecie z rzędu tego rodzaju opracowanie w Związku Radzieckim, a pierwszą próbę monografii wsi rosyjskiej².

We wstępie Kusznier definiuje cel, jaki postawili sobie autorzy podejmując tego typu badania: „Po pierwsze, pokazanie i wyjaśnienie zmian, które zaszły w tej wsi rosyjskiej po zwycięstwie Rewolucji, oraz jak ułożyły się stosunki bytowe obecnie; po drugie, ukazanie wpływu rosyjskiej klasy robotniczej na chłopów w przeszłości (emigracja do ośrodków przemysłowych), a zwłaszcza na jego warunki bytowe, zwyczaje i ideologię”³. Autorzy silnie podkreślają, że nie stawiali sobie za jedyny cel pokazanie współczesnego życia wsi, nie chodziło również o przeciwsta-

¹ Por. J. Szczepański, *Dyskusja nad metodologią etnograficznego badania kolchozów w Związku Radzieckim*, „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, t. 3:1953, s. 341–368.

² W 1954 r. AN ZSRR wydała monografię spółdzielczej wsi tadżyckiej; w 1955 r. Instytut Historii i Archeologii Uzbeckiej AN opublikował monografię osady Ajkyran. Praca o Wiriatio została opracowana pod kierunkiem prof. P. I. Kuszniera przez 10-osobowy zespół pracowników naukowych Instytutu Etnograficznego im. Mikłuchowa-Makłaja AN ZSRR.

³ *Село Вирятино в прошлом и настоящем*, Moskwa 1958, s. 6.

wienie współczesności kulturze dawnej wsi. Celem było wyjaśnienie na konkretnym przykładzie i możliwie jak najbardziej wszechstronnych materiałach procesu rozwoju wsi i odbicia społecznych zjawisk w życiu ludności wiejskiej. W pracy obok celu poznawczego jest położony bardzo silny nacisk na jej znaczenie praktyczne. Na równi ze stanem kultury w różnych okresach były badane potrzeby kulturalne ludności. Badania tego typu miały również cel praktyczny, chodziło o oddziaływanie na właściwe ukształtowanie potrzeb kulturalnych bądź też na ich zaspokojenie. Poddano także analizie proces przechodzenia wsi do socjalizmu, aby móc wyciągnąć wnioski dla przyszłych praktycznych poczynąń. Cele, jakie sobie postawiono, oczywiście musiały w znacznym stopniu wpłynąć na charakter opracowania.

Książka została oparta w pierwszym rzędzie na materiale terenowym i archiwalnym, zebranych przez ekipę badawczą w latach 1952–1954. Dodajmy, że członkowie ekipy wyjeżdżali do wsi na kilkumiesięczny pobyt, zarówno w okresie letnim, jak i zimowym. Obok bezpośredniej obserwacji i wywiadów z ludnością przeprowadzono również badania ankietowe nad potrzebami i stanem budżetowym mieszkańców. Dla uzyskania jak najbardziej pełnej dokumentacji posługiwano się także rysunkiem, fotografią, filmem, magnetofonem itd. Wykorzystano też dostępne materiały statystyczne, protokoły z wiejskich zebrań, roczne rozrachunki kółchozów itd. Opracowano nadto materiały archiwalne dotyczące wsi, będące w posiadaniu archiwum obwodowego w Tambowie.

Jako punkt badawczy wybrano najbardziej przeciętną wieś rosyjską, położoną w dawnych rejonach rolniczych, gdzie do tej pory podstawę gospodarki stanowi uprawa zboża. Wieś taka może w pewnym stopniu obrazować historyczny rozwój wielu wsi o podobnych warunkach. Autorzy podkreślają, że nie ma takich miejscowości, których obraz przeszłości i teraźniejszości mógłby być analogiczny dla każdej wsi rosyjskiej.

Kółchozowa wieś Wiriatio jest jedną z najstarszych osad w obwodzie tambowskim. Przypuszcza się, że powstała na początku XVII w. w okresie kolonizacji południowej części państwa rosyjskiego. Jest wsią przeciętną zarówno pod względem liczby mieszkańców (I II 1955 r. wynosiła 1442 osoby), jak również jej znaczenia gospodarczego.

Omawiana praca składa się z dwóch części: pierwsza poświęcona jest historii przemian, jakie dokonały się we wsi od 1861 r. do Wielkiej Rewolucji Październikowej, druga — okresowi po Wielkiej Rewolucji łącznie ze współczesnością. Obie części mają mniej więcej równą objętość. Poszczególne rozdziały w obydwu częściach poświęcone są analogicznym zagadnieniom: życie ekonomiczne w przeszłości i we wsi współczesnej, dawne zabudowania i mieszkania chłopskie, architektura i mieszkanie współczesne, ubiór dawny i współczesny, rodzina i jej byt dawniej i dzisiaj, prawa i obyczaje regulujące współżycie wsi dawniej, współczesne życie społeczne wsi, piśmienność i wpływy robotników na kulturę wsi oraz kulturalna rewolucja we wsi współczesnej.

Analizując sytuację ekonomiczną wsi zwrócono szczególną uwagę na strukturę zawodową ludności. W Wiriatio jest ona szczególnie ciekawa ze względu na jej duże zróżnicowanie, zarówno w przeszłości, jak i obecnie. Po reformie rolnej (1861 r.) chłopi nie mogąc utrzymać się z ziemi rozwinęli wiele zajęć pozarolniczych. Prace te były początkowo związane z okresem zimowym, wolnym od zajęć rolnych. Najwcześniejszymi zajęciami pozarolniczymi, które rozwinęły się już ok. 1860 r., było furmaństwo i pędzenie bydła ze stepów przykaspjskich. Zajęcia te miały duże znaczenie w gospodarczym życiu wsi. Rozwój furmaństwa wpłynął na powstanie rzemiosł związanych z wytwarzaniem i reperacją środków transportu (kował, rymarz,

kołodziej, stolarz). Toteż budowa kolei żelaznej (ok. 1880 r.) spowodowała upadek obydwu zajęć zarobkowych.

Drugą ważną gałęzią gospodarczą wsi był przemysł leśny, który właśnie dzięki powstaniu kolei żelaznej i możliwości transportu drzewa zyskał lepsze warunki rozwoju.

Sezonowa emigracja zarobkowa ze wsi Wiriatina rozpoczęła się ok. 1870 r. Wyruszano wówczas do sąsiednich guberni na roboty rolne albo, i to najczęściej, do kopalń węgla kamiennego w Zagłębiu Donieckim. Kontakty robotników, początkowo wyjeżdżających sezonowo, a potem na stałe do ośrodków przemysłowych, wywarły największy wpływ na życie gospodarcze, kulturalne i polityczne wsi. Tą drogą przenikały nie tylko mieszczańskie nawyki kulturalne, ale także idee postępowe. W okresie kolektywizacji wsi z Wiriatina wychodzili agitatorzy i organizatorzy spółdzielczości produkcyjnej. W 1930 r. powstał kołchoz „Droga Lenina”, który zupełnie przeobraził tamtejsze życie gospodarcze. W okresie tym uległa dużej zmianie struktura zawodowa. Na skutek motoryzacji kołchozu i wprowadzenia racjonalnej gospodarki pojawiają się nowe, nie znane dotąd zawody, jak techników, agrotechników czy zootechników.

W badaniach współczesnego bytu wsi duży nacisk położono na analizę budżetów rodzinnych. Sprawy bytowe poszczególnych kołchoźników badano w ścisłym związku z ogólną sytuacją gospodarczą całego kołchozu. Okazało się, że zarobki mieszkańców Wiriatina pochodzą w pierwszym rzędzie z pracy zawodowej wykonywanej w gospodarstwie kołchozowym, a następnie dopiero z zajęć ubocznych i sprzedaży produktów rolnych, pochodzących z gospodarstw pomocniczych. Sytuacja gospodarza rodziny uzależniona jest głównie od ilości osób pracujących i będących na ich utrzymaniu. Dokładnymi badaniami budżetowymi objęto kilkadziesiąt rodzin, wytypowanych spośród różnych grup ludności. Przy wydzielaniu typów rodzin brano pod uwagę statystyczne opracowanie materiałów dotyczących liczby rodzin we wsi, płci, wieku, stosunków rodzinnych, zawodu, wykształcenia, ilości członków rodziny będących poza wsią, ale związanych materialnie z rodziną pozostałą we wsi, warunków mieszkaniowych, czasu budowy i rodzaju mieszkań oraz zapotrzebowań kulturalnych.

Autorzy stwierdzają, że nowe formy gospodarki socjalistycznej, głównie poprzez stosowanie w gospodarstwie wiejskim zdobyczy techniki, wpływają na zwiększenie wymogów kulturalnych i na wzrost liczby inteligencji wiejskiej. Warunki te zbliżają życie wiejskie do warunków życia miejskiego. Następnie autorzy udowadniają, że życie umysłowe i kulturalne kolektywizowanej wsi rosyjskiej coraz mniej różni się od życia kulturalnego powiatowego miasta.

Duże zmiany zaszły także w budownictwie i ubiorze wiejskim. Tradycyjna forma budynków o konstrukcji zrębowej zaczęła być wypierana około 1880 r. przez pomieszczenia z cegły. Budownictwo ludowe, podobnie jak inne działy kultury ludowej Wiriatina, było związane z typem południowowiełkoruskim. Socjalizacja wsi już ok. 1920 r. wpłynęła na przyjęcie się tu zupełnie nowego typu budownictwa współczesnego, zbliżającego wieś do miasta. W tym też kierunku zmienił się układ przestrzenny wsi.

Podstawą tradycyjnego ubioru typu południowowiełkoruskiego były mniej więcej do 1885 r. samodziały z wełny, lnu i konopi, wytwarzane przez miejscowe kobiety. Około 1885 r. zaczęto je zastępować materiałem fabrycznym. Zmiany kroju zaczęły być widoczne dopiero na początku XX w. Dotyczyły one najpierw stroju odświętnego, potem codziennego. Nowe formy brano z ubiorów drobnomieszczańskich, przynoszonych przez robotników sezonowych z Donbasu oraz kupców

i przedsiębiorców z pobliskiej miejscowości, gdzie odbywały się targi. Z chwilą rozpowszechnienia się tkanin fabrycznych coraz bardziej zaczęły się uwydatniać różnice między odzieżą biedniejszych a bogatszych mieszkańców. Tkactwo ludowe było we wsi powszechne jeszcze ok. 1930 r., a więc do chwili zorganizowania kołchozu. Najważniejszym rysem współczesnego ubioru, naśladującego wzory miejskie, był zanik różnic związanych z położeniem socjalnym poszczególnych grup chłopów. Widoczne jest natomiast głębsze zróżnicowanie w zależności od wieku i plemi.

Dalsze zmiany dotyczyły organizacji i kultury życia rodzinnego, higieny oraz życia społecznego i kulturalnego wsi. Zwrócono również uwagę na zbadanie przeżyć i kulturów ludowych oraz przyczyn ich żywotności w życiu współczesnej wsi. Tradycje dawnej kultury ludowej zachowały się przede wszystkim w obrzędzie weselnym, w obrzędach religijnych, w formach pamięci o zmarłych oraz w obrzędach związanych z narodzinami dziecka.

Chociaż założeniem pracy było „wszechstronne zbadanie wszystkich aspektów życia wsi”, to jednak zostały pominięte lub potraktowane marginesowo niektóre zagadnienia tzw. kultury materialnej i duchowej, wchodzące w zakres tradycyjnego podziału etnografii, kosztem tych zagadnień poświęcono wiele uwagi współczesności. Szczegółowej analizie poddano jedynie te zjawiska kulturowe, które bądź uległy największej zmianie, bądź też zachowały dużą trwałość.

Krystyna Adamus

Inne kraje .

MIĘDZYNARODOWE PISMO ANTROPOLOGICZNE

Ukazał się pierwszy zeszyt międzynarodowego czasopisma „Current Anthropology”, A World Journal of the Sciences of Man („Antropologia współczesna”, Światowy organ poświęcony naukom o człowieku). Pismo jest dwumiesięcznikiem, wydawanym w języku angielskim i ukazującym się w Chicago. Finansuje je Wenner Gren Foundation, redaktorem zaś pisma oraz organizatorem całego ruchu jest prof. Uniwersytetu chicagowskiego, a równocześnie prezes American Anthropological Association, dr Sol Tax.

Pismo stawia sobie śmiałe zamierzenia, buduje platformę współpracy międzynarodowej w zakresie tej ważnej dziedziny badań nad człowiekiem. Na okładce pisma umieszczono symboliczną winietę przedstawiającą glob ziemski, który opasują następujące nauki: antropologia społeczna, etnologia, etnografia, folklor, antropologia fizyczna, archeologia, prehistoria i językoznawstwo. Podstawą syntetyzującą w obrębie tego szerokiego wachlarza zainteresowań nad człowiekiem jest humanistycznie pojęta antropologia społeczna, a więc etnologia, tak jak się ją rozumie w krajach anglosaskich.

Warto przypomnieć, że prof. Taxa gościł w Polsce w ubiegłym roku. Podczas swych światowych podróży, w trakcie których objeżdżał światowe centra naukowe i organizował międzynarodową współpracę w dziedzinie antropologii, zatrzymał się w Warszawie w dn. 17–18 czerwca 1959 r. Na konferencji zwołanej przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN dzielił się z zebranymi swymi planami i zamierzeniami zorganizowania współpracy międzynarodowej wśród badaczy w zakresie poszczególnych dyscyplin zajmujących się człowiekiem. Współpraca proponowana przez prof. Sol Taxa ma się głównie opierać na sieci korespondentów, tzw. associates, w poszczególnych krajach, i to nie tylko antropologów (etnologów), ale także z pokrewnych dziedzin, gdyż regulamin nie stawia żadnych rygorystycz-

nych ograniczeń. Współdziałanie korespondentów z redakcją mieszczącą się w Chicago ma polegać na dostarczaniu i opiniowaniu artykułów, nadsyłaniu materiałów informacyjnych, bibliograficznych, komunikatów z badań terenowych itp. Inną formą współpracy ma być porozumiewanie się za pośrednictwem centralnego ośrodka dyspozycyjnego badaczy w poszczególnych krajach w zakresie ich specjalności i opracowywanych zagadnień, wymiana doświadczeń, udzielanie sobie informacji, konsultacji, czy też inne formy kontaktów.

„Current Anthropology” ma zapewnione zaplecze finansowe ze strony wspomnianej już Wenner Gren Foundation na okres lat pięciu. Warto dodać, że Fundacja powyższa ma w swym dorobku naukowym szereg bardzo poważnych publikacji, takich jak: *Anthropology To-day* pod red. A. L. Kroebera (1952, 2 wyd. 1957); *An Appraisal of Anthropology To-day* (1952); *The Yearbook of Anthropology* (1956), częściowo przedrukowany w *Current Anthropology* (1955). Te zbiorowe sympozja, zawierające studia najwybitniejszych specjalistów świata w zakresie ich specjalności, przynoszą bardzo cenne podsumowania naszej wiedzy antropologicznej, uwzględniającej zarówno podłoże biologiczne, jak też i kulturę. Pożytecznym wydawnictwem jest również *International Directory of Anthropological Institutions* (1953), zawierający wykaz uniwersyteckich zakładów i katedr, muzeów, etnograficznych instytutów naukowych itp. w skali światowej.

Numer pierwszy „Current Anthropology” (styczeń 1960) liczy 80 stron dużego quarto i przynosi następujące rozprawy naukowe i artykuły sprawozdawcze: D. H. Hymes z Uniwersytetu Harvard omawia obszernie dotychczasowe osiągnięcia leksykostatystyki, a więc stosowanie metod statystycznych dla wykrywania historycznych pokrewieństw językowych; W. La Barre z Uniwersytetu Duke zajmuje się etnografią peyotu, zbierając skrzętnie wszystko to, co dotychczas odkryto i napisano na temat tego narkotyku stosowanego przez niektóre szczepy Indian amerykańskich; G. G. Gibson ze Smithsonian Institution zapoczątkowuje zapowiadany cykl studiów nad bibliografiami etnograficznymi, rozpoczynając od amerykańistyki (następne studium ma być poświęcone bibliografii afrykanistycznej).

W dziale informacyjnym (News, Needs and Opportunities) pewnego rodzaju sensacją naukową jest komunikat L. S. B. Leakeya z Nairobi o odkryciu na terenie Tanganiki we wschodniej Afryce czaszki Australopithecina w zespole narzędzi kamiennych oraz skamielin (zwierząt, gadów i ptaków), stanowiących pożywienie tego hominida. Czaszce nadano nazwę *Zinjanthropus boisei*. Numer zamyka kronika, wiadomości i informacje, m. in. dane o kongresach antropologicznych, apele, kwerendy itp. oraz bogaty dział korespondencji.

Ponadto redakcja dzieli się z czytelnikami swymi planami i zamierzeniami na przyszłość zarówno w dziedzinie naukowej, jak też i techniczno-organizacyjnej, usprawnienia dystrybucji i kolportażu pisma itp., zwracając się z apelem o zgłaszanie wszelkich pomysłów i dezyderatów w tym zakresie.

Należy zaznaczyć, że prenumeratę „Current Anthropology” można opłacać w walucie krajowej. Wynosi ona rocznie (6 zeszytów) 125 zł, przy czym przewidziana jest zniżka dla młodych pracowników naukowych, studentów starszych lat etc. (zł 50). Członkowie korespondencji (associates) opłacają jedynie 1/5 prenumeraty, to jest 25 zł.

Pismo stanowi nowy i ciekawy eksperyment współpracy międzynarodowej na tym ważnym odcinku nauk o człowieku. Cenna to i pożyteczna inicjatywa, która winna spotkać się z gorącym poparciem, ale nie tylko w kołach akademickich, lecz wszystkich zainteresowanych na terenie naszego kraju.

Andrzej Waligórski

ETNOGRAFICZNE ANTOLOGIE

Jakże często się zdarza, że zapisujący się na etnografię młodzi ludzie zdradzają brak samodzielności, a nawet wyraźną niechęć do samodzielnych studiów. Wiedzę swą czerpią z wykładów, w ostateczności także z seminariów. I nie ma już mowy o tym, aby sami przedsięwzięli jakieś indywidualne próby studiowania poszczególnych zagadnień. Nie znają obcych języków, przerażeniem napęla ich myśl zgłębiania grubych dzieł klasyków literatury etnologicznej. A zresztą w wielu wypadkach nie umieliby nawet dotrzeć do poszczególnych, interesujących ich zagadnień. Gubią się w bogactwie materiału. Dla wielu młodych studentów po prostu zbyt wielkim przeskokiem jest przejście ze szkoły średniej — operującej tradycyjnymi, czasem jakby żywcem zaczerpniętymi z Gombrowicza, metodami — do nowoczesnej, wyższej uczelni, wymagającej (zwłaszcza od studenta etnografii) maksymalnej samodzielności. W efekcie początkujący etnograf wyłącznie „przerabia” wykłady. Ale wykład, choćby najlepszy, jest tylko z konieczności bardzo skróconą syntezą wiedzy etnograficznej, tkwiącej w dziesiątkach naukowych publikacji. Jest tylko orientacyjnym wstępem. Ażeby zapoznać się z bogactwem kultur egzotycznych, które fascynowały badaczy, trzeba sięgnąć do lektury. Wprowadzeniem w świat literatury etnograficznej są na Zachodzie antologie. Za przykład niech nam posłużą dwie, wydane niedawno w Stanach Zjednoczonych.

Pierwszą z nich, *Primitive Heritage*, ułożyli Margaret Mead i Nicolas Calas¹. Antologia składa się z 16 części. Każda z części poświęcona jest jednemu z zagadnień kultury ludów pierwotnych i zawiera szereg artykułów. Są to wyjątki z dzieł uczonych, relacji podróżników i pisarzy, dawnych opisów misjonarzy itp. Pierwsza część nosi tytuł *Etnologia w starożytności* i zawiera wyjątki z Herodota, Tacyty i Strabo. W drugiej, *Mitycznej przeszłości*, znajdujemy przykłady teoretycznych rozważań Rousseau, Engelsa, Freuda i Nietzschego na temat pierwotów kultury. Również teoretycznym rozważaniom poświęcono trzecią część, pt. *Podejście teoretyczne*, gdzie z kolei mamy do czynienia z taką tematyką, jak np. *O tubylecy myślą o obrazach, nazwach i snach*, pióra Levy-Brühla. Przykłady z konkretnych kultur spotykamy w czwartej części, w *Scenerii*. Widzimy tu więc takie rozdziały, jak *Telegraf buszu Harrisona* czy *Martwe miasto Bida Nadela*. Problemom wychowania dzieci u prymitywów poświęcono piątą część pt. *Dzieci*. Szósta, *Dojrzewanie*, traktuje o zagadnieniach seksualnych u młodzieży. Pośród autorów siódmej części, *Małżeństwa*, widzimy znane nazwiska, jak A. L. Kroeber i A. R. Radcliffe-Brown. Ósma część zawiera przykłady omawiające *Sztukę*, *Myśl* i *Sport*, a problemami *Życia codziennego* zajmuje się część dziewiąta. Tu, obok takich etnografów, jak Mead czy Morgan, mamy amerykańskiego powieściopisarza Hermana Melville, znanego u nas ze swej na pół mistycznej powieści *Bestia morska*. W dziesiątej części, zajmującej się *Obrzędami i gospodarką*, mamy m.in. fragment z dzieła Malinowskiego, traktujący o instytucji „kula” na Pacyfiku. Sprawom religii (*Doświadczenia religijne*) poświęcono jedenastą część, a pokrewnym zagadnieniom, graniczącym z magią — dwunastą: *Krańcowe zmiany w wyobrażeniach o ciele ludzkim i stosunkach międzyosobowych*. Również i następna, trzynasta część, *Uczty i ofiary*, poświęcona jest problemom życia religijnego. Do zupełnie natomiast innego działu kultury przechodzimy w części czternastej pt. *Wojna i zawieranie pokoju*. Tu wykorzystano dzieła nie tylko etnologiczne, ale i dawne przekazy misjonarzy. Sprawom śmierci i obrzędów pochów-

¹ M. Mead, N. Calas, *Primitive Heritage*, An Anthropological Anthology, Radom House, New York 1953, ss. 592.

kowych poświęcono część przedostatnią, *Śmierć*, a ostatnią, *Nieśmiertelność* — wizeronom na temat nieśmiertelności i wędrówki dusz.

O ile omawiana przed chwilą antologia stawiała sobie za cel przedstawienie różnych przejawów kultury pierwotnego człowieka w perspektywie historycznej, to *Readings in Anthropology* Hoebbla, Jenningsa i Smitha ma przeznaczenie nieco inne². Autorzy jej dążyli do takiego skompletowania wyjątków z dzieł etnologicznych, archeologicznych, lingwistycznych itp., aby całość w pełni orientowała i wprowadzała w problematykę nauk o człowieku pierwotnym. Najlepiej to zresztą ilustrują tytuły ośmiu części antologii: *Etnologia jako studium człowieka*, *Prehistoria*, *Antropologia i rasa*, *Technologia pierwotna*, *Spółczesność pierwotna*, *Język*, *Spółczesność i kultura*, *Etnologia stosowana*. Jak widzimy, pod względem poruszanych zagadnień antologia *Readings in Anthropology* daje czytelnikowi o wiele pełniejszy obraz problematyki niż *Primitive Heritage*. Mead i Calasowi przyświecał słuszny zresztą cel zadziwienia i zaciekawienia czytelnika bogactwem kultur pierwotnych, gdy tymczasem twórcy drugiej antologii w sposób o wiele bardziej poważny i wyczerpujący orientują go w zakresie i celu badań społeczeństw pierwotnych. Do ostatniej części, traktującej o próbach wyzyskania praktycznych wyników badań etnograficznych, miało już niejednokrotnie zastrzeżenie. Tym niemniej zarejestrowanie tych prób zasługuje na uznanie. Dużym osiągnięciem autorów był fakt, że głównego celu ich pracy nie przesłoniły im w trakcie realizacji takie czy inne nazwiska sławnych profesorów. Najważniejszym kryterium umieszczenia danego fragmentu pracy było odpowiednie naświetlenie zagadnienia. Dzięki temu powstała antologia etnograficzna, a nie „antologia wybitnych etnologów”. Na zakończenie trzeba dodać, że obie antologie posiadają bibliografie, a druga z omawianych także i indeks.

Mimo ich wyraźnie dydaktycznego charakteru obie antologie przeczyta z dużym zainteresowaniem nawet zaawansowany etnograf, zwłaszcza *Readings in Anthropology*, zawierającą szereg świetnych rozdziałów z dziedzin pokrewnych naukom etnologicznym. Rozdziały, w których swymi spostrzeżeniami dzielą się z etnografem językoznawcy, antropolodzy czy archeolodzy, wskazują jeszcze raz na ogromne korzyści, jakie daje umiejętne łączenie osiągnięć poszczególnych dyscyplin wiedzy. Jeszcze jednak większe znaczenie posiadają tego rodzaju antologiczne zestawy dla studentów. W zasadzie jestem przeciwny różnym antologiom „ułatwiającym życie” studiującemu i dostarczającym mu przyjemnego, lecz fałszywego poczucia odczytania i głębokiej wiedzy. Przy dzisiejszych jednak trudnościach w dotarciu do najnowszych dzieł zagranicznych i braków w przygotowaniu do samodzielnej pracy naukowej ukazanie się tego rodzaju antologii w języku polskim byłoby rzeczą do prawdy pożądaną. Stałaby się ona wprowadzeniem do bogactwa nowoczesnej literatury etnologicznej, z której początkujący nie bardzo umieją korzystać.

Leszek Dziegiel

HARRY L. SHAPIRO, *Aspects of Culture*, New Jersey 1956, ss. 147, wyd. Rutgers University Press, New Brunswick, Brown and Haley Series, Nr 4.

Lektura tej niedużej, interesującej książki, przeznaczonej dla szerokiego kręgu czytelników, a więc o założeniach popularyzatorskich, nasuwa pewne refleksje na temat publikacji tego typu w zakresie etnografii w ogóle, a na naszym rynku

² E. A. Hoebbel, J. D. Jennings, E. R. Smith, *Readings in Anthropology*, Mc Graw-Hill Book Company, Inc., New York—Toronto—London 1955, ss. 417.

księgarskim w szczególności. Dlaczego na przykład archeologia ma cały szereg ciekawych wydawnictw rozechwytywanych w księgarniach i czytanych z wielkim zainteresowaniem, świadczącym o wyraźnym zapotrzebowaniu na tematykę związaną z kulturą i jej przeszłością, podczas gdy nie tylko przeciętny obywatel, ale nawet przeciętny inteligent ma — mówiąc ogólnie — bardzo niesprecyzowane pojęcie o etnografii. Wyczerpujące zanalizowanie przyczyn takiego stanu rzeczy przekracza znacznie ramy recenzji, pozwolę sobie jednak w formie raczej „sygnałów” podać tu parę myśli, jakie nasunęły mi się przy czytaniu *Aspects of Culture*. Wydaje mi się, iż tajemnica powodzenia archeologii na polu popularyzatorskim leży w bezpośredniej atrakcyjności samego przedmiotu jej badań, głównie zresztą w zakresie dawnych „cywilizacji”, których materialne ślady już jako takie stanowią elementy podniecającej zagadki. Dzięki temu autor popularnej pracy w tej dziedzinie nie musi daleko odbiegać od opisu bezpośrednich wyników pracy badawczej, aby być wystarczająco atrakcyjnym dla dużego grona czytelników. A czym rozporządza etnografia? Czy można się spodziewać, aby opis kultur prymitywnych czy elementów tzw. kultury ludowej, nie mówiąc już o monografiach poszczególnych wsi, czy nawet regionów, spotkał się z szerokim zainteresowaniem, bez przerzucenia pomostu między tą dość wyspecjalizowaną tematyką a problemami nurtującymi współczesność? Nie jakoś za tym nie przemawia.

Próby popularyzacji tego typu — nazwijmy go „opisowym” — pomijając już fakt, iż nie zdają się zaspokajać potrzeb czytelników, kryją w sobie szereg poważnych niebezpieczeństw. Największym bodaj z nich jest skłonność do uogólnień, będących często zbyt daleko idącymi uproszczeniami. Może to prowadzić nie tylko do zafałszowanego obrazu rzeczywistości u bezkrytycznego odbiorcy, ale też do ogromnie zsymplikowanego pojęcia o całej złożoności problematyki, jaka staje przed badaczem kultury.

Mimo to nie wydaje mi się, aby etnografowie musieli zrezygnować z popularyzacji. Przeciwnie. Sądzę, iż właśnie nikt bardziej niż oni nie jest powołany do zaspokojenia nurtującego społeczeństwo zapotrzebowania. Zapotrzebowaniem tym jest odczucie braku słowa pisanego, które mogłoby spełnić rolę *sui generis* przewodnika wśród skomplikowanych procesów kulturowych, jakich doświadczamy na sobie bezpośrednio, odczuwając nierzadko rodzaj zagubienia i nie mogąc sobie poradzić z ich zrozumieniem. Zadośćuczynienie temu wymaga przede wszystkim pracy z zakresu ogólnej teorii kultury, i tu właśnie leży zasadnicza trudność.

Badawczą pracę etnografa cechuje mniejsza lub większa specjalizacja, a więc dla napisania takiej książki musiałby znaleźć bardzo wiele czasu poza bezpośrednim warsztatem naukowym. To nie jest łatwe. Ale przecież etnografia, w wyniku wieloletnich badań, zdołała zgromadzić tak obszerny materiał porównawczy w zakresie wiedzy o kulturze, jakim dysponuje rzadko która dyscyplina naukowa.

To, co wyżej w ogromnym skrócie napisałam, przyszło mi na myśl, kiedy czytając książeczkę Shapiro po raz drugi zastanawiałam się nad uczuciem dużej przyjemności, doznawanym przy tej lekturze. Pochodzi ono właśnie stąd, że *Aspects of Culture* jest bardzo dobrze napisaną książką popularną o kulturze, jej początkach i rozwoju z próbą nawiązań do zagadnień aktualnych. Jest godne podziwu, iż autor¹ na stu kilkudziesięciu stronach potrafił powiedzieć wystarczająco dużo, aby dać czyteln-

¹ Dr H. L. Shapiro ukończył studia na uniwersytecie harwardzkim, zdobywając tam kolejne stopnie naukowe. Dużo podróżował, zwłaszcza po Pacyfiku i krajach Dalekiego Wschodu. Obecnie łączy funkcje kierownika Działu Antropologii w American Museum of Natural History z obowiązkami profesora antropologii (cultural anthropology) na uniwersytecie Columbia.

nikowi podstawowe pojęcie o złożoności procesów kulturowych, próbach wykrycia praw nimi rządzących i — co jest szczególnie cenne — „zarazić” go urokiem mozołnego rozszyfrowywania niezwykle trudnej wiedzy o nas samych. Szczęśliwie wybrana forma eseju pozwoliła uniknąć nadmiernego balastu nazwisk, cytatów itp. obciążeń „naukowością”, co przy jasnym, przejrzystym stylu sprawia, iż książkę tę czyta się nie tylko z zainteresowaniem, ale również łatwo. Urzeka jednocześnie jej skromność, prostota i umiar, a dużą przyjemność sprawia w tym samym stopniu forma, co treść. Autor prowadzi czytelnika od rozdziałów łatwiejszych, oddziaływających żywo na wyobraźnię, do coraz trudniejszych — tak, iż zupełnie niepostrzeżenie wprowadza go w zagadnienia stanowiące nieraz „jądro trudności”.

Książka ta, skierowana przede wszystkim do czytelników amerykańskich, stanowi jedną z tych ciekawych pozycji wydawniczych USA, które są wyrazem troski o podniesienie kultury humanistycznej w społeczeństwie amerykańskim. Sam autor określa cel jej tymi słowami: „If, therefore, I concern myself here with a very limited aspect of the total problem, it is because I could not hope to do justice to it in the conclusion of a brief essay, but more important, because I have a more restricted aim in mind. I should like merely to draw from certain features of the process some generalizations that seem to me throw light on the nature and growth of our own system of Western civilization”².

W omówieniu *Aspects of Culture* chodziło mi jedynie o zwrócenie uwagi na przykład pracy, która na tle publikacji tego typu zasługuje na pełne uznanie. Nie podejmując krytycznej analizy treści książki³, sądzę, że zarzuty, jakie można by autorowi postawić, nie byłyby „dużego kalibru”.

Krystyna Małkowska

JACQUES BERQUE, *Histoire sociale d'un village égyptien au XXe siècle*, Paris 1957, ss. 87, wyd. Mouton & Co La Haye.

Praca Berque'a jest monografią poświęconą jednej z współczesnych wsi egipskich. Dla polskiego czytelnika ważny jest sposób, w jaki autor omawia poszczególne zagadnienia, składające się na całokształt problematyki związanej z monografią wsi.

Przy porównaniu tej monografii np. z monografią wsi Stare Siolkowice⁴ na pewno nasunąć się wniosek, że zagadnienia kultury materialnej u Berque'a zostały potraktowane w sposób niewystarczający. Czytelnika polskiego uderza tu zasadnicza

² „Jeżeli zatem ograniczam się tu jedynie do omówienia zaledwie niektórych aspektów całego zagadnienia, to czynię to zarówno dlatego, że szersze potraktowanie tematu nie mieściłoby się w ramach krótkiego eseju, jak też, co więcej, dlatego, że miałem tu węższy cel na myśli. Chciałem jedynie wydobyć z tego procesu (kulturowego — przyp. tłum.) kilka uogólnień, które, jak mi się zdaje, rzucają światło na charakter i rozwój systemu naszej cywilizacji zachodniej” (s. 139).

³ Dla zorientowania czytelnika w zagadnieniach poruszonych przez autora podaję tytuły poszczególnych części książki: Słowo wstępne; I. „Odkrycie” kultury, Kultura a kolonializm, Kultura jako środowisko, Kultura w zmieniającym się świecie; II. Kultura a historia, Konflikt kulturowy w Irlandii, Kultura w historii amerykańskiej; III. „Odzyskanie” przeszłości, Początki cywilizacji, Cykle cywilizacyjne, Ciągłość cywilizacji, „Wzorce” cywilizacyjne.

⁴ „Etnografia Polska”, t. 1:1958 (s. 85-239: *Monograficzne badania terenowe. Śląsk*); także odb. *Siolkowice Stare. Z zespołowych badań etnograficznych przeprowadzonych na Górnym Śląsku pod kierunkiem Mieczysława Gładysza*, Wrocław 1958, ss. 159, nlb. 1, map 2.

dysproporcja — o ile bowiem problemy wchodzące w zakres kultury duchowej czy społecznej autor stara się omówić możliwie szczegółowo, o tyle zagadnienia związane z kulturą materialną potraktowane są dość marginesowo. Autor ogranicza się tylko do zasygnalizowania ogólnych problemów związanych z wpływem warunków geograficznych na kształtowanie się kultury (budownictwo, ubiór, pożywienie).

Jako jedna z nielicznych, a może nawet jedyna tego typu praca, obrazująca współczesne stosunki panujące na wsi egipskiej i odsłaniająca przeobrażenia ekonomiczno-społeczne w okresie trzydziestolecia 1920-1950, jest na pewno warta przeczytania. Książki Berque'a nie można uważać za pełną monografię wyczerpującą wszystkie zagadnienia w stopniu możliwie jednakowo szczegółowym, jeśli przyjmujemy pod tym terminem te wszystkie treści, które występują we współczesnych próbach opracowań monograficznych wsi polskich. Praca jest jednak interesująca ze względu na to, że porusza problematykę współczesnej wsi egipskiej, o której tak niewiele wiemy.

Autor oparł się na materiale terenowym, który zbierał w ciągu dwóch lat we wsi Sirs al Layyan, położonej w delcie Nilu. W pracy wykorzystał także wyniki badań prowadzonych przez ekipę uczonych z ramienia UNESCO, która dostarczyła autorowi monografii wielu cennych danych porównawczych, kontrolujących jego własny materiał. Jako pomocnicza literatura przedmiotu posłużyła Berque'owi współczesna egipska powieść, której akcja toczy się na terenie sąsiadującym z badaną przez autora wsią.

Praca Berque'a jest pracą socjologiczną i tym należy właściwie tłumaczyć dość ogólne potraktowanie materiału opisowego, bliżej interesującego etnografa (historia wsi, zarys kultury materialnej i obrzędowość ludowa).

W rozdziale pierwszym, którego tytuł sugeruje omówienie historii badanej wsi, autor omawia zmiany, jakie zaszły w imionach mieszkańców wsi w ciągu 30 lat, starając się jednocześnie uchwycić genezę tych zmian. Tego rodzaju ujęcie problemu jest raczej nie spotykane w monografiach polskich. Problem ten z punktu widzenia socjologicznego jest na pewno ważny, pozwala bowiem zorientować się w znaczeniu obcych wpływów rzutujących na kulturę egipską (np. wpływów tureckich). Ponadto, jak stwierdza autor, pewne grupy społeczne noszą jedno imię. Grup takich istnieje ok. 30, przy czym członków ich łączy wspólna płaszczyzna kontaktów społeczno-ekonomicznych. Oczywiście śledzenie przemian w tym zakresie może przynieść bardzo ciekawy materiał, jednakże nie wiąże się tak bezpośrednio z historią samej wsi, jak np. warunki osadnicze.

Zarys kultury materialnej badanej wsi rozpoczyna autor od omówienia warunków geograficzno-glebowych i ich wpływu na jej kształtowanie. Uboga i bardzo trudna do uprawy ziemia nadaje specyficzne piętno kulturze ludowej Egiptu. Piętno to widoczne jest nie tylko w technicznych elementach gospodarki, ale także rzutuje w pewnym stopniu na rozwój kultury duchowej.

Budownictwo wiejskie opracowane jest w sposób bardzo ogólny. Autor nie stara się nawet wyciągnąć konkretnych wniosków odnośnie do genezy form architektonicznych ani ich historii. W ten sam marginesowy sposób charakteryzuje urządzenie wnętrza. Nieco więcej uwagi poświęca strojom ludowym. Omawia współczesne stroje męskie i kobiece oraz przemiany, jakie zaszły w nich na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat. Rozdział poświęcony kulturze materialnej kończy się opisem pożywienia.

Wreszcie interesuje nas zagadnienie obrzędowości. Autor odnotowuje powszechne zjawisko zanikania obrzędów ludowych. Do dziś jednak pewne ich elementy dają się zanotować w terenie. Szczególnie uroczyscie obchodzone są dnie związane z pewnymi świętymi, gdyż każda z rodzin ma swego świętego. Obchody religijne ku ich cześci

odbywają się w czasie letnich nocy, w okresie pełni księżyca. Jest to rodzaj naszych odpustów, nie pozbawionych elementów komercyjnych, o wyraźnie jednak rozwiniętych formach folklorystycznych. Obchodom towarzyszą śpiewy religijne i recytacje poczy ludowej, bądź nawet pieśni ludowe, niekoniecznie o charakterze religijnym. Zwyczaje te znane są od dawna, przedtem jednak ograniczały się do obchodzenia świąt w obrębie jednej rodziny, obecnie zaś zatraciły swój ekskluzywny charakter.

Wśród obrzędów rodzinnych autor omawia obrzędy związane z pogrzebem i weselą. Zwłaszcza w weselu ludowym zachowało się dużo elementów archaicznych, m. in. *pokładziny* (*la nuit de la consommation*). Berque, omawiając bardzo szczegółowo wszystkie aspekty obrzędowości weselnej, podkreśla jej społeczny charakter oraz elementy dramatyczne.

Jak widać z tego szkicowego zestawienia, koncepcja opisu monograficznego Berque'a jest różna od przeciętnego schematu podobnych prac dotyczących wsi polskiej. Nie zapominajmy jednak, że i wśród polskich etnografów istnieją podzielone zdania, jak ma wyglądać wzorowa monografia wsi. Wydaje się, że decydującą rolę odgrywa przy tego rodzaju pracy założenie wstępne, które ustala cel odpowiednich badań. Ponieważ Berque zamierzał w swojej pracy osiągnąć nie tyle wszechstronny opisowy przekrój życia wsi, lecz przede wszystkim odtworzyć procesy kształtowania się kultury społecznej, nie można więc chyba uznać mu tego za błąd.

Praca Berque'a może służyć za przykład monografii wsi uwzględniającej specjalny dobór tematyczny i odpowiednią selekcję materiału.

Anna Damrosz

PETER A. MUNCH, *A Study of Cultural Change. Rural-Urban Conflicts in Norway*, Oslo 1956, ss. 103, wyd. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Przedmiotem pracy jest — jak podkreśla autor w przedmowie — problem reakcji tradycyjnej społeczności wiejskiej w Norwegii na wzrastający impakt kultury miejskiej w XIX i XX w. Praca składa się z trzech części. Część pierwsza ma charakter metodologiczny i stanowi podbudowę dla następnych. Część druga zawiera analizę procesu urbanizacji wsi norweskiej w XIX i XX w. w powiązaniu z ruchem chłopskim. Część trzecia została poświęcona procesowi urbanizacji wsi na przykładzie dwóch wsi norweskich.

W uwagach metodologicznych autor zastanawia się nad sytuacją w naukach społecznych, a zwłaszcza w socjologii. Słabość socjologii współczesnej wynika z jej zupełnego oddzielenia od filozofii. Główny nacisk kładzie się obecnie na zbieranie faktów, a nie na ich racjonalną interpretację. Charakterystyczne jest — pisze autor — że większe zasługi w rozwoju teorii socjologicznej mają antropologowie kulturalni niż socjologowie.

Formułując założenia teoretyczne i metodologiczne swojej pracy autor podkreśla znaczenie w życiu społecznym norm i wzorów postępowania. Leżą one u podstaw struktury społecznej i kształtują ludzkie zachowanie się. Szczególną wagę mają te normy, które łączą się z poczuciem przynależności do grupy (*collective identification*), a przejawiają się w uczuciach lojalności i solidarności członków grupy. Poczucie przynależności do grupy może się zobiektywizować pod postacią zewnętrznych symboli, takich jak nazwa grupy, totem, herb, flaga itp. Ponadto pewne cechy grupy specjalnie dla niej charakterystyczne stają się jak gdyby jej symbolami, np. charakterystyczny wygląd członków grupy, ich strój, pewne umiejętności, zwyczaje, sposób wyrażania się itp. Do tych właśnie symboli grupy członkowie jej są specjal-

nie przywiązani. Negatywnie zaś odnoszą się do analogicznych symbolów innych grup. Poczucie przynależności do grupy ze swym społeczno-kulturalnym symbolizmem może być ważnym czynnikiem zachowania kultury grupy i oporu przeciw wpływom kulturalnym innych grup.

Przechodząc do analizy procesu urbanizacji wsi w Norwegii autor zaznacza, że konflikt między kulturą miejską a wiejską był w kraju tym głębszy niż w innych krajach zachodnich. Wpłynęły na to warunki topograficzne, struktura społeczeństwa norweskiego i pewne tendencje historyczne w życiu społecznym i politycznym ludności (s. 32).

Forma osadnictwa w Norwegii była przede wszystkim zdeterminowana przez warunki topograficzne. Każda dolina i kraina nad fiordem stanowiła odrębną, izolowaną pod względem ekonomicznym i kulturalnym całość. Stąd też kultura ludności wiejskiej ulegała niewielkim zmianom. Przejmowano wprawdzie poszczególne elementy kultury z innych regionów lub klas społecznych, ale ulegały one stopniowym przeobrażeniom i dostosowaniu do całości kultury danej okolicy. W rezultacie długiego procesu przystosowania do sytuacji społecznej i ekologicznej powstał system społeczny, „w którym każda jednostka, każda działalność i każdy stosunek społeczny miał swoje raczej niewzruszone miejsce, rytm i formę” (s. 33).

Jaką drogą przenikały do społeczności wiejskiej elementy kultury miejskiej? Autor podkreśla, że główną rolę odgrywała w tym wypadku elita wiejska, w której skład wchodził pastor, lekarz, sędzia oraz urzędnicy administracyjni. Elita ta rekrutowała się zwykle z burżuazji miejskiej i nadal z nią utrzymywała kontakt. Kultura jej miała charakter kosmopolityczny i miejski. Ponieważ dystans społeczny pomiędzy elitą a resztą wsi był znaczny, jej wpływy kulturalne zaznaczały się tylko w słabym stopniu, stąd oddziaływanie miasta na wieś było niewielkie.

Taki stan rzeczy utrzymywał się mniej więcej do 1800 r. Od tego czasu społeczeństwo miejskie Norwegii ulegało stopniowej industrializacji. W związku z tym wzrosło w miastach zapotrzebowanie na siłę roboczą i na produkty rolne. Na wieś wkroczyła gospodarka towarowa, a z nią cały kompleks idei i postaw właściwy dla gospodarki liberalnej, często sprzeczny z systemem wartości panującym w dawnej społeczności wiejskiej. Dotychczasowa izolacja wsi została przełamana.

W rezultacie nastąpiło zderzenie kultur, konflikt między zwyczajami, instytucjami i normami społeczeństwa chłopskiego a handlowym społeczeństwem miejskim. Konflikt między tymi dwoma typami kultury został znacznie zaostrzony przez społeczny i polityczny ruch chłopski, który rozwijał się w Norwegii w tym właśnie czasie. Autor omawia dokładnie historię tego ruchu.

W XVIII i XIX w. demokratyczne prądy były w społeczeństwie zachodnim modne i stopniowo przenikały do różnych krajów i warstw społecznych. Zyskały one również duże znaczenie w Norwegii, zwłaszcza w środowisku burżuazji. Chłostwo cechowała bowiem bierność i zależność polityczna od burżuazji. Niemniej burżuazja wciągała chłopów do życia politycznego, częściowo ze względów ideowych, a częściowo aby uzyskać ich poparcie polityczne. W okresie przygotowywania konstytucji norweskiej w 1814 r. połowa członków Zgromadzenia Narodowego rekrutowała się z okręgów wiejskich. Faktycznie zresztą chłopci nie brali udziału w obradach i ulegali wpływom burżuazji.

Ogół chłostwa w XVIII w. i w pierwszej połowie XIX w. posiadał tylko w słabym stopniu świadomość własnych interesów i poczucie przynależności do jednej klasy społecznej. Niemniej jednak świadomość ta stopniowo narastała, a wyrażała się w konflikcie między chłopami a ich lokalną władzą. Autor kolejno analizuje ruchy chłopskie w latach 1765, 1786–1787, dalej wpływ ideologii romantyzmu

na chłopów z początkiem XIX w., a w końcu ruch tzw. Landsmal z 1840 r., który zmierzał do uznania języka ludowego (landsmal) za język oficjalny. Autor podkreśla, że ruch chłopski w XIX w. miał raczej charakter kulturalny niż polityczny i ekonomiczny. Wiązał się z pozytywną oceną całości kultury chłopskiej i z dążeniem do zachowania tej kultury w postaci niezmienionej. Był on wyrazem dążenia chłopstwa do emancypacji spod wpływu burżuazji i dlatego stał się jak gdyby symbolicznym wyrazem przynależności do klasy chłopskiej.

Pomimo oporu chłopstwa przeciw wpływom miejskim stopniowo przenikały one na wieś, nie tyle jednak przez burżuazję, ile przez nowe kategorie zawodowe, które z uprzemysłowieniem kraju, z rozwojem handlu i nowoczesnej komunikacji pojawiły się na wsi. Pojawienie się tych kategorii zawodowych wywołało dezorganizację w dotychczasowym uwarstwieniu społeczności wiejskiej. Zajęcia przemysłowe były podejmowane przede wszystkim przez chałupników, małych rolników chłopów i robotników rolnych. Przyczyniały się one do niezależności ekonomicznej części mieszkańców wsi, a przez to do ich emancypacji z więzów tradycyjnej społeczności wiejskiej. Pomędzy robotnikami przemysłowymi na wsi i w miastach istniały liczne powiązania. Wśród robotników wiejskich kształtowało się poczucie przynależności do klasy robotniczej, brali udział w ruchach robotniczych. To właśnie czyniło ich podatnymi na wpływy kultury miejskiej.

Z drugiej strony pozostał na wsi nadal element chłopski silnie związany z pracą na roli i dawnym stylem życia. W środowisku tym rozwijała się ideologia podkreślająca wartości kultury chłopskiej w przeciwieństwie do miejskiej. Ideologia ta przejawiała się m. in. w tendencji do tworzenia szkół wyższych specjalnie dla chłopów, w prądach literackich i religijnych.

Proces urbanizacji wsi norweskiej został przedstawiony w omawianej pracy bardzo interesująco i wnikliwie. Analizując konkretną sytuację społeczną autor wyszedł na szczególne poza dosyć ubogie założenia metodologiczne sformułowane na wstępie. W swym opisie rozwoju wsi norweskiej i zderzenia kultury wiejskiej z miejską łączy on konsekwentnie podejście historyczne z socjologicznym. Konstrukcja pracy jest bardzo przejrzysta.

Antoni Stojak